

ВОЕННО-НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

ЗА ЗБРОЙНУ
УКРАЇНУ

1938

Модерна війна й наші завдання

«Здобути — або вдома не бути».

КЕРМУВАТИ — ЗНАЧИТЬ ПЕРЕДБАЧУВАТИ

Для того, щоб здобути права й волю українському народові, треба створити відповідні передумови для продовження нашої визвольної боротьби. Редакція військово-наукового журналу «За Збройну Україну» вважає своїм обов'язком у першу чергу ознайомити в загальних рисах наших читачів із станом сучасної військової штуки та з природою й формами модерної війни. Це дасть нам змогу, спираючись на засадах воєнних доктрин та углядуючи наші політико-стратегічні завдання, накреслити шляхи для відновлення української збройної сили.

Після світової війни, виснажені чотирилітньою боротьбою, народи намагалися в різній спосіб зберегти стан довготривалого миру. Спомини про війну викликали в масах острах, а навіть огиду до її жахливих наслідків. Ідея пацифізму захопила найширші кола в країнах переможців і переможених. Економічна депресія, мільйони безробітних, боротьба нових ідей, класово-соціальні заворушення притягали до себе увагу й енергію урядів, преси й суспільства. Видвигалися гасла необхідності зменшення війська й арбітражу Союзу Народів; крім того склалися численні пакти й договори. Це все прямувало до єдиної мети — миру. Але миру при умові довготривалого панування переможців. В цьому саме й крилася грізна небезпека для миру. Бо покривджені версайським та іншими договорами держави й народи поволі переборювали зневіру в свої сили й моральне заломлення та починали організуватися й приправлятися до нових змагань. Крім того, глуха боротьба та незгода почалися й серед великих потуг; в майбутньому зарисовувалась можливість збройних конфліктів.

Зрозуміло, що військові кола не піддали пацифічним гаслам і мріям... Вони ретельно продовжували свою працю. Перед ними повстала низка важливих питань та завдань і їх треба було обов'язково розв'язати, щоб оминути похибок світової війни. Генеральні штаби змагали докладно дізнатись: 1) які обставини спри-

чинилися до довготривалої війни; 2) чому ні одна держава не спромоглася як слід приправитися до неї, 3) та чому не виправдалися передбачення про форми й темпа війни, 4) які зміни в характері нової війни викличе швидкий розвиток модерної техніки та наукових винаходів, 5) в який спосіб найліпше організувати народи для рішучої боротьби, щоб уникнути соціальних та національних конфліктів, які так заважили на вислідах довготривалої світової війни. Від з'ясування цих важливих проблем залежало успішне оформлення воєнних доктрин. Бо ж лише спираючись на їх засадах, можливо відповідно організувати збройну силу, внести необхідні корективи в тактику й стратегію, і, нарешті, опрацювати пляни для захисту інтересів своєї держави або народу. Почалась переоцінка цінностей, боротьба ідей та напрямків. Військові кола аналізують та синтезують величезний досвід світової війни. Наука ретельно працює в лабораторіях над новими винаходами для підсилення атаки й в той же час вишукує засоби для протиділяння їхній ударно-руйнуючій силі. На маневрах випробовуються нові роди зброї, перевіряються властивості старих і вишукується синтеза для їхнього бойового та оперативного взаємоділяння. Кожна держава опрацьовує свою воєнну доктрину, водночас уважно слідкуючи за своїми майбутніми противниками, і вносить відповідні корективи в свою воєнну систему.

ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДУМКИ ВІД ЗАКІНЧЕННЯ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДО 1930 РОКУ

В скорому часі після замирення на фронтах утворюються дві школи — два напрямки. Представники першої були носіями теорії так зв. **статичної війни**. Вони доводили на підставі досвіду чотирирічної боротьби та швидкого розвитку модерної техніки про перемогу машини над людиною. Механізація ворожих сил у цю війну позбавила війська рухливості, через що створилася позиційна війна на фронтах. Якщо ж війна й скінчилася перемогою, то це з'ясується не відвагою та зручністю вояків, а тою головною обставиною, що Антанта нарешті спромоглася накопичити переважаючу центральні держави кількість різних технічних засобів — машини. Вони то повалили ворожий мур і поховали під ним його оборонців. В майбутній боротьбі вороги матимуть досить машин і техніки, знову створиться рівновага атаки й оборони, і запанує нудна, тяжка позиційна війна. Техніка й машини дадуть перемогу тому, хто спроможеться скупчити їх переважаючій кількості на бойових згарищах. Отже ділатиме машина проти людини.

Представники другої доктрини боронили теорії **динамічної війни**. Вони доводили, що хоч сучасна промисловість уможливило швидке технічне озброєння (машини), проте цей могутній засіб є лише зброєю в руках людини для досягнення завдань. Кер-

мування при допомозі технічно-вогневих засобів зламає ворожий спротив, але механічна зброя лише тоді додатньо прислужиться, коли людина — вояк має рішучість, вміння, відвагу, а військовий провід здібніший від ворога. Назагал технічні засоби сприяють рухливості військ та додатньо впливатимуть на хід їх операцій.

В дальшому розпочалися різного рода дискусії, створилися крайні напрямки та теорії. Всі вони, кожна на свій лад, трактували проблеми майбутньої війни. Майже кожна теорія пропонувала та обґрунтовувала найрізніші способи, щоб майбутня війна прибрала характер рішучих операцій. Більшість цих теорій базувалася на модерній техніці (на машинах) як на вирішальних чинниках майбутніх збройних конфліктів. Ми вкажемо на найбільш характерні концепції цих фанатичних прихильників машини та швидкого розв'язання війни, а також їхніх противників.

ЛЕТУНСЬКА ДОКТРИНА ГЕН. ДУЕ

Ген. Дуе свою теорію майбутньої війни доводить такими головнішими твердженнями. Поява летунства створила нову епоху у воєнній штуці. Аrenoю боїв стануть не fronti, а театри війни. Наражається на небезпеку не тільки військо та його запліддя, але й все населення країни. Могутні кораблі мусять залишити вузькі моря й переносити свою чинність на океанські простори, бо ж їхні комунікації та бази будуть загрожені літаками. Тому перебудувати збройну силу треба не еволюційним шляхом, а революційним. Себто необхідно внести кардинальні зміни в організацію війська та зробити переоцінку родів зброї, їх кількості й значення.

Головною вирішальною зброєю стане повітряна фльота. Суходольна армія та морська фльота будуть відігравати другорядну, допомогуву ролі. Летунство — це ударна стратегічна зброя в руках кермування. Першим завданням летунства є досягнення цілковитого панування в повітрі. Другим завданням — знищення важливих осередків ворога й унеможливлення для нього дальшої боротьби, зокрема — відновлення повітряної фльоти. Своїми операціями летунство ослабить матеріальні сили ворога, загальмує чинність його суходольної армії й морської фльоти та захитає дух війська й народа, і цим надійно прикриє власну країну від ворожих нападів та спричиниться до виграної. Суходольна армія та морська фльота допомагатимуть операціям летунства та експлуатуватимуть його перемоги. Отже головна ролі летунства це — офензива, наступ. Для інших родів зброї припаде лише оборона.

Тому на створення могутньої повітряної фльоти треба сквалити увагу й відповідні засоби. Цих же засобів потрібно значно менше, ніж цього вимагають інші сучасні роди зброї. Ген. Дуе підсилює те твердження такими міркуваннями, Велика по-

вітрова фльота коштує значно дешевше, ніж сухоподільні армії й морська фльота. Нпр. вартість 1000 літаків (6000 сил кожний) дорівнюється 10 лінійним кораблям. Для їх обслуги потрібно 20000 людей, з них 4-5000 летунів. Ці 1000 літаків за один рейд можуть скинути на ворожі терени експлозійних і газових бомб до 4-6 тис. тон. На озброєння 1000 літаків потрібно 16-24000 кулеметів і 2000 гармат малого калібру.

Отже ця ескадра уявлятиме величезну руйнуючу ударну силу, напади якої може стримати лише рівновартна їй ворожа повітрова фльота. Таким чином, щоб організувати повітрову флоту та її належно заосмотрити не потрібно ані великих засобів, ані багато часу. І на це може спромогтись навіть небагата держава, опираючись лише на свою промисловість.

Для успішних операцій повітрової флоту потрібні дві головні умови. Перше: летунство, перебуваючи постійно в бойовій готовості, робить несподіваний напад до офіційного оголошення війни. Подруге: всі летунські апарати мусять бути скупчені для стратегічного завдання; в ніякому разі не можна розпоршувати цю грізну ескадру, віриваючи від неї частину літаків для допомоги армії й флоту. При кінці ген. Дуге дуже яскраво малює картину майбутньої війни. (Дивись Г. Дуге «Правдоподібні риси майбутньої війни»).

Пропаганда ген. Дуге, цього фанатика переважаючої ролі повітрової флоту викликала гучний відгомін у всіх країнах. Знайшлися її ентузіастичні прихильники, що зовсім заперечили потребу інших родів зброї й навіть пропонували створити великі повітрові армії (десять тисяч літаків). Знайшлися також палкі противники її, що перенесли вагу на операції сухоподільних армій, головню механізованих військ.

ДОКТРИНА ГЕН. ФУЛЛЕРА

Найбільш талановитим прихильником і творцем ідеї мото-механізованих військ став відомий англійський ген. Фуллер. Ми наведемо лише головніші твердження й засади, на яких буде він свою доктрину.

Через збільшення пробивної сили гарматного вогня, рух (атака) піхоти на бойових полях буде ще більше утруднений та загрожений, ніж у світовій війні. Отже, щоб надати війні маневровий характер немає іншого способу, як замінити силу м'язів силою машини. Однак, машини добре рухаються в рівній місцевості та на пологих гірських схилах; перед багнами й лісами вони зупиняються. Лише піхота переборює всі перепони. Тому майбутні театри війни необхідно поділити на дві зони: для чинів піхоти й для танків. Відповідно до цих завдань треба переорганізувати свою збройну силу й тактичні об'єднання. Далі ген. Фуллер подає проект і план організації майбутньої армії, яка набере остаточних форм коло 1946 року. Вона складатиметься з двох

частин: механізованої армії — ударне військо; моторизована міліція — окупаційне військо.

Сьогодні найбільшого значення набирають операційні бази, бо вони є загрожені літаком і танком. Це й будуть головні об'єкти для операції. Тому армії необхідно так озброїти, щоб вони були в стані як боронити свої операційні бази й комунікації, так й нищити ворожі. Тайна перемоги в рухливості й маневрі на крилах та ворожі запілля, а не на його фронтах. Тому рішеннячим чинником буде не кількість, а якість та механічна зброя й маневр. Найліпшим тактичним засобом для виконання повище означених завдань стане танк та панцирні авта. Бо лиш панцир може протиставитись вогневі оборони. Також і гази дуже небезпечні для тих армій, що спираються на людську масу. Але буде сконструований газо-безпечний танк і він дасть укриття своїм гарнізонам. Зброєю в майбутньому стане гармата, а не рушниця й кулемет, бо кулі будуть відскакувати від опанцирених машини.

Майбутня механізована армія складатиметься з трьох дивізійних об'єднань різного призначення: 1) важких дивізій — ядро сил; вони чинять проти ворожих танків і піхоти, 2) легкі дивізії для маневру та удару на ворожі крила й запілля, 3) дивізії до переслідування побитого ворога.

До цих же дивізій додаються газові частини для офензивної й дефензивної. Ця механізована група завдає несподівано для ворога рішучі удари, вдершись на його терени й одержує над ним остаточну перемогу. Міліційна ж армія, складена з усіх родів зброї, окупує ворожі терени й при потребі підтримує механізовану групу в боях на гористих та лісово-багнистих місцевостях. Ідеальна армія по проекту Ген. Фуллера мусить складатися з 2 тяжких дивізій (28000 бойців), 2 легких дивізій (17.000 бойців) та двох дивізій переслідування (12.000). Разом коло 60.000 воїнів і 2000 машин. При кінці ген. Фуллер зазначає, що в майбутньому відродяться професійні армії, а військова бранка буде існувати тільки для міліційного війська. Отже, як бачимо, ген. Фуллер є прихильником малих, професійного типу й дуже рухливих, змеханізованих армій. Хоч він і не заперечує існування інших родів зброї, але надає їм лише другорядне значення. (Див. Ген. Фуллер: «Війна в майбутньому»).

МОТОРИЗОВАНІ АРМІЇ

Найбільш докладно обгрунтували теорію моторизованих армій французькі генерали Кальйон і Алльйо. Їх творами покористувалися й інші держави, частинно пристосовуючи їхні закладки до своїх доктрин. Теорія, яку вони плекають, побудована на таких засадах: В модерній війні візьмуть участь масові армії. Механізовані частини відіграють важливу, але не рішеннячу роль.

Для того, щоб надати війні рухливо-маневровий характер та розв'язати руки вищому командуванню, необхідно збільшити

рухливість піхоти. А для цього найбільше може спричинитися мотор-самохід для пересування. Тому треба змагати до того, щоб поволі більша частина армії була змоторизована, себто мала моторизований транспорт. Однак повна моторизація армії неможлива до швидкого здійснення з двох причин: поперше, на переорганізацію потрібно величезних засобів; подруге цілком моторизовані частини є zagrożені літаками. Наприклад моторизована дивізія розтягається в поході на одній дорозі на 60 км.

Отже необхідно змоторизувати армію поступово, а також мати самоходи для транспорту двоякого роду, що здібні до руху по шляхах і поза ними.

Ген. Алльйо*) пропонує таку організаційну схему: головна маса армії складається з піхоти; далі — а) з легких дивізій, ударна сила яких побільшується механізованою зброєю, б) моторизованих дивізій у диспозиції вищого керування, в) резерви мішаної артилерії, що при потребі швидко пересовується на театрі війни, г) моторизованого транспорту для перекидування ударних частин на важливі відтинки, і, нарешті, д) допомогових частин змоторизованого транспорту.

Таким чином створюються три військові об'єднання: лінійна, моторизована й легка дивізія.

Склад лінійної дивізії, такий: 3 полки піхоти, 4 дивізіони артилерії та інші роди військ і допомогові частини.

Моторизована дивізія призначається для швидких ударів і маневрів. Її головна сила — танки. Додається до неї артилерія й піхота на панцирних автах.

Легка кінна й моторизована дивізії. Легка кінна дивізія творить три ешалони: 1) два полки кінноти з самохідними або тракторними гарматами, 2) два полки кінноти з змішаною артилерією, і 3) дві сотні легких танків, 1-2 курені змоторизованої піхоти з кулеметами й гарматами. Легка моторизована дивізія складається з легких танків, панцирних авт, змоторизованої піхоти з артилерією й танковим куренем.

УДАРНІ АРМІЇ ГЕН. ЗЕКТА

Відомий німецький генерал Зект ґрунтовно опрацював воєнну доктрину, талановито застосовуючи її до тих обставин, в яких опинилась Німеччина після версайського договору. Третій Райх, відкинувши ці обмеження, творить нову воєнну доктрину, хоч дещо запозичає з засадничих залогень ген. Зекта.

Наведемо головні засади військової доктрини ген. Зекта. В майбутньому долю війни вирішать добре спрямовані та відповідно узброєні армії професійного типу. Вони призначаються для виконання двох завдань. В мирний час боронять свою країну (це так зв. армії прикриття). На початку війни ці невеликі,

*) Ген. Алльйо, «Моторизація й армії майбутнього».

але рухливі армії швидко й несподівано для ворога рушають наперед разом із летунством, завдають рішучий удар та деморалізують ворожий фронт і ближче запілля. Мобілізовані мільйонові армії не будуть у стані витримати наступу цієї висококваліфікованої армії. В той же час у краю скупчується більш численне військо, яке посується слідом за ударною групою. Цими засобами ген. Зект думає надати операціям рішучого характеру й в скорому часі скінчити війну. Отже офензива, несподіванка, маневр, якість, — а не кількість — є головними передумовами успішних операцій.

ВИСНОВКИ

Як бачимо, впродовж довгих років військові дослідники інтенсивно працювали. Часами теорії набирали дещо фантастичного, нереального змісту, але нарешті в 1930. році воєнна думка оформилася.

Як ми зазначили, уперто, часами талановито, вели фанатики машин атаку за радикальні зміни організації збройних сил. Летунство, головна ударна сила — твердить італійський ген. Дуе — Ні, механізовані малі армії, вони вирішать долю війни — відповідає англійський ген. Фуллер та його прихильники. Ці фанатики машини твердять, що масові армії, вже відіграли свою роллю, а також і морська флота. Бо ж вони не спромоглися виконати покладених на них завдань у світовій війні. А швидкий розвиток техніки ще більше утруднить їхні операції. Отже машина проти машини. Але в протипагу їм військові дослідники, відповідальні за долю своїх народів, винайшли більш помірковані й реальні рішення. Правда, доводять вони, сучасна техніка внесла значні зміни в форми модерної війни, однак природа її й засади військової ігтики лишаються незмінними. Маси розв'язують питання війни й миру. Але треба їх відповідно узброїти, щоб улегшити виконання тяжких для них завдань. Необхідно також облегшити їх рух, щоб полководець згідно з пляном міг швидко відповідним маневром накинути свою волю ворогові. Отже еволюція в переорганізації збройних сил та в скеруванні їх, а не революція та безмежне захоплення й фантастичні мрії. В кінцевому необхідно взяти з старого арсеналу все, що здобуто кривавим досвідом попередніх війн, і застосувати його до сучасних технічно-наукових винаходів та культурно-промислового стану народів. Ця здорова течія нарешті взяла гору.

Всеж треба зазначити, що генеральні булави держав зрештою багато скористали з тих теорій, проблем та ідей, що були висунуті так зв. молодією школою (були відкинуті тільки скрайні їх твердження). На підставі всіх цих попередніх праць і створились, як ми зазначили, нові воєнні доктрини.

Треба відмітити, що крім загальних засад у кожній доктрині є характерні риси, викликані обставинами різних держав (географічне положення, устрій, промисловість національний харак-

тер народу, політично-стратегічна ситуація і т. інше. Наприклад багаті високопромислові держави — Велика Британія, та Сполучені Держави, — широко використовували ідею моторо-механізованих військ. Бо ж їм легко продукувати велику кількість машин, технічного приладдя й кораблів, одначе важко швидко розгорнути та тримати в мирний час значні сили піхоти (відсутність бранки). Бідніші на сирівці народи з численним населенням, як Німеччина й Італія, творять великі армії мирного часу, добре технічно заосмотрені, могутні повітрові фльоти, окремі моторо-механізовані ударні дивізії, щоб приправитися до рішучих чинів і уникнути загрозливої для них довготривалої війни. Франція в противагу офензивним доктринам своїх евентуальних ворогів та узглядаючи своє політично стратегічне положення дуже добре приправляє свою країну до дефензиви на суходолі лінії Мажіно й офензиви в повітрі й на морі. (Могутня повітрова фльота й збільшення морських кораблів). Назагал вона приправляє сили й засоби свого народу до всіх можливостей.

II.

НАШІ ЗАВДАННЯ І СПОСОБИ ЇХ ЗДІЙСНЕННЯ

Військова думка перейшла довгий шлях і витратила багато часу, щоб створити свої воєнні доктрини, але вона не зупинилась на цих досягненнях і шукає все нових і нових шляхів. На вироблення найліпших передумов для оборони своєї батьківщини спільно працювали знавці військової справи різних держав. Вони мали змогу перевірити свої пляни, чи на маневрах чи на досвідах останніх збройних конфліктів. Але ми, українці, перебуваємо в без порівняння гіршому стані й перед нами в той же час стоять величезні та важкі завдання. А здійснити ж ми їх мусимо за всяку ціну.

В який же спосіб? Чи можемо ми відразу докладно опрацювати нашу українську воєнну доктрину? Ні. Одначе нам треба мати вичерпуючі відомості про всі складники нашого воєнного потенціалу, а саме: 1) кадри майбутньої армії, кількість резервістів, їх військово-технічна й тактична підготовка та військові традиції. 2) Заосмотрення армії зброєю, технікою та військовим припасом і базами. 3) І нарешті, що найголовніше — дух, організованість та революційно-національна свідомість українських мас.

Треба також взяти під розвагу змінливу стратегічно-політичну ситуацію та сили й спроможності окупантів. Крім того, нашу воєнну доктрину необхідно застосувати до двох головніших етапів: перший — боротьба за звільнення нашого терену від займанців; друге — закріплення та оборона наших збройних здо-

бутків. Зрозуміла річ, що боротьба в кожному з цих етапів матиме свої характерні риси. Ось чому треба з початку приправлятися до першого найвідповідальнішого періоду боротьби й до нього пристосувати воєнну доктрину. А тому, що ми не можемо сьогодні досконалим знати всі ті обставини, при яких розпочнеться збройна боротьба та точно числити й обраховувати вартісність і силу складників нашого воєнного потенціалу, треба, здається нам, лише намалювати напрямні нашої воєнної доктрини, щоб потім, спираючись на їх засадах, обрати способи для поступового відновлення української збройної сили та плянового втягнення в боротьбу усього українського народу.

УКРАЇНСЬКА ВОЄННА ДОКТРИНА

1) Українська воєнна доктрина мусить стояти на рівні модерної військової штуки, себто оперувати сучасними воєнними поняттями, а вони, як ми зазначили вище, є досить усталені.

2) Вона повинна бути опертою: а) на відповідній оцінці ваги та ролі складників українського воєнного потенціалу; б) на новітнім досвіді та науці останніх збройних конфліктів, як напр. ітально-абіссинська, ніппоно-хінська війни та горожанська війна в Іспанії. 3) В ній мусить бути узглядна евентуальна стратегічно-політична ситуація (її варіанти), та воєнна доктрина, сили й спроможності наших правдоподібних ворогів та наші завдання.

Для першого періоду нашої боротьби українська воєнна доктрина буде по формі модерною, по своїй істоті національно-революційною. Бо ж не дарма відомий німецький генерал Фондельгольц зазначив: «хто пише про стратегію й тактику, повинен би обмежитися обговоренням національної стратегії й тактики, одиноко корисними для нації, для якої він пише».

В майбутніх війнах змагатимуться в чотирьох сферах (на суші, в повітрі, на морі й під водою) не тільки величезні армії, а будуть втягнені в боротьбу цілі народи. Ця теза однакова у воєнних доктринах великих потуг. Але вона ще більше актуальності набирає для нашого поневоленого народу. Зрозуміло чому, бо ж державні народи, хоч і змагатимуться за важливі інтереси, одначе при програній у більшості їм не загрожує цілковита загибель. Український же нарід повинен боротися на життя й смерть за великі національно-державні ідеали. Тому то тільки спільними силами українського народу їх можливо буде реалізувати. Таким робом це перший і найважливіший складник нашого воєнного потенціалу. Його слід покласти як одну з головних підвалин української воєнної доктрини, яка повинна вказати способи організації, національного наставлення та плянового скермування енергії й чинів українських мас.

Далі військова штука учить, що наймогутніші народні рухи часто густо заломлювались у боротьбі з ворожим регулярним військом. Автім і наша визвольна війна теж переконуюче це дово-

дять. Тому без регулярних, хоч невеличких спочатку частин, нам буде дуже важко досягнути остаточну перемогу. Однак ми маємо можливість до відбудови української збройної сили, бо ж на займанщині вже існують мільйони військово вишколених та національно-свідомих українців, а на еміграції та за океаном грубі тисячі. Таким робом технічно-командні кадри та військово вишколені стрілецькі лави, з яких організується українська збройна сила, є другим, так само важливим складником українського воєнного потенціалу.

На займанщинах особливо під червоною Москвою й Польщею сьогодні національно-державна свідомість значно зросла й боротьба набирає гострих форм. Тому ми маємо надію, навіть певність, що наші збройні змагання та революційні чини швидко притягнуть під українські стяги маси українських вояків. І ми спроможемося створити сильну армію. Як доводить досвід визвольної війни, на Східних Землях до Центральної Ради зголошувались мільйони українських вояків. На жаль, партійно-соціалістичний провід не спромігся відповідно організувати та скермувати їх на оборону молодої української держави. Також і на Західних Землях десятки тисяч вояків активно протиставились польській навалі. Нині обставини значно більш пригожі, ніж були раніше. Таким чином український військовий провід знайде головну збройну силу на займанщинах. Емігрантські кадри та легіони за океаном стануть їй в допомозі.

В умовах модерної війни заплілля (база) набирає значну роль з причин зрозумілих для всіх. На жаль, в підготовчий період ми не в стані на окупованих теренах розбудувати своє заплілля. Однак нині обставини сприяють утворенню широкого заплілля в Європі та на американському континенті. Також сучасна політична конюнктура дає вигляди для розв'язання цього важливого питання.

Отже третім складником українського воєнного потенціалу є наше заплілля. На загал Україна при сучасних обставинах має більш сприятливі можливості для утворення широкого заплілля, ніж це було в час визвольної боротьби. І ми добре знаємо на тяжкому досвіді, як це утруднювало наші операції й негативно впливало на вислід нашої боротьби.

Нарешті є ще один дуже важливий і сприятливий складник нашого воєнного потенціалу. Це незломний дух в боротьбі, свідомість народніх мас, завзяття, висока бойоздатність нашого стрілецьтва й козацтва та наші славетні військові традиції.

Вирішальне значення матиме ідеологічний зміст українського визвольного руху. Обездуховленому матеріалізму ворогів, ми протиставимо ідеалістично-волеву концепцію життя, що освятить нашу боротьбу жертвенним, ми б сказали — релігійним, одушевленням й напінтям.

Все це дасть українському народові спроможність успішно докінчити визвольні змагання.

На напрямні української стратегії впливатимуть дві головні обставини: політично-стратегічна ситуація, і наші завдання та спроможності. Оцінка цих обставин доводить до необхідності надати українській стратегії яскраво-офензивного духа та маневрового характеру з таких причин; по перше: всі українські землі окуповані ворогами, тому тільки наступом, рішучою офензивою ми зможемо захитати їх панування й спричинитися до виграної. Бо оборона та утворення позиційних фронтів проти численних добре узброєних армій нам на перших кроках не під силу. Ворог скупить переважаючі сили й техніку, зламає наш спротив і розторочить наше спочатку нечисленне регулярне військо. По друге: масовий повстанчий рух на театрі війни спричиниться до розпорошення ворожих сил, а пацифікація заплілля й нищення військових баз ослабить його спротив та улегшить офензиву регулярних українських частин. По третє: тільки швидке поширення району наших операцій спричиниться додатньо до збільшення нашої регулярної сили й розбудови заплілля. По четверте: успішна офензива та завзяття в боротьбі правдоподібно спричиняться до поліпшення нашої політичної, а таким чином і стратегічної ситуації. П'яте: досвід нашої визвольної війни доводить, що українське військо було далеко здібніше в офензиві, ніж в обороні. Напр. Листопадовий Зрив, перші операції Галицької Армії до Вовчухівської офензиви включно, чортківська офензива й переможний наступ ген. Грекова, боротьба Директорії проти гетьмана, прорив лівої армії большевицького фронту літом 1919 р., похід українських військ на Київ-Одесу, славетний зимовий похід, форсування Дністра українською армією 1920 р. і її наступ на Поділля й таке інше. Навпаки оборона не завжди виправдувалась. Напр., перша війна Ц. Ради з большевиками, офензива поляків під Львовом (армія Галлера), відворот ген. Грекова, оборона Проскурівського пляцдарму й нарешті поразка української армії червоними в 1920 р. після завішення поляками зброї. Треба додати, що й наші історичні традиції також дають блискучі зразки стратегічних офензив і ми мусимо слідувати за їхнім прикладом. Пригадаємо декілька з них.

В княжій добі Святослав із його славнозвісним «йду на вас» — попереджує своїх ворогів. Цим бойовим кличем князь Святослав доводить свою вищість над ворогом і певність перемоги та визначає офензивний характер своїх намірів. Ця рішучість і отвертість майже завжди деморалізує його противників і сприяє його нападам. Знову дух імперіялізму та рішучої офензиви яскраво виявляється в погромі греків князем Олегом та в факті прибивання ним щита на мурах Царгороду. Нарешті козаки й запоріжці теж творять великі офензивні цінності в своїх походах на Крим, Чорне море, Азійські береги й під самий Царгород. Також у походах на Московщину, Молдавію, Західні Землі, в

тепер, Хіти не може врятувати найчисленніша для мирного часу в світі армія (196 дивізій і більш 2 мільйонів вояків), що протиставилась мілітарній високопатріотичній із лицарськими традиціями країні Сходячого Сонця — Ніппонові. Як бачимо, велитенські армії хінців улягають головно тому, що не мають військових традицій, а їхні маси мілітарного виховання й державного патріотизму. Крім цього, в головному командуванні вкоринились особисті незгоди та шкідливе амбіціонерство, що свідчить також про відсутність бойових традицій та правильного розуміння сучасних змагань їхньої нації.

Мілітаризація українського народу є одною з передумов для успішного виконання наших завдань. По друге, необхідно всім нам працювати для відновлення регулярної армії, піднесення на вищий рівень військово-технічних кадрів та для розбудови широкого заплілля. По третє: треба докладно списати нашу військову історію, особливо визвольну війну. Там ми знайдемо багату науку для наслідування, і для викорінення хиб, що їх ми допустились*).

Нарешті плакаймо бойові та революційні й державницькі традиції, дух боротьби, непримиримість до ворогів та прищеплюймо необхідність збройної боротьби серед молоді та українського суспільства для осягнення наших великих завдань — відбудови Незалежної й Соборної України.

*) Форми організації нашої збройної сили потребують докладного розгляду, а тому про це важливе питання ми зазначимо в наступному числі. В. Ж.

Воєнна доктрина червоної армії

1) Комуністичне ставлення до війни й озброєної сили.

Основною підставою воєнної системи комунізму є: 1) негативне ставлення до пацифізму, 2) різний погляд щодо права на озброєння для «буржуазних» і «советських» держав.

Комунізм визнає необхідність озброєння, але тільки для себе. Він визнає законність, корисність і бажаність певних війн: «В історії траплялися війни, які, не вважаючи на жахи, біду й тортури, що є прикметами кожної війни взагалі, були прогресивними, себто приносили користь розвитку людства». (Стаття «Війна і ленінізм» в журналі «Воєнний Вестник» в Москві). Так нпр. були корисними й потрібними війни, які провадив Наполеон. В них «був елемент грабіжництва й захоплення чужих земель французами, але це в нічому не змінює історичного значення цих воєн, які зруйнували й потрясли феудалізм та «бсолютизмом». (Там же). Рівним чином комуністи рахують корисними й необхідними всі громадянські війни так само, як і ті війни, які має вести «пролетарська» держава проти держав «буржуазних». Розуміється, що пролетарською є тільки та держава, де є комуністична, то значить московська влада.

У випадку війни двох «буржуазних» держав між собою, — пролетаріят тих держав мусить змагати до того, щоб змінити «імперіялістичну» війну в «громадянську». Під тим оглядом всяка війна між «імперіялістами» є для Москви бажаною, бо «ненавидячи цілою душею імперіялістичну війну, комунізм одночасно мусить радіти, що війна ця вкладає рушницю в руки мільйонів і мільйонів трудящих». (Журнал «Комуністичний Інтернаціонал»).

Висунувши гасло «переміни імперіялістичної війни в громадянську», комунізм мусів висунути й гасло дефетизму для пролетаріату «буржуазних» держав. Він саме й став основним принципом їх воєнної доктрини. Однак проповідуючи дефетизм для буржуазних держав, комуністи завжди підкреслюють, що вони в ніякому випадку не відмовляться від захисту батьківщини в той момент, коли ця батьківщина стає соціалістичною, пролетарською. (Журнал «Комуністичний Інтернаціонал»).

Такими є підстави комуністичної військової доктрини. Вони є нічим іншим, лише підбором ідей із метою створити для себе найбільш вигідну політичну ситуацію на випадок війни.

Такими ж двозначними й жонглерськими є погляди комуністів щодо «права держав на озброєння. Озброєння «пролетарських» держав є корисним і законним. «В буржуазних же державах усяка армія, професійна чи народня, є апаратом гноблення і через те комуністи є «противниками будь якої військової організації в капіталістичній державі». (Журнал «Комуністичний Інтернаціонал»).

При тому знов таки, «пролетарськими» є лише ті держави, в яких влада належить комуністам.

Врешті одинокою армією, яка має право на існування, комуністи рахують червону армію, чи як її зовуть «Рабоче-Крестьянскую-Красную Армію» — воєнну організацію Московського Союзного Союзу, — та й то лише настільки, наскільки комуністична партія зберігає в ній кермуючу роль. «Якщо Совети без комуністів — це є контрреволюція, так само й червона армія без комуністів — це контрреволюція» (Журнал «Война і Революція»). Всі інші армії мусять бути знищені, роззброєні або розложені комуністичною пропагандою. «Нашим гаслом мусить бути озброєння пролетаріату на те, щоб перемогти, експропріювати й роззброїти буржуазію» — каже журнал «Комуністичний Інтернаціонал». «Лише після того, як пролетаріат роззброїть буржуазію, він зможе, не зраджуючи своєї всесвітньо-історичної ролі, викинути на злом усяку взагалі зброю. І пролетаріат без сумніву це зробить, але тільки тоді, — ніколи раніше». (Журнал «Комуністичний Інтернаціонал»).

2) Московсько-комуністична стратегія розкладу.

В майбутніх воєнних сутичках із «капіталістичними» державами комуністи мають ввести в арсенал бойових засобів, крім чисто воєнної зброї, ще й зброю політичну — розкладову пропаганду комуністичних агентів і для тої цілі розбудованих організацій. «Стратегія знищення Наполеона й «стратегія виснаження» Фоша має бути доповнена ще «стратегією розкладу» Леніна.

На сторінках московської газети «Правда» був одного разу згаданий «міт про голову Медузи», яку носив на своєму щиті Персей. Вигляд її був ніби такий жахливий, що вороги Персея каменіли й підставляли себе без захисту під його удари. Медузою в комуністичному розумінні й мусить бути політична пропаганда, яка б розклала «буржуазні» армії й обернула б воєнні операції московських воєнних сил не більше, як у «прогульку» в напрямку Берліна, Варшави чи Калькути.

Політична пропаганда комуністів досягла свого вершка розвитку підчас громадянської війни на теренах бувшої московської імперії — Росії. Вона була тоді найбільш міцною зброєю

червоної армії й принесла їй остаточну перемогу. Спроба використати пропаганду для розкладу польської армії в 1920. р. не дала бажаних наслідків. «Буржуазний» патріотизм лише що сформованої польської армії показався більш міцним, ніж комуністична Медуза. В комуністичному таборі ця невдача була пояснювана недостатньою підготовкою політичної бази в Польщі. Але фактично цей випадок був і далі яскравим доказом сили й живучости націоналістичних ідей у всякій новоповсталій державі, якої нарід не почуває себе трупом, але хоче жити самостійним життям.

Випадок із Польщею примусив Москву зміцнити підготовку своїх воєнних і політичних організацій по всіх без винятку «капіталістичних» державах.

В сучасний мент комунізм має всюди (в явному чи тайному стані) великий і добре зорганізований апарат, який кермується з центру комунізму — Москви, і який невпинно виконує всі московські накази й доручення. Цей апарат складається з: 1) комуністичних партій і комуністичних союзів молоді, 2) фахово-воєнних комуністичних організацій, які існують у більшості тайно (нпр. Союз Червоних Фронтників, Робітнича Оборона, Робітнича Легія ітп), 3) різного рода допомогівих піркомуністичних організацій, які дають змогу використовувати для комуністичних завдань ті групи громадянства й навіть цілі класи, які піддаються розкладові. На тому тлі формуються всюди, де лише це можливе, «народні фронти», «Ліги боротьби з імперіалізмом», «Союзи друзів Советської Росії» й інші. Зокрема Москва старається всунути в усякі ліві політичні угруповання з метою їх радикалізації або розкладу.

Комуністичні партії, яким належить кермуюча роль, не є лише політичними організаціями, як про те думає загал. Їм доручується й чисто воєнні завдання. Нпр. журнал «Комуністичний Інтернаціонал» пише, що «одним першочерговим й основним воєнно-політичним завданням комуністичної партії кожної країни є завдання політичного охоплення озброєних сил класового ворога, політична й організаційна праця у війську, поліції, фльоті. Досвід каже, що якщо армія й поліція, добре вишколені у воєнній штуці, озброєні новітніми засобами наступу й оборони, з видатним командним складом, при підтримці озброєних фашистських відділів, почнуть справді битися проти революції, то вони є в спроможності її зліквідувати, не зважаючи на всі інші сприятливі для революції умовини». (Тут натяк на поразку комуністів у Німеччині). Журнал вимагає від комуністичних партій, вести працю «розкладу й ліквідації» всіх озброєних сил класового ворога, і одночасно звертає увагу на «рішучу необхідність своєчасного сформування досить міцних озброєних сил робітничої класи, які були б здатні разом із частинами армії, що перейдуть на бік революції, остаточну знищити озбро-

ену опору буржуазної влади». (Приклад сучасних подій в Еспанії).

Осередком таких «озброєних сил робітничої класи» й є всякі «союзи червоних фронтовиків» і інші військові організації комуністів у «буржуазних» державах. На утримання їх (нпр. на утримання хінської червоної армії) витрачає Москва величезні суми грошей, їх старшинський склад часто висилається під різними видами до Москви, де він проходить відповідні курси виховання й бере навіть участь у маневрах московської червоної армії.

На випадок війни Советів із якоюнебудь «буржуазною» державою, на ці червоні відділи тієї держави накладається обов'язок піднімати збройні повстання, шкодити переведенню мобілізації, вести воєнну розвідку, висаджувати мости, залізничні склади воєнного матеріалу й тп. В мирних часах ці відділи виконують розвідку й пропагандивну службу згідно з завданнями з Москви. Вони мають радіостанції для зв'язку з московським центром. Не менш важливою їх роботою є пропаганда й агітація серед населення, організація страйків, повстань, заворушень і всяких інших виступів із метою господарського й морального послаблення ворога.

Загальною метою цієї діяльності є паралізувати ціле життя країни, викликати революційний настрій серед мас населення, досягти можливо більшого внутрішнього розкладу держави з тим, щоб після того «легеньким рухом меча Персея» ця держава опинилась у ногах червоної Москви.

3) Політична основа червоної московської армії.

Воєнною організацією комунізму, зовсім викінченою та вихованою на підставах «клясової боротьби» є так звана «робітничо-селянська червона армія» — «зброя пролетарської московської держави — першої й одинокій батьківщини трудящих», як кажеться в советських воєнних статутах.

Політична ідеологія цієї армії побудована не на патріотизмі, а виключно на «класовому почутті». Завданням армії є не стільки оборона московської батьківщини, скільки допомога світовому пролетаріатові при знищенні ним «капіталістичного ладу та побудування влади Советів».

Стаття 14-та радянського «Полевого статуту 1936. року» каже:

«Притягання на сторону пролетарської революції робітничо-селянських мас армії ворога й населення театру воєнних операцій є найважливішою умовою перемоги над ворогом. Це досягається політичною працею, яка повинна провадитися в армії й поза нею всіма командирами, начальниками й політичними організаціями РСЧА».

«Червона армія це озброєний відділ світової революції» — кажеться в пропагандивних гаслах з-приводу 18-ліття червоної

армії. «Червона армія мусить стати не лише зброєю оборони соціалістичної батьківщини проти можливих нападів імперіалістичних держав, але й дати рішучу підтримку пролетаріатові цих держав в його боротьбі з імперіалізмом» — кажеться в резолюції 8. з'їзду московської комуністичної партії.

Червона присяга вояків московського війська, яка врочисто приноситься щорічно на 1. травня на площі перед мавзолеєм Леніна в Москві, вимагає від червоноармійців «не шадити своїх сил, ані самого життя, за діло всесвітнього соціалізму».

Ціле виховання червоної армії має інтернаціональний характер. Червоноармійці підчас «політгодин» учаться, що їхнім завданням є виконати своїми багнетами «світову революцію», що резерви червоної армії знаходяться в заплілі ворогів, що буржуазні армії в тягу війни «обернуть свої рушніці проти королів, банкірів, фабрикантів та генералів. («Красная Звезда»).

Советський полевий статут, — як вище сказано, — дає оперуючій армії завдання «притягати на сторону пролетарської революції робітничо-селянські маси армії ворога й населення» на терені воєнних дій. Підчас наступу червоної армії на Варшаву в 1920. р. головнокомандуючий тієї армії Тухачевський вояк у своїй обози «польський советський уряд», який мав завданням обняти владу в завойованій Польщі й задекларувати її приєднання до московського советського союзу.

Загалом кажучи, червона армія, у випадку війни з «буржуазною» державою принципово ставить своїм завданням форсувати «пролетарську революцію» в цій державі, її советизацію й позбавлення її політичної незалежності шляхом приєднання — в той чи інший спосіб — до «першої в світі батьківщини трудящих», московської імперії (прикладі України, Грузії, Зовнішньої Монголії та інших).

З всього вище сказаного видно незахований червоний імперіалізм, який нічим не відрізняється від імперіалізму бувшої царської московської імперії або від імперіалізму середньовічного отоманського султанату. Кінцевою метою цього імперіалізму є організація «всесвітньої держави советів» під необмеженим керуванням Москви.

Цікавим прикладом підготовки до війни в комуністичному розумінні може служити сучасна ситуація на західному кордоні советського Союзу.

Починаючи з 1935. року там скупчила червона Москва величезні, нечувані з часів Чингіз-хана, маси кінноти, готові в часі 12 годин після оголошення мобілізації, кинутися на територію ворога. Саме це скупчення великих кінних сил дало москалям право оголосити в ст. 1-й «Полевого статуту», що за всяку ціну війна буде перенесена на терен ворога.

Відомо, що на західному кордоні стоять на поготівлі наступні кінні сили (з півночі на південь):

Білорусь: 3-й кінний корпус, штаб Мінськ. Його склад: 24-а

кінна дивізія Борисов; 11-а кінна дивізія Пуховичі; 7-а кінна дивізія Мінськ.

6-й кінний корпус імені Сталіна, штаб Бобруйськ. Його склад: 29-а кінна дивізія Бобруйськ; 4-а кінна дивізія Слуцьк; 6-а кінна дивізія Рогачов.

Україна: 2-й кінний корпус, штаб Житомир. Його склад: 14-а кінна дивізія Звягель; 3-я кінна дивізія Шепетівка; 5-а кінна дивізія Житомир.

7-й кінний корпус, штаб Старокопачинів. Його склад: 2-а кінна дивізія Старокопачинів; 26-а кінна дивізія Сланута; 27-а кінна дивізія Ізяславль.

1-й кінний корпус, штаб Проскурів. Його склад: 1-а кінна дивізія Проскурів; 28-а кінна дивізія Кам'янець Подільський; 9-а кінна дивізія Гайсин.

Після останніх відомостей ціла кіннота в Білорусі з оголошенням війни формує першу кінну армію, а кіннота в Україні — другу кінну армію. Цим арміям додаються по кілька мото-механізованих бригад і великі сили летунства, яке буде скупчено в авіаційні корпуси (можливо, що формування авіа-корпусів уже почалося).

Однак, найбільш цікавим є те, що ця кінно-мото-авіаційна червона горда має виконувати на теренах польської Білорусі й Західної України не лише воєнні, але й політичні завдання. Англійський журнал «Контемпорері Рошія» в числі 1-м (січень 1937. р.) наводить, що по всіх кінних дивізіях, мото-механізованих бригадах і авіаційних бригадах сформовані політичні відділи збільшеного складу, завданням яких є пропаганда у ворожому краю й заведення там підстав комуністичного ладу, себто підстав майбутньої советської влади.

Так виглядає, після певних фактів, московська воєнна доктрина. Так виглядає майбутня війна на Сході, яка буде не тільки військовою армією, але й військовою психологічною зброєю поза лінією фронту, військовою комуністичних летючок, газет, мітингів, обманства, агітації, пропаганди, всього, що буде намагатися малювати душі й серця населення в червону московську фарбу.

Летунство на європейській шахівниці

Як доводить історія, майже кожний технічно-вогневий винахід, що значно збільшує силу наступу та його руйнуючі можливості, викликав надії, ніби дальші війни будуть унеможливлені, бо вони потягнуть за собою занадто великі втрати й спричинять спустошення країни (винахід пороху, отруйливі гази, танки і т. н.). Однак показалося, що, по-перше: боротьба між народами виникає з таких важливих противенств, яких ув інший спосіб розв'язати неможливо; подруге: оборона швидко винаходить відповідні способи протиділення. Отже воєнно-технічні винаходи міняють лише форми війни, але природа її залишається незмінною. Народи ж, в обороні своїх життєвих інтересів, не числяться ні зо своїм життям, ні з добробутом країни. Тому війни триватимуть і далі. Опанування повітря відкрило для стратегії — а разом із цим і для пацифістів — нові горизонти, плани й надії. Стратегія дістала до рук новий, грізний рід зброї — летунство, що може, при відповідних умовах, обернути в руїну великі міста, важливі стратегічні об'єкти, а головне, винищити в запіллі тисячі мирного населення й цим захитати дух народу та швидко виграти війну. З другого ж боку — пацифісти, беручи під увагу велику роль повітряної фльоти в руйнуванні цілих країн, захопились надією, що тепер народи вже не відважуться воювати, побоюючись жахливих наслідків операцій повітряної фльоти. Вони відкидали думку, ніби то тепер повітряна фльота стане найголовнішим оборонцем миру. Ця пацифістична ідея знайшла своє оформлення в проєкті створення при Союзі Народів могутньої міжнародної повітряної фльоти, що швидко заатакувала б напасника й змусила б його припинити воєнні операції. Таким чином, ми бачимо в оцінці ролі повітряної фльоти два скrajні протилежні погляди: повітряна фльота для одних — це вирішальний чинник збройної боротьби; для других — це сторож, оборонець миру.

На це важливе питання подає свої міркування французький інженер Ружерон, застосовуючи їх до поодиноких європейських держав. Нижче наводимо витяги та перероблені уступи з його статті. При кінці подамо наші до неї завваги й висновки.

«Німеччина та Італія положені в середині великих європейських націй, знаходяться щодо летунських проблем, приблизно в подібній ситуації. Обидві країни мають, чи мали ще до недавня, до розпорядимости на своїй європейській території невиспичальну кількість природних засобів, щоб удержати той життєвий рівень, який цивілізовані народи вважають сьогодні необхідним. Правда, Італія створила собі колоніальну імперію й по її здобутті ввійшла, по її ж офіційним заявам, в число «задоволених країн», однак використання колоніального посідання вимагає капіталів та часу, і потрібно ще кілька років, щоб Абіссинія доставила метрополії кавчук, мідь і нафту». Німеччина, позбавлена колоній, не бажає організувати нормальний обмін своїх продуктів на сировину, бо це здається для неї ризиковим в часі війни, і вона старається на власній території виробити штучні матерії (ерзаці) — без бажаних, дотепер наслідків.

ІТАЛІЯ

З обидвох країн, Італія є найгірш поставленою для вдержання себе в нових умовах, які накладає воюючим сторонам розвиток летунства. Ми гадаємо, що ніяка інша країна не зазнала через своє географічне положення подібного стратегічного ослаблення впродовж останніх років. Є надзвичайним, що якраз у ній народилась воєнна доктрина, яка змагається найбільш до того, щоб повітряна війна стала вирішальним елементом будучих конфліктів.

Виступ на сцену летунства не поліпшив положення Італії ні під яким оглядом. Розположення альпійського хребта на сході й на північному заході, наражує її, при найменшій заломанні оборонної лінії, на великі небезпеки. Морський зв'яз є для неї питанням життя чи смерті. Економічні санкції, вжиті проти Італії підчас етіопської війни, вона перетерпіла без великих втрат. Однак тут ходило лише про звичайну колоніальну кампанію й її успіх не вимагав повної мобілізації продукуючих сил краю. Ці санкції тривали всього кілька місяців і вони не діткнули продуктів, брак яких дійсно ослаблював б Італію, як наприклад нафта, вугіль. Нарешті, не було знищень у метрополії промислових осередків, що трапилось б у випадку війни на європейським континенті. Та без огляду на зусилля Італії дістати вільніші простори, вона й надалі дуситься в «Mare nostrum» (Середземне море), ключі якого є для неї недоступними.

Метрополія Італії не має глибини й тому вона є типовою країною, проти якої повітряні напади мають найбільше даних успішно закінчитися, ще перед тим, як оборона почне свою акцію. У віддалі менш, ніж 100 км від суходольних і морських границь, знаходяться 98% її території. Чи противник знаходиться коло

Бренера чи коло Сан-Бернарда, ні в одному випадку немає й найменшої надії, щоб можна було проти його волі удержати в русі мілянські й туринські воєнні фабрики. А небезпечне положення, в якому знаходиться північна Італія, є ще нічим супроти загрози, що тяжить на решті італійської території. Населення, сільське господарство, промисл і торгівля, зосереджені на вузькій бережній смузі, наражаються на поталу летунства, що ударило б із моря. Напали, що переводились часто-густо з Майорки на Барсельону, чи Валенсію, загрожують також Генуї, Римові, Неаполеві, Палермові, Венеції чи Трієстові.

Впродовж минулого століття, коли б Англія хотіла натиснути на Італію, вона зосередила б свою флоту на Мальті. В 1935. р. вона була приневолена евакуювати Мальту та перекинути кораблі в Гібральтар та Порт-Саїд. Це напевно грізне признание безсилля, та воно відноситься лише до акції кораблів на вузьких морях, а не є доказом безсилля Англії на Середземному морі. В Гібральтарі, Порт Саїді, в Адені, якщо було б треба, Англія й надалі має засоби контролю над італійською морською торгівлею, як тоді, коли в неї була морська база на Мальті. Якщо Мальта не надається сьогодні для схоронення флоту, то цей острів дуже пригожий як база для летунства, що творить для Італії значно більшу загрозу.

Надії військових провідників Італії на можливості скорих і вирішальних операцій (без нараження на повітряні напади, з катастрофальними наслідками) не мають виглядів, на підставі найновіших досвідів — так само, як це показалося в 1914. р.

НІМЕЧЧИНА

«Німеччина є також одною із країн, що не може видержати довшої війни, тому прагне скорого її розрешення.

Німеччина напевно має в своїй грі більше атутів, ніж Італія. Якщо якась країна може похвалитися спроможністю поладити впродовж кількох тижнів конфлікт із одним із своїх сусідів, то це — вона. Проте, чи й найсильніша ударна армія вистачає сьогодні для розторощення фронту, організованого в глибину? Недавнє заломання в Іспанії офензива, що були вистачально заосмотрені механічними, моторизованими й повітряними засобами, висуває деякі сумніви в ефективності рейдів на захищені простори, як наприклад, на східні французькі границі. Навіть на так протягнутих границях, як між Чехословаччиною й Німеччиною, оборона мабуть не буде так скоро розбита, як це собі уявляють. Наступ у гірських і лісових околицях чехословацької границі, по приготованих різного рода перешкодах, має великі труднощі. В німецьких правильниках знайдемо всі бажані відомості про ці можливості оборони, започатковані в 1917. р. підчас відвороту на лінію Гінденбурга, і відтоді надзвичайно улосконалені. На інших фронтах, наприклад у випадку конфлікту з

С. С. С. Р., на теренах балтійських держав, скорий наступ досить тяжкий. Нарешті, не можна шукати в суходольній війні вирішення проти таких можливих противників, як Англія*). Німеччині потрібні морські комунікації для довозів, і тому морська боротьба представлятиме для неї ще більшого значення, ніж у 1914. р. В модерній війні дуже зросла вага матеріялу, і тому великою загрозою стають перешкоди ввозу для країни, що не мають у себе потрібних для війни сировинців — нафти, заліза і т. д. Евентуальні спільники Німеччини не тільки не допоможуть їй у задоволенні тих потреб, а правдоподібно самі будуть відчувати їх брак. Ця ситуація є для Німеччини гіршою, ніж за світової війни, коли Болгарія й Туреччина билися на її боці. Вона навіть не в стані буде користуватися з польських і румунських нафтових копалин, а також їй погрожуватиме в набутті сировинців конкуренція більш багатих країн. Далі морський розвиток не змінився від 1914. р. на користь Німеччини. Їй й тепер грозить блокада ринків англійською флотом на Атлантику, а перевагу цієї флоту не може заперечити й сама Німеччина. На Балтику її комунікації загрожені небезпечною підводною війною, як ніколи до цього часу. На вузьких водах, як Балтик і Північне море, ще зручніше буде також перетинати комунікаційні дороги летунськими нападами, ніж унеможливити їх загрозою підводних лодок. Хоч не так загрожена як Італія, Німеччина є всетаки дуже зле розположеною для повітряної оборони, бо аж 98% її території є віддалені менш, ніж 200 км від суходольних і морських границь. Її сильні сусіди є під цим оглядом у значно кращому положенні; — вони мають меншу смугу загроженого простору. Наприклад, у Франції смуга 200 км. обмежується лінією Діжон-Труа-Реймс, а провадити напади великими силами на морських границях буде тяжко. Англія знаходиться досить далеко, щоб її досягнути морською дорогою, а окупація Німеччиною Бельгії, як бази, була б мабуть для неї самої більш небезпечною, ніж корисною. Для С. С. С. Р. летунські напади не є поважною загрозою. Отже Німеччина, як країна, що виставлена на повітряні удари, без змоги їх віддати, знаходиться відносно одного з двох останніх противників у дуже важкому положенні.

Німеччині назагал буде трудно охоронити свої важніші військово-промислові осередки перед повітряними нападами, хоч вона й уживає для цього заходів. Треба ствердити, що ні одна країна не зрозуміла як слід вимог оборони в модерній повітряній війні та не організувала свого промислу в відповідно забезпечених районах. У Франції, де велику вагу для промислу мають ріки й канали, удосконалюють ці водні дороги технічними

*) Більш успішна велика офензива Людендорфа в 1918. році проти 5 англійської армії могла скінчитися захопленням побережжя Ля-Маншу й тоді Антанта правдоподібно понесла б поразку. Сотн. Смілий.

конструкціями, вразливими на летунські напади. Щоб звільнити себе від ввозу нафти, Німеччина розбудовує величезні фабрики з мільярним бюджетом для продукування синтетичної нафти. Але ці фабрики є одною з найкращих цілей летунства.

Назагал, три великі європейські потуги (Франція, Англія, С. С. С. Р.) є, в різній мірі, далеко ліше положені до нових вимог повітряної війни, ніж Німеччина й Італія. Ці три країни мають у своїй метрополії, або в колоніях, більшу частину необхідних для ведення війни сировинців. Комунікації цих країн із колоніями, або з другими державами, можна при теперішніх технічних можливостях утруднити, але не перетяти. Наприклад, можна перерізати середземноморські шляхи, зменшити значення Лондону в морській торгівлі Англії, торпедувати торговельні кораблі на вузьких морях, але існуватимуть інші шляхи сполучення, через Нант, Ліверпуль, та суходольними дорогами, що злучують азійські й європейські області С. С. С. Р.

Між іншим, є безсумнівним, що ця спільна незалежність у відношенні зовнішніх споживчих джерел, і комунікаційна вільність, яку вони навіть не могли б собі взаємно перебити, сприяють об'єднанню цих трьох країн у категорію «*Beati possidentes*» об'єднують напрямки їх закордонної політики.

С. С. С. Р.

С. С. С. Р. — 1) має безмежну територію, 4000 км ширини і 10.000 км. довжини; 2) її індустрія, зокрема воєнна, поволі переноситься з Ленінграду на Москву, і далі на Урал, Середню Азію й в глибину краю; 3) сьогодні правдоподібно неутрачена Польща боронить більшу частину західних кордонів С. С. С. Р.*). Правда, майбутні противники, з меншим ризиком можуть порушити нейтралітет балтійських держав. Однак подібні акції наражаються на удари підводних човнів та летунства, а на випадок неуспіху цих акцій, Мемель стає для північної Німеччини небезпечною летунською базою. С. С. С. Р. є країною, що легко може створити могутню летунську флоту та її цілком забезпечити воєнним припасом на своєму терені поза досягненням ворожих літаків. Тому з цих трьох країн С. С. С. Р. є тою, яка простором своєї території, та природними багатствами займає найкраще положення для ведення війни, в якій летунство відіграло б дуже важливу роль. Крім того, С. С. С. Р. на теренах своїх ближчих спільників може знайти всі потрібні бази для свого летунства. Нарешті, головна роль С. С. С. Р. у повітряній війні — роль, що могла б стати вирішальною — полягала б у продукуванні повітряного матеріялу, в сторонах недоступних на летунські напади. Цей матеріял можна було б ужити на полях битви для тих країн, де його виробляти стало б неможливим.

*) Але водночас вона творить перешкоду для наступових акцій СССР та його комунікацій із Європою. Сотн. Смілий.

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

«На суші й на морі положення Англії не змінилося. Першенство на морі хоронить цей край, від суходольної інвазії, і можливі противники не оспорюють це першенство. Її повітряне положення є одним із найкращих, або найгірших. Це залежатиме від того, чи противник буде задержаний поза смугою держав, які знаходяться проти Англії на континенті, чи він спроможеться захопити кілька точок побережжя цих держав, від устя Соми, до устя Рену. Слова одного з її відповідальних мужів «наша границя на Рені» є виразом одної з тих правд, від якої залежить сьогодні навіть саме існування Англії. «Істолетові, спрямованому в серце Англії», бракувало впродовж століть вистачаючої далекосяжності, щоб зробити з нього дійсно небезпечну зброю. Летунство надає йому повну вартість. Проти противника, якому бракує цієї бази, положення Англії — блискуче. Її метрополія є досить віддаленою від території можливих противників, а це зменшує в значній мірі наслідки спрямованих проти неї бомбардових нападів. Крім того, Велика Британія може знайти вигідні бази на своїх посідоствах та на територіях своїх спільників, яких вона легко матиме на випадок конфлікту. Ці обставини дозволяють їй вести сильну повітряну акцію проти можливих противників. Ситуація Англії майже подібна до положення С. С. С. Р. але дещо менш сприятлива. Тут таксамо можна забезпечити постачання для повітряного експедиційного корпусу з центрів продукції, що знаходяться поза досягненням ворожих нападів.

Однак коли противник спроможеться розбудувати свої повітряні бази на 150 км. від Лондону, положення Англії стане дуже тяжким. Лише Італія, між великими потугами, знайдеться в гіршому стані. На цій віддалі, величезне місто Лондон легко буде знищено навіть при хмарній погоді й з найбільшою височини з ризиком, не більшим від звичайного транспорту. Інші англійські промислові об'єкти теж виставлені на небезпеку нападу, і навіть коли до них будуть застосовуватися звичайні методи нищення, всеж вони є більш наражені, ніж найважливіші континентальні (наприклад французькі чи німецькі) осередки.

Лондон і Англія є, подібно як С. С. С. Р., лише центром просторої імперії. Її багатства може й не такі великі й різноманітні, та вони мають те першенство, що вони вже від довгого часу увартіснені. Віддалі різних частин цієї імперії є так великими, що ніяка держава не може загрозувати їй важнішим шляхам. Їх комунікаційні засоби є значно менш коштовними, ніж ті, якими мусять задовольнятися С. С. С. Р. в Сибірі чи в середній Азії. Промисловий розвиток країн британської імперії надається до негайного переставлення відповідно до потреб повітряної чи іншої війни. Легко можна зорганізувати наприклад виріб клітин, чи моторів для літаків у Канаді. Та наразі все ще всі продукти імперії спрямовують на Лондон і на декілька менш загрозованих осеред-

ків, та вважають, що така дорога є необхідною для переміни цих машин на воєнні знаряди.

Не буду пропонувати, щоб, для улегшення повітряної оборони, перевести Лондон в Північну Ірландію. Подібне рішення можна взяти в країнах, що менш повязані традицією, ніж Англія. Але треба зазначити, що Ленінград і Константинополь мали в своїх країнах подібне становище, як Лондон в Англії. Та все таки дотичні уряди не вагалися в даний мент перенестися в міста, більш віддалені від моря, щоб уникнути постійної загрози ворожої інтервенції.

У певних випадках стратегічне положення Англії є одним із найгірших, яке тільки можна собі уявити. Вона могла б однак докласти до своєї військової оборони таких самих старань, як С. С. С. Р. чи Туреччина; тоді, оперта на британську імперію, вона була б з усіх західних країн Європи найменш загрозованою летунством. Бо ж вистане дев'ять місяців, щоб вибудувати летунський завод у Канаді, чи в Індії; але в країні, що не має звичаю змінити свою військову організацію на підставі теоретичних міркувань, мабуть треба буде в 1937-38. р. відчутти чинність летунства, щоб повзати подібне рішення.

ФРАНЦІЯ

«Положення Франції більш повязане природними даними: його не можна значно поліпшити тими, чи іншими рішеннями її провідників; але воно й не дуже то погіршиться, коли якийсь противник зорганізує собі в Бельгії повітряну базу.

На своїх суходольних фронтах, Франція не є такою недоступною, як С. С. С. Р. чи Англія. Однак добре ведена оборона, може ударемнити тут атаки противника, що покладає надії на шкоре рішення війни в свою користь. На морі, вона не в стані задержати цілість своїх шляхів, ані оборонити ті, що їй залишаться, проти всіх можливих загроз. Та сьогодні ні одна флотія не може дати такого забезпечення. Залишення Середземного моря в користь наших атлантийських пристаней, було б лише одним із наслідків цікавої переміни вузьких морських просторів: ці простори стають «noman's land» (нічмєю землею), недоступною для комунікації воюючих сторін, а переміну що довершує, після пізводної флотії, летунство. При подібній еволюції. Франція не має, в порівнянні до інших країн, найбільше до втрати*).

*) Перерва регулярного сполучення Франції з Африкою прикро відібеться на її відпорності, бо африканські колонії доставляють метрополії не лише сировини, але й сотки тисяч резервістів. Так у часі світової війни з Африки прислано на бойові фронти 700.000 вояків. Для майбутньої війни в колоніях підготовлені значно більші бойові й робітничі кадри. Сотн. Смілий.

В усякому випадку, її повітряне положення не є гіршим від положення її можливих противників. Простір її метропольної території, її оформлення, труднощі нападу, що приходив би зо сторони атлантийського побережжя, — все це має за наслідок, що найбільша частина краю є безпечною перед повітряними нападами, які могли б мати тяжкі наслідки.

Франція це метрополія імперії, що, хоч менша простором і багатствами, ніж англійська чи С. С. С. Р., всеж таки в стані принести їй цінну поміч. Однак використання цієї імперії, є ще більш занедбаним, ніж у обидвох згаданих країнах. Для забезпечення незалежності у відношенні азотових матеріалів в часі миру, і вибухових у час війни, вистачає трохи гідроелектричної енергії. Більша частина європейських держав посідають це, і змогли звільнитися від природного нітрату. Франція таксамо, як і інші країни.

Однак Конго й Мароко мають також природні нітрати, які легко можна використати; атмосферичний азот цих країн можна таксамо перемінити в нітрати, як на побережжях Рона, але в заводах менш загрожених. Франція подостатком забезпечена залізною рудою, та досить бідна на вугіль; найбільша частина її металургійного промислу зосереджена на кількох десятках кілометрів від східної границі. Всеж її колоніальна імперія має також залізо й вугіль для господарського користування.

З Північної Африки наспіває значна частина потрібної для європейської металургії руди. А Тонкін доставляє багато вугля на Далекому Сході. Для використання кузнецького вугля й уральської руди, С. С. С. Р. створив уралокузнецький комбінат, що використовує матеріал із віддалі 2000 км. один від другого. Комбінат Тонкін-Північна Африка був би далеко більш оправданий ніж вище згаданий комбінат С. С. С. Р., беручи під увагу більшу зручність водного транспорту від суходольного. Але ми воліємо наші руди з Північної Африки продавати цілій Європі, а вугіль із Тонкіна Японії, в той час, як наші кораблі ходять порожняком із Марселя на Далекий Схід, мов би на те, щоб маніфестувати наш прапор... Таксамо як С. С. С. Р. і Англія, Франція могла б розбудувати свою воєнну промисловість у колоніях, поза досягненням летунських нападів, та використовувати цей матеріал на європейських полях битви. Однак ця концепція сполучена з таким великим переворотом в організації нашої господарки, що було б необачно числити на близьке її здійснення.

ПОТУГИ З ОБМЕЖЕНИМИ ІНТЕРЕСАМИ

«Перспективи не є потішаючими для малих країн, бо вони хоч не хоч, правдоподобно, будуть втягнені в конфлікт між їхніми могутніми сусідами. Ті держави — Бельгія, Чехословаччина, Балтійські країни та Румунія. Сюди треба зарахувати й Польщу, поскільки вона стиснена двома сильнішими від неї потугами, та до

того ж і загрожена стати полем битви, на якому зударяться противники. Ці малі країни не мають охоти та намірів воювати, але вони будуть змушені боронитися від нападу. Окупувати арміями Бельгію, Швайцарію, навіть Чехословаччину не така легка справа, бо вони без спротиву не здадуться на ласку долі. Але їх повітряне положення далеко грізніше, коли один із їх сильних сусідів схоче знищити Брюсель, Бери, чи Прагу. Зовсім не добачується, що могло б його тоді спинити, наколи б навіть прийшли на поміч спільники рівної сили. Тому то деякі з малих держав тримаються осторонь, уникаючи договорів, що могли б їх затягнути в конфлікт. Перед цими державами повстануть два евентуальні рішення з відповідними наслідками. Перше: під загрозою повітряного нападу сильного сусіда, вони скоряться, щоб не наразувати себе на руїну. Але таке рішення не розв'язує справи, бо ж займанець, використавши ці обставини, влаштує на захопленому терені власні повітряні бази та зорганізує на ньому свою загрожено промисловість. Але тоді окупована територія стане об'єктом повітряної експедиції держав противного фронту. Наприклад, Англія не дозволить інсталювання на бельгійському побережжі призначених для знищення Лондону повітряних баз, або перенесення з Німеччини до Бельгії заводів літаків і вибухових матеріалів. Вона буде їх нищити, як це робила б Німеччина. Сучасні умови значно відрізняються від 1914-1918. р. р. Отоді летунство не мало тієї ударно-руйнуючої сили, як тепер. Летунство зробило поступ — стратегічне положення змінилось. А тому перенесення воєнного промислу на окуповану країну стало б для неї великою небезпекою. (Як відомо в світовій війні німці улаштували в Бельгії бази для підводної, та повітряної війни, але Антанта їх збомбардувала*). Отже малим націям лишається повзяти друге рішення, а саме — як найліпше приправитись до оборони, щоб могутні сусіди завагалися опанувати їх силою.

ЛЕТУНСТВО ЯК ЧИННИК СТАЛОСТИ

«Повітряна війна не буде корисною для всіх країн. Вона змінить стратегічне положення в некористь тих держав, які не матимуть змоги продукувати воєнний матеріал у далекім і безпечнім від ударів летунства запіллі. Але летунство виявиться додатньо для тих країн, які посідатимуть ці можливості. Ілюзією є думка швидко скінчити війну при допомозі летунства; цікаво, що ця думка шириться в цих краях, які не можуть витримати довгої війни. Навпаки, летунство є одним з найпевніших чинників довготривалості війни, бо воно нищить необхідні для рішучих (швидких) операцій матеріали. Через це противники опиняться в аналогічній із 1914. р. положенні, коли то через брак потрібних матеріалів ні одна сторона не могла зламати другої.

*) Хоч і без поважного ефекту. Сотн. Смілий.

Еспанська війна, в якій летунство не є ужите в тім ступні, як це могло б статися між великими європейськими потугами, вказує в неменшій мірі на послаблення активності операцій під безпосереднім впливом нищення військової індустрії і загальних знищень*). Правда, коли якась країна, що має першенство в повітровій флотії, воює проти противника, який її зовсім не має, то ця вищість буде фактором прискорення перемоги (наприклад, італійська кампанія в Абіссинії). Однак в Європі така нерівність сил є неправдоподібною. Назгал, летунство не є зброєю, яка зможе заступити недостачу природних засобів атаки, чи оборони зле поставленої країни — воно лише прибільшує цю нерівновагу та збільшує затяжність операцій через виснаження воюючих сторін, зокрема слабших.

Були надії, що летунство, завдяки його винищувальним засобам, спричиниться до зникнення війни. Але цей мотив зовсім не є переконуючим. Однак вагання деяких держав перейти від слів до діла, є вислідом можливих ефектів повітрової війни. Коли однак за кілька років зброя набере таких застрашаючих форм, що ніяка держава не відважиться ризикувати війською для поліпшення своєї долі — тоді летунство може справді стати чинником миру.

Країни, що задумали б зрушити ярмо пануючих потуг, не спроможуться використати летунство, як вирішальну зброю для цієї мети. Воно вимагає точності в концепції, шкоро в виконанні, можливості безперервно утримувати в русі різного роду засоби, тримаючи при тім ворога весь час під ударами. Така підготовка дотепер ще не вдалася. Та коли це буде здійснено — то на напасника спадуть із чотирьох кінців світа літаки й йому загрозить небезпека згинутися під хвилями, які сам необережно викликав».

**

Автор вищеподаної розвідки, інженер К. Ружерон дає генезу потужності головних європейських держав, висуваючи повітрово й морську флотії та багатство країни, як вирішальні чинники в майбутніх збройних конфліктах. І під цим кутом він доводить, що держави, які мають або величезні простори (як С. С. С. Р.), або домінію й кольонії та найсильнішу флотію (як Велика Британія) можуть черпати із них всі необхідні сирівці для військових цілей. Тим вони знаходяться в ліпшій ситуації, ніж Німеччина й, особливо, Італія; бо вони обмежені в земних багатствах, а крім того їх терени наряджені на безпосередню за-

*) В еспанській війні обидві сторони головно послуговуються воєнним матеріалом, що регулярно наспівав в заграниччі.

Сотник Смілий.

грозу летунства. Отже, думає автор, ці країни будуть заблоковані, а ворожі літаки загальмують їхні суходольні операції, та, зруйнувавши склади воєнних припасів, спричиняться до довготривалої війни. Скінчити ж її успішно, вищезгадані країни не будуть в стані.

Правда, зазначимо ми, стратегія, при допомозі летунської зброї, розширила сферу своїх впливів до величезних розмірів. Тепер майже всі європейські терени й моря перебувають у зонах її операцій, а не лише на тих 200-300 кілометрах, як це зазначає автор. (Луч ділання модерних літаків нині вже легко наближається до 1000 кілометрів) тому й тактика може розв'язати найтяжчі проблеми, бо модерний літак дає їй змогу завдавати удари туди, де ніяка зброя не могла дотепер дійти своїми руйнуючими акціями. Однак модерна техніка також значно збільшила й силу інших родів зброї (гармати, мотомеханізовані війська, проти-повітрова оборона і т. д.). Але, шонайголовніше — маси, їх організованість та чинність не загубили свого важливого значення. Тому то й потужність держав нині складається з усіх родів зброї, виявляючись в їх взаємоділанні та відповідному пляновому кермуванні ними.

Отже неможливо сьогодні числити в збройних змаганнях, без узгляднення могутніх сучасних армій, тільки на летунство, морську флотію та багатство країни, як на єдино вирішальні чинники. Офіційні доктрини європейських континентальних держав згідно трактують проблеми майбутньої війни. Ми наведемо з твору Роко Морета: *Come sarà la guerra di domani* (Яка буде майбутня війна»), головні тези, що стосуються нашої теми: «Стан озброєння Європи дає можливість до об'єднання акцій на суходолі, на морях і в повітрі. Домінуюча стихія в бою буде належати армії. Морські та повітрові сили будуть давати їй широку поміч для досягнення швидкого та остаточного рішення... Війну завжди переводить людина, незалежно від того, як вона буде добре озброєна. Героєм є завжди стрілець-піхотинець, що, як це виявилось впродовж століть, буде ядром, одинокою незмінною душею всіх бойових сил... Війну культур на землі рішатиме піхота. Коли йде мова про піхоту, то мають перед очима людські маси, що весь час збільшуються в розмірах»... Отже, коли базуючись на цих засадах, ми візьмемо під розвагу в о е н н и й п о т е н ц і я л з одного боку Німеччини та Італії, а з другого — Франції й Великої Британії, то побачимо, що автор хоч і має певну рацію, вказуючи на слабкі сторони Німеччини та Італії (їх географічне положення та залежність від довозу сирівців), однак не схоплює справи в цілому, а тому його твердження й прогнози вимагають значних коректив.

Ми зробимо наші зауваження відносно Італії та Великої Британії; про інші країни, ми обмежимося лише короткими замітками.

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

В. Британія є наймогутнішою імперією світа. Вона посідає одну чвертину земської кулі, 33.500 тисяч квадратних миль, з населенням 450.000.000 душ. Всі ці землі та народи в різний спосіб підпорядковані метрополії (Англії), що сама має простір 245.000 квадратних кілометрів, з 45.000.000 населення. Її фінанси (і ресурси взагалі) — майже необмежені. Найсильніша морська та найбільш торговельна флотія, боронять і еднають усі частини імперії в одну цілість. Найбільші інтереси має Англія в Індіях (4,750.000 квадрат. миль, 320.000.000 населення). Велика Британія є імперією Індійського океану. Тому на захист і на охорону найближчих до неї шляхів, вона скермовує свою енергію й засоби. Назагал могутня Англія опирається та відживлюється при допомозі всіх складників імперії, в чому й полягає її сила. Але тут криється й її слабкість, звідтіля їй погрожує й небезпека, бо ж вона мусить боронити всі свої простори й комунікації з ними. А їй бракує покищо численної армії та відповідної до цих завдань повітрової зброї. Ворогів же вона має й в Європі, і в Азії (Япон).

ІТАЛІЯ

Географічне положення Італії, як правдиво зазначає автор, дуже невигідне. Особливо їй загрожують напади повітрової флотії. Закордонні військові дослідники дають таку саму оцінку положення Італії (Бюлов: «Ді Луфтвафе», лютий 1928; Кайзер: «Дойче Вер», лютий 1928). Італійські військові кола теж добре розуміють складність оборони своєї метрополії, та охорони морських комунікацій. (Пригадуємо, що з 30 мільйонного імпорту Італії, лише 25% наспіває з європейських держав).

Однак Італія спромоглася влучною зовнішньою політикою значно поліпшити свою ситуацію, а далекозорою внутрішньою, та глибоко продуманою військово-організаційною програмою створити поважну мілітарну й моральну силу. Італійці звернули теж пильну увагу на розбудову сильної повітрової флотії.

Всі ці заходи, як відомо, вже дали додатні наслідки. Мусоліні — наперекір волі могутньої Англії, з її, досі ще непереможеною, флотією — наніс рішучу поразку Етіопії, приєднав її, та створив італійську імперію. Скажемо більше, Італія загрожує нині найважливішому шляхові Великої Британії до Індії через Середземне море. Цим Мусоліні переконує довів, що Англія вже не в силі безконтрольно домінувати на Середземнім морі, спираючись головню на свою морську флотію. Бо італійські літаки та підводні човни дуже небезпечні для англійських баз і флотії, а влучно приправлена оборона забезпечує метрополію Італії від нападу морських кораблів. Навіть Велика Британія мусила відступити зо своєю морською базою на Мальті. Отже ми бачимо,

що твердження автора, нібито Італія понесла через розвиток летунства найбільше стратегічне ослаблення впродовж останніх років, не зовсім відповідає дійсності. Факти доводять, що Італія спромоглася виграти війну в Етіопії головню при допомозі своєї повітрової флотії. Її летунство стримало виступ Англії в часі етіопської війни, та дальші заходи англійської політики, коли Італія зачала закріплювати свою нову колонію. В майбутніх конфліктах, Велика Британія змушена ~~не~~ тримати більше свого летунства для оборони метрополії, і тільки рештою, разом із морською флотією, охороняти власні комунікації та бази. Взагалі, вона мусить хоч-не-хоч, розподіляти свої сили. Майже половину своєї активної армії, вона тримає в Індіях, наймогутнішу частину лінійної флотії в Середземному морі, а більшу частину заморської повітрової сили на дорозі, що сполучує Середземне море з Індійським океаном. Італія може свої літаки концентрувати для оборони метрополії*). Тому Велика Британія нині намагається збільшити летунство, щоб бути в стані виконати свої морські стратегічно-політичні завдання.

Всеж через зріст італійської летунської зброї, Англії, здається, прийдеться в часі війни обмежитися шляхами до Індії навколо Африки. Але якщо війна в Європі вибухне по скінченні величезної програми англійських озброєнь (значна частина бюджету призначена на створення сильної повітрової флотії) лише годі ситуація зміниться в користь Англії.

Ми думаємо, що нині для Італії найбільшою загрозою з повітря є могутня французька повітряна флотія, з її базами на півдні Франції, на Корсиці й в Тунісі. Однак Франція правдоподібно, буде зашахована Німеччиною, тому, здається, їй важко буде ризикувати на поважний летунський рейд проти Італії; хоч Англія частину ударних ескадриль перекине на французькі терени. Всеж Франція, по своїому географічному положенні, першорядній збройній силі та по стратегічній підготовці й добре обміркованим плянам офензиви та дефензиви, займає стійкі позиції. Югославія, думаємо, триматиме неутралітет і це облегшить стан Італії.

НІМЕЧЧИНА

Німеччина добре здає собі справу з невигідности свого положення, а тому, на випадок правдоподібної бльокади її водних комунікацій, намагається заздалегідь накопичити запаси. Одним із засобів для цього є набуття нафтових продуктів у резерву, другим штучне вироблення нафти та інших сировин і технічне устаткування безпечних від нападу літаків складів. Це, думаємо

*) Для ударів по ворожих кораблях на Середземному морі та напад на англійські нафтові бази в Кайфі. Однак охоронити свої комунікації з колоніями Італія не в силі.

ля, збільшує її відпорність, а не зменшує, як це говорить автор. Але, не дивлячись на це, здається, в майбутніх конфліктах Німеччина змушеною буде (політичним чи стратегічним шляхом) шукати на суходолі для себе та своїх спільників природних джерел нафти. Чехословаччина, Австрія й Малярщина, що відрізують від Німеччини румунську нафту, есентуально, будуть втягнені у вир війни. А від становища їх і Польщі буде також залежати довіз із С. С. С. Р. в Європу н а ф т и та інших матеріалів.

ВИСНОВКИ

Погоджуємося з автором, що в довготривалій війні Франція й Великобританія, — узглядиючи ту обставину, що вони будуть мати більш-менш вільні океанські комунікації й зможуть у різний спосіб набувати сировини — знайдуться в кращому положенні, ніж Німеччина та Італія. Це найбільш стосується довозу нафти. Не забуваймо, що Велика Британія, після Сполучених Держав Північної Америки, здобуває найбільше нафти (в Іраку, в полудневому Ірані, в Індіях і в інших пунктах). Означе, в першій періоді війни положення Франції й Великобританії буде значно ускладнене, бо по кількості військово-вишколеного населення Німеччина й Італія значно переважають Францію. З Англії ж на континент поважні резерви зможуть наспіти лише через декілька довгих місяців, хоч її летунство есентуально зможе відіграти поважну роль, особливо в перший період війни. Спільники Франції (малі держави), віддалені від неї і наразі годі з певністю сказати, яку позицію вони займуть у можливому збройному конфлікті. Що ж до С. С. С. Р., то він справді має сировини, добре технічно заосмотрену велику армію, маси резервистів, чисельну повітрову флоту, добру кінноту й необмежені простори. Взагалі, назовні советський Союз виявляється імпозантною силою. Проте внутрішні процеси та загострення національних питань, правдоподібно викличуть при затяжній війні кардинальну зміну ситуації. Тому в майбутнім треба скептично ставитися до потужности С. С. С. Р. Крім того С. С. С. Р. не межує безпосередньо з Німеччиною, а довіз його ресурсів до Європи буде утруднений позицією та ситуацією на теренах тих держав, що відокремлюють Москву від Франції.

Транспортувати свої сировини Чорним морем советський Союз навряд чи спроможеться. Таким чином, автор занато переоцінює його роль в майбутніх конфліктах ув Європі. Його налії можуть завести. Приклади великої ролі дореволюційної армії Росії, що впродовж 3 років світової війни тримала на своїх фронтах половину сил Центральних Держав, не є критеріями для оцінки збройної сили С. С. С. Р.

Також неможливо погодитися з твердженням автора, що, поперше, операції летунства будуть сприяти лише багатим на сировині країнам; подруге, що акції летунства мусять обов'язко-

во спричинитися до довготривалої війни. Летунство, справді відіграватиме важливу роль на театрах війни (в повітрі, на суші, на морі, в рейдах). Проте, як ми вже раніш зазначили, позатим будуть важити й інші фактори. Летунство й його акції назагал будуть майже однаково загрозливі й корисні для всіх рівновартісних держав (всі терени Європи й моря є під ударами повітрової зброї). Далі ці країни ретельно приправляються, щоб збільшити якість і кількість своєї повітрової флоту, відповідно її ужити та кермувати в обороні, в наступі й в стратегічних нападзх. Осягнути ж повного панування в повітрі ні одній державі не пощастить, як доводить досвід світової війни й сучасні спостереження.

Крім того, поруч із мотомеханізованими дивізіями, летунство може повернути перші неспіхи ворога енергійним переслідуванням, ударами по комунікаціях, та знищенням його воєнних баз в рішучу поразку й цим спричинитися до остаточної перемоги.

Також не є цілком доведеним, що винищення летунськими нападами технічного матеріалу обох воюючих сторін мусить обов'язково привести до затягання війни, як твердить автор. Може трапитися в цьому випадку, що на сцену виступить жива сила (кількість і якість), маневр, зручніше кермування, і вони в певних випадках скоро вирішать питання перемоги або поразки. Як відомо, в світовій війні техніка значно збільшила стійкість оборони, а брак її підсилить атаку.

Прикінці ми скажемо, що в майбутній війні в Європі головно змагатимуться армії; інші роди зброї їм будуть лише допомагати й правдоподібно на суходолі вирішиться доля війни*). Осць чому в оцінках воєнної потужности континентальних держав треба брати під розвагу всі складові елементи їх воєнної потужности, а не обмежуватися лише частиною їх.

Отже, не повітрова й морська флота та бази змусять капітулювати переможеного, а найбільша організованість, рішучість, напруження й відповідне скординовання всіх сил і засобів нації. Лише на цім тлі можна ставити прогнози про висліди майбутніх конфліктів, на європейській шахівниці та про

*) В боротьбі ж між Ніппоном та Сполученими Державами або Англією рішачою чинниками будуть морська та летунська зброя.

остаточні форми й темпа модерних війн.

Боротьба при відповідних умовах може швидко скінчитися, як цього бажають бідніші сирівцями народи, але може й протягнутися, як на це вказують більш багаті держави.

Крім того, великі потуги знають добре, що щастя війни змінливе й числити з певністю на конечність перемоги дуже важко (відомо, що в боротьбі значну роль відіграють різні непередбачені випадки). Тому народи з одного боку всебічно приправляються до війни, а з другого шукають шляхів до мирного розв'язання важливих проблем. Чи дійдуть вони до тривкого порозуміння, чи знову розпочнеться велетенська боротьба та які її будуть висліди — це покаже може вже близька будучність.

ПОЛКОВНИК СТЕПАНЮК.

Еспанська війна

Більш ніж 17 місяців, як увесь світ уважно слідкує за крилавою боротьбою, що ведеться в Еспанії. На теренах Іберійського півострова зустрілись представники двох світоглядів, інтернаціонально-комуністичного й націоналістично-державницького. Крім того за впливи в Еспанії змагаються великі держави світу, підтримуючи в різний спосіб одні — народний фронт, другі — націоналістичну Еспанію. Нарешті Еспанія зробилася справжнім полем бойового досвіду для генеральних штабів світових держав. Там вони надіються хоч частинно добути відповідь на дуже важливі питання: яку форму прибере війна в майбутніх світових конфліктах.

Для нас, українців, ці події є особливо цікавими й повчальними, бо вони нагадують по своєрідних формах українську визвольну боротьбу.

ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ

Еспанія, по-еспанськи «Еспана», за старих часів Іберія, Ісперія, разом із Португалією розложена на Піренейському півострові, займає 11/13 всього простору цього півострова. Крім того вона має колонії як на Середземному морі, так і в Африці. Найбільша її колонія на Середземному морі це Баlearські й Піттузські острови, а в Африці Канарійські острови. У Марокко під її пануванням знаходиться північно-західний кут за винятком невеличкого простору Танжерської зони. Крім того, вона має й інші колонії. Еспанію з трьох боків омивають моря: на півночі Біскайський залив, на заході Кантабрійське море, Атлантийський океан. Але найбільшу частину на заході творить границя з Португалією; що є західнім сусідом Еспанії. На півдні Гібральтарська протока і Середземне море, що знаходиться в руках Англії. На схід її відмежовує від Франції Піренейський гірський масив. Пристані її назагал нечисленні. Найкращі порти є Більбао, Сантандер, Діжон, Авіль, Віго та інші. На північному заході Ферод є базою фльоти. На південному заході є Кадікс, Альгірас. Дальші порти це — Маляга, Альмерія, Картагена, Аліканте, Валенсія, Барцельона та Тарагона.

Назагал Еспанія є країною різних протилежностей щодо місцевостей, мови, звичаїв та клімату. На її просторах є низка окремих країн, узгір, гірських хребтів, високорівень і тп. Населення Еспанії виносить 25 мільйонів. Це переважно аграрна країна, хоч в останньому часі починає значно розвиватися в ній і промисловість. В Еспанії плека-

ють уже багато овець і рогатого скоту, мурів, однак коней дуже мало і це відбивається на характері збройної сили.

СОЦІАЛЬНИЙ СТАН

Під хліборобство надається 45 мільйонів гектарів. Оброблюється тільки 20-25 мільйонів гектарів, з чого 5 мільйонів гектарів служать для випасу скоту. Більшість землі належить до великих землевласників, що звуться гранді, та до церков. Тільки 18 мільйонів гектарів належить селянам. Окремі ділчі мають величезні маєтки. Напр. герцог Альба 96000 га. Селянських господарств нараховують до 6 мільйонів, кожне від 1-3 гектарів, і крім того 2 мільйони селян робітників, що або зовсім живуть на панській ласці або мають лише огороди біля хат. Крім того ділчі віддають свої землі в аренду. До того ж агрикультура стоїть на низькому рівні.

Другим чинником соціального поневолення було еспанське духовенство. Воно має до своєї розпорядимости одну четверту усіх земель, а також згідно з середньовічним звичаєм побирає ще одну десятину. В Еспанії було 38000 церков, та 1000 чоловічих і 4000 жіночих монастирів. За свої привілеї духовенство повинно було провадити культурно-освітню працю в нижчих школах. Але їхнє підрування було таке, що в Еспанії нараховується 45 відсотків всього населення анальфаветів.

Робітники одержували малу платню й їх значно визискували капіталісти. Як бачимо народні маси мали підстави боротись за кращу долю. Але на жаль ні монархічний, ні радикально-ліберальний уряди не дбали про соціальні реформи, не перевели парцеляції землі, не поліпшили стану робітників та не скоротили прав і привілеїв великих землевласників та духовенства. Таким чином були поважні причини для незадоволення селянських і робітничих мас. Але скористувалися цими обставинами найбільші вороги селян та робітників, московські комуністи, що намагаються в своїх інтересах створити з Еспанії нове комуністичне пекло. Націоналістична течія та її вожди зрозуміли ту ситуацію, в своїй програмі узглядили її, і на всіх теренах їхнього панування переводяться широко запроєні соціальні реформи.

ІНДУСТРІЯ

Еспанія має значні земні багатства. Найбільш багатий район Астурія (камінний вугілля, цинк, залізо). Тут же влаштовані гарматні й рушничні заводи. Крім того є в провінції Естремадура значні поклади камінного вугілля, міді й олова. Також у провінції Кордоба здобувається камінний вугілля. Мурсія й Валенція також посідають земні багатства. Каталонія це найбільш розвинена промислово країна, зокрема що торкається легкої промисловости. Взагалі вона є найбагатша й найкультурніша країна в Еспанії. В Мадриді скупчені найважливіші промислові й торговельні осередки.

КАДРОВА АРМІЯ

Кадрова армія Еспанії складалася з 8 дивізій піхоти з відповідною кількістю гармат й 1 дивізії кінноти, коло 100 танків та понад 300 лі-

таків. По штатах в армії мусіло б бути коло 209 тисяч людей, однак в ній завжди був недобір і армія начисляла коло 120-130 тисяч людей. Старшинський склад дуже різноманітний. Є частини, в яких старшинство належить до класи великих землевласників та буржуазії й аристократії. Разом із тим є багато частин, де старшинський склад майже виключно рекрутується з народних мас. Характерною відзнакою цієї армії буда непропорціональна кількість вищих ранг. Так нпр. було 209 генералів і щось коло 20 тисяч старшин. З 1934. року республікансько-соціалістичний уряд вніс певні поправки в старшинський склад, а саме: 96 генералів і коло 7000 старшин пішло до димісії. В технічній частині, надто в повітряно-фльоту набирались старшини прихильні своїм переконаннями існуючому урядові. Тому то вона та маринарка в більшості приєднались до Нар. Фронту. Назагал еспанська армія стаяла значно нижче щодо своїх бойових якостей, технічного удосконалення й тактики, ніж європейські армії. До того ж, як відомо, вона не брала участі в світовій війні і не має відповідного воєнного досвіду, хоч еспанці завжди визначались відвагою, упертістю та одчайдушністю. Надто слабу підготовку має молодше старшинство. Були між ними такі, які ледве зміли підписати своє прізвище. Лише більш-менш відготовлені старшини, це командири курінів та вище. Праця генерального штабу була дуже слаба, а навіть у 1935. році розв'язано було військову академію в Сарагосі. Ліпшими в бойовому та тактичному відношенні були мароканські війська (1/3) арм. Але й вони призвичаєні мати до діла лише в боях з мароканцями*).

Морська фльота незначної сили складалась зо старих кораблів. Всього в ній було різного рода кораблів 53 з 126660 тон.

Не маючи ворогів на суші й на морі еспанська армія назагал не дуже дбала про свою бойову підготовку, але брала дуже визначну роль в політичному житті.

ПОВСТАННЯ

В 1936 році в місяці липні вибухло повстання як реакція проти політики Народного Фронту, що його було створено по вказівках Москви. На чолі повстання стали генерали: Сан-Хуно, Франко, Моля і Квепо-де-Ляно. Сан-Хуно згинув разом з літаком, Гомеця замордовано. Повстанча хвиля охопила всю Еспанію і Марокко. Але не скрізь вона перейшла з рівним успіхом. Генерал Моля спромігся захопити Нову Кастилію, Навару, Арагону, більшу частину провінції Леон і Галісії. Генерал Квепо-де-Ляно опанував частиною Андалюзії. Ввесь же центр Еспанії, цебто Стара Кастилія з Мадридом, Естремадура, вся Астурія за винятком Овієдо, країна Басків, Каталонія, Валенція, Мусія і Гренада лишилися в руках республіканського уряду.

На бік націоналістів перейшла більша частина сухопутної армії. Три й пів дивізії до генерала Моля, і одна дивізія до Квепо-де-Ляно.

*) Еспанські легіони на 90 відсотків укомплектовані еспанцями. В мароканських частинах підстаршинські та старшинські кадри теж еспанські.

Крім того, і всі мароканські, найбільш бойоздатні частини відразу всебічно підперли націоналістичний рух. Повітрова фльота крім севільської ескадрилі та відділів в Марокко підпирала республіканців. Також і більшість морської фльоти перейшла на бік республіканців.

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ НА ПОЧАТКУ ПОВСТАННЯ

Військовий переворот не вирішив питання про зміну уряду. Організувались дві політичні групи, два ворожі фронти, два світогляди. Таким чином зарисовувалась типово-горожанська війна. Тому оцінювати цю боротьбу лише з суто фахового боку, як це в більшості роблять військові дослідники, не є правильно й не охоплює в цілому справи. В цій боротьбі багато залежить від того, які політично-соціальні або релігійні цілі ставлять перед собою ворогуючі сторони, на які народні шари та політичні угруповання опираються горожанські фронти; далі в який спосіб вони намагаються реалізувати свої програми та гасла та що нового в державницько-ідеологічній діяльності несуть із собою ідеї та гасла тих груп.

Народний фронт творили 3 головні групи: права, радикали — нечисленна, але багата знаннями та здібностями суто інтелігентська група; центр — соціалісти, що числили за собою коло сотні тисяч більш менше добре zorganizованих членів і значну кількість прихильників. Ліве крило творила найбільш численна завзята та рішуча група анархістів різних напрямків. Особливу ж роль відіграла нечисленна комуністична група коло сотні тисяч, але за нею стояла комуністична Москва. Як бачимо, народний фронт був штучним твором і сполучав різні групи з окремими плянами та програмами. Домінуюче становище поволі мусіли набрати комуністи. Бо ж Москва утворила Нар. Фронт, накинувши йому режим по «своєму образу та подобию». В цьому була слабкість народного фронту і неможливість zorganizувати авторитетний провід і загальну військову й політичну лінію. Найбільш деструктивним елементом були анархісти. Треба зазначити, що Народний Фронт мав ще одного зовсім неприродного спільника, поміркованих релігійних басків. Але народний фронт спромігся політичними обіцянками перетягнути їх на свій бік, хоч і є досить певні відомості, що баски брали участь у підготовці повстання.

Окреме політичне положення займала Каталонія. Як уже зазначено це найбільш культурна в Іспанії провінція з високо розвиненою промисловістю та торгівлею. Її інтелігенція, а найбільше селянство мали здорове національне почуття й змагали до незалежності своєї держави. Каталонці вже вибороти собі автономно-федеративні права. В Каталонії була велика диспропорція між містами й селом, Барселона мала більш однієї мільйона мешканців, кули скупчилися та пайшли собі притулок агітатори та скрайні елементи майже з усього світу. Отже ці елементи дали інтернаціональне офарблення Каталонії і потягнули за собою по істоті здорові національні елементи Каталонії. Характерно, що під владою народного фронту опинились якраз найбільш промислові торговельні райони з значною кількістю робітників.

Націоналісти крім більшості сухопутної армії та вищих верств на-

селення мали сильне опертя головню в сільсько-господарських провінціях. На їх бік стала монархічна Навара, Арагонія, Астурія і Галісія, з переважно хліборобським населенням, що була власником порівнюючи більших господарств. Крім того чималу роль відіграла до приєднання селянських мас і дрібної буржуазії та гостра ненависть до релігії і кривава злодійська розправа з духовенством представників народного фронту, що відштовхнула від них селянські маси й дрібну буржуазію, по своїй істоті дуже релігійну. Анархічні вчинки та надужиття над мирним населенням теж застрашили навіть частину радикально-демократичних елементів, які або стали осторонь, або підпирали націоналістів. Нарешті кермуюча роль армії на чолі з відомими всьому громадянству вождями теж були додатною рисою для націоналістичного фронту.

Отже Іспанія творила дві сили, два фронти, кожний із них спирався на політичні угруповання й на народні маси. Очоливши націоналістичний рух, військові вожди сполучили в своїх руках громадську, політичну й військову владу. Ходило лише про те, яку програму будуть вони переводити в життя, і чи зуміють підпорядкувати собі консервативно-монархічні групи, наладити спокій у захоплених ними теренах та перевести потрібні для ширших мас населення реформи. Від цього ж у великій мірі залежав успішний вислід та вирішення перенятих на себе Франком важливих історичних завдань.

Вкінці зазначимо коротко, що Народний Фронт найбільш активно та всебічно підпирала червона Москва і комуністично-соціалістичні угруповання других держав. В перемозі націоналістичного фронту були значно зацікавлені Італія й Німеччина, головню з ідеологічних міркувань і з деяких державних інтересів, а також й помірковані кола інших країн. Природна річ, що найбільш турбували події в Іспанії безпосереднього її сусіда на суші й на морі — Францію. Уряд Народного Фронту (особливо комуністи) співчував їй, але більш помірковані французькі групи мали другий погляд на справу. Окрему позицію зайняла Велика Британія. Вона нібито тримала технічну нейтральність.

ПЛЯНИ ВІЙНИ ТА ПЕРШІ ОПЕРАЦІЇ

Ситуація в загальному створилась більш несприятливою для націоналістів, ніж для республіканців. Республіканці спиралися головню на промислові провінції. В їх руках — столиця Мадрид, всі порти над Середземним морем до Малаги включно, державна скарбниця, авторитет «законної» влади. Вкінці співчуття та підтримка збоку соціал-комуністів цілого світу. Стратегічне положення для республіканців теж було вигідне. Переважаюча більшість їхнього фронту творила одну цілість, вони мали важливі центри вироблення воєнного припасу, панування на морі, перевагу в повітрі.

Націоналісти знайшлися в перший мент у дуже скрутному положенні: 3 роз'єднані фронти! Головна їх сила, мароканське військо в Марокко. Щоб його перекинути до Іспанії, необхідно форсувати Середземне море або Гібральтар під загрозою морської і повітряної фльоти. Невеликий клаптик Андалузії на півдні, його розділюють великі прогори Андалузії й Нової Кастилії від північного району генерала Мо-

да. Нарешті на запиті генерала Моля індустриальна країна Астурія й войовничі баски.

Генерал Франко вирішує в першу чергу перекинути мароканські війська в Андалузію. В дальшому він ставить своїм завданням прямувати на північ через Естремадуру, щоб, поєднавшись з правим крилом генерала Моля опертись плечима на дружню Португалію. В дальшому повести спільними силами операцію на Мадрид. Для забезпечення своєї комунікації з Марокко, він планує дещо розширити свою базу в районі Андалузії наступом частини своїх сил на Малягу.

Генерал Моля вирішує міцно тримати захоплені ним великі території, особливо залізницю Сарагосса-Гуеска-По від удару з боку Каталонії. Для забезпечення ж свого замілля Мадриду, він планує просунутись на гори Сієрра-Гвадарама, закріпитись на них. Це давало йому змогу маневрувати в різних напрямках.

ПЛЯНИ РЕСПУБЛІКАНЦІВ

Беручи на увагу слабкість своєї військової сили, республіканський уряд намагається організувати бойоздатні частини, що було досить важко здійснити через брак старшинських кадрів. Розгорнути широку політичну акцію, щоб одержати з-зовні допомогу добровольцями та командно-воєнним матеріалом, технічними кадрами, а по можливості викликати на свою користь військову інтервенцію проти фашистів. Червоний уряд відчував свою слабкість в отвертій боротьбі з регулярними частинами генерала Франко і без зовнішньої допомоги не міг дати собі раду. Взагалі майже на всьому еспанському фронті він перейшов до оборони й до зміцнення стану свого посідання. Єдиним активним його завданням було за всяку ціну перешкодити перекиненню мароканських військ в Андалузію.

ОЦІНКА ПЛАНІВ

Плани перших операцій ген. Франко на нашу думку цілком відповідали обставинам. Бо найголовнішим завданням було об'єднати південну й північну групи, щоб створити вигідні передумови для наступу на Мадрид. Також і операції генерала Моля з півночі на гори Сієрра Гвадарама, теж думавмо, були доцільні, хоч деякі військові дослідники тримаються іншого погляду. Правда, здавалось, була можливість обійти цей хребет із півночі, приблизно в напрямку Альмазан-Азіза і відтіля вже рушити через Гвадалахару на Мадрид із півночі. Однак на цю операцію потрібно було багато часу та значної кількості сил. Через те гро його армії відривалось би від сполучення з військами генерала Франко. А крім цього, була б ослаблена оборона всього північного району, який могли б заатакувати від Астурії та баскських провінцій.

БОЇ В СЕРПНІ ТА ВЕРЕСНІ

Генерал Франко уважно приготувався до дуже ризикованого транспорту військ із Марокко. Він спромігся набути за кордоном літаки, головню німецьких та італійських фірм, і сполучивши їх із чотирма легуїонськими відділами в Марокко та севільською ескадрилею, створив по-

важну повітряну флоту та при її допомозі й охороні спромігся за короткий час перекинути 15 тис. вояків і воєнні матеріали з Марокко до Андалузії. В дальшому він збільшує свій контингент. Скупивши ударну групу, Франко рушає на північ. Після звертих боїв захопив він штурмом стару, але міцну твердиню Бадахос, що заперала залізницю Мадрид-Ліссбона. В дальшому просувається успішно на захід і північ та подає руку генералові Моля. Таким чином ця дуже важлива операція була блискучо переведена. Вона значно поліпшила стратегічне положення націоналістів та високо піднесла авторитет генерала Франко.

Однак бої за Малягу, що веліся з половини серпня, не дали бажаних наслідків і поволи прибирали форми позиційної війни. В той же час генерал Моля просунувся до Сієрра Гвадарама, куди стягнули з Мадриду республіканці майже всі сили й уперті бої на цьому хребті теж скінчились утворенням позиційного фронту.

БОЇ ЗА ІРУН

Забезпечивши себе від Мадриду, генерал Моля в другій половині серпня повів рішучий наступ на Ірун-Сан-Себастьян із метою захопити цей район і відрізати остаточно басків та Астурію від французького кордону та звільнити залізницю — Ірун-Віторія-Бургос. Бої на тому дуже важливому фронті точились майже 3 тижні й лише 4. 9. було захоплено Ірун. Це місто відважно боронили астурійці й баски. При відвороті анархістичні елементи зруйнували його майже до щенту. Залякани цими вчинками, баски без бою здали Сан-Себастьян.

Лише в серпні червоні розпочали наступ у напрямку Гуеска-Сарагосса (в Арагонії), щоб перерізати залізницю на По, та набути через Сарагосу залізничне сполучення з Барселоною-Мадридом. Однак вони успіху не мали.

Отже за короткий час Франко досягнув значних успіхів, всі його важливі операції успішно скінчились, республіканці понесли поразки на всіх відтинках, крім Маляги та Гвадарами.

ПОХІД НА МАДРИД

Сполучившись із Моля, генерал Франко починає головну операцію в напрямку на Мадрид, скермовуючи її між рікою Тахо та залізницею на Мадрид включно. Ближчим завданням він ставить собі звільнення Толедо, яке було окружено республіканською міліцією. Спроби червоних затримати його наступ, не мали успіху й він під важливим вузловим пунктом Талаверою, наносить червоним значну поразку. Відсіля вже відкривалися йому шляхи на Толедо й Мадрид. Але він поспішає в першу чергу на Толедо, хоч цим відтягувався його безпосередній наступ на Мадрид.

ТОЛЕДО

Впродовж цілих століть за посідання Толедо боролись ворогуючі армії, бо ж кожний, що хотів панувати над долиною ріки Тахо та шляхами з південного заходу на Мадрид, мусів опиратись на твердиню Толедо, що вибудована на скелистій горі й що домінує над містом Толе-

до та над ближчими околицями. Найвища площа на тій горі майже докола оточена глибокою прірвою. Всі, що здавна боролися на тій горі, викопали багато печер, підземних ходів зв'язку, льохів і тп. Сама твердина увяляє з себе прямокутник із чотирма вежами на кожному боці. Це була зручна позиція для оборони.

Після повстання червоні надіслали значні сили з Мадриду до Толедо. Тоді кадети з національною гвардією, своїми жінками й дітьми замкнулися в Толедо. Вони заздалегідь скупчили в Толедо декілька тон збіжжя, зброю, вогнеприпаси й 98 коней та 52 мулів. Вони вирішили битись до перемоги. Всіх оборонців було 1200 осіб, враховуючи сюди жінок і дітей. Не дивлячись на всі зусилля міліції та акції повітряної фльоти, тяжкої артилерії й нарешті динаміту, оборонці Толедо відбили всі атаки й знесилені до щенту нарешті після 70 днів безпримірної оборони були звільнені військами генерала Франко 27. 9. 36. р.

Оборона Альказару та його визволення відіграло поважну роль в громадянській війні. Толедо віддалене на 70 км. від Мадриду. Для облоги його скупчили червоні коло 7000 вояків, яких можна було вжити на інших фронтах, зокрема проти колонії, що прямувала з заходу на Талаверу й Мадрид. Червоні витратили на облогу велику кількість дорогого для них воєнного матеріалу, 6000 набоїв легкої гармати, 4155 важких, 3000 кг. динаміту, переведено велику працю по підготовці трьох підміновань твердині, для якого то завдання викликано велику кількість гірників із Астурії. В боротьбі було забито та поранено велику кількість червоної міліції та ударних військ. Але ще більше значення відіграла героїська оборона Толедо в моральному відношенні. Націоналісти піднесли на дусі. Червоні захиталися й втрачали віру в свій провід. Ось як відомий американський журналіст Нікебокер характеризує вислід цієї боротьби: «В толедському Альказарі була виграна еспанська громадянська війна. Ніхто тепер не може претендувати на вище кермування військом».

І справді! Хоч генерал Франко спізнився в своїй наступі на Мадрид, однак він зискав дуже багато в морально-політичному відношенні. 1. 10. національна хунта передала всю владу в руки генерала Франко. Його офіційно визнали вождем націоналістичного еспанського руху.

Генерал Франко в своїй промові яку ми наводимо, накреслює план відбудови зруйнованої братовбивчою війною Еспанії. «Еспанці! відважний нарід Кастилії, країни шляхетних лицарів, якій загрожувала загибелю, наша батьківщина була напередодні загибелі. Але варварські чини, сліди яких ми знайшли в Андалюзії та Естремандурі, були зроблені не еспанцями, а чужинцями, що працювали за московські гроші. Наш уряд буде твердим. Ми будемо правити для народу. Поміляються ті, що думають, що ми боронили привілеїв капіталізму. Ми будемо правити в інтересах середньої класи та найбіднішого населення. У військових є слово й вони його додержують. Коли ми були на 400 км. від Толедо, я повідомив героїв Альказару, що ми їх визволимо. Ми не виконали. Сьогодні ми говоримо, ні один очаг не загасне, ні один робітник не залишиться без хліба. Ті хто мають достаток, мусять поступити частину своїх благ у користь покривджених. Цю соціальну справедливість

ми будемо переводити в життя з любов'ю, опираючись на співпрацю клас. Але коли буде потрібно, ми виявимо рішучість і твердість. Я звертаюсь до робітників, службовців, вояків, і кажу їм, що вони мусять мати обов'язки, якщо вони бажать, щоб Еспанія повернула собі попередню славу й світила людству, як просіяли перед ним чини оборонців Альказару. Вірте, що в Еспанії вирішується доля цивілізації. Люддині необхідно вірити в Бога й батьківщину. Без віри людина не є людиною».

Після звільнення націоналістами Толедо, вони з боями продовжують свій рух на Мадрид і ген. Франко поволі здобуває підступи до столиці й 9, 10 його ударна група опинилася під мурами столиці. Так скінчився перший період еспанської війни. Зробимо коротенький підсумок цього періоду.

На боці націоналістичного фронту майже дві третини території Еспанії й 55% населення. В руках Г. Франко скупчилась уся військова, політична й адміністративна влада. Майже всі операції довели вищість регулярних військ над міліцією. Всеж треба зазначити, що й повітряна фльота причинилась до успіхів генерала Франко, яку він зумів сформувати, використавши свої закордонні зв'язки. Вона за цей час значно переважала республіканську повітряну флоту кількісно й якісно. Однак вже почала яскраво виявлятися і сила оборони. Приклади Бадахоз, Гвадарама й тритижневі бої за Ірун. В цих акціях республіканська міліція, астурійські робітники та баски ставили рішучий спротив. І націоналістам для перемоги потребувалось багато часу, технічних засобів і крові. В польових же операціях і в офензиві республіканці були значно слабшими, ніж націоналісти.

Треба також зазначити, що вже в обороні Іруна по боці червоних брали участь хоч і нечисленні покищо старшини-комбатанти чужинці. Вони то й організували відповідну систему оборони Іруну та Гвадарами. Також у боях за Толедо найбільшу бойовідатність виявив невеликий відділ чужинних добровольців червоної армії, які майже всі згнули, прикриваючи відворот міліціонерів з-під Толедо. Все ж можна констатувати, що в цьому першому періоді боролись між собою головним чином еспанці. Зовнішні впливи були покищо незначні.

Організація запілля націоналістів та державний лад були значно ліпшими, ніж у республіканців. Крім того генерал Франко накреслив, як зазначено вище, широку політичну й соціальну програму. Республіканці не спромоглися створити єдиної авторитетної влади й загально-го військового кермування для всіх фронтів. Також і організація запілля була в них слабо розбудованою. Панувало свавілля, терор, розстріли й тп. Ці фактори значно ослаблювали республіканський фронт і підносили авторитет і роль націоналістичного провуду. В оцінці режиму в запіллі були згодні представники різних течій європейської й американської преси.

БОІ ЗА МАДРИД

До 10. 11. 36. ударна група ген. Франка, як ми зазначили, опинилася під мурами столиці. За цей час республіканці розгорнули широку

політично-пропагандивну акцію. Десятки тисяч добровольців наспіли з усіх боків до Іспанії. Тут творився ідеологічний фронт під гаслом боротьби з фашизмом за «демократію й свободу». Але найактивнішу участь у цій кампанії взяли якраз принципові вороги демократії та свободи — московські комуністи та їхні прихильники в Європі. Вони майже в усіх країнах рекрутують добровольців та посилають в Іспанію. В Мадриді швидко зорганізувались інтернаціональні бригади, добре заоснарені в модерну зброю. В Валенсію, Барселюну, Астурію також прибувають добровольці. З СРСР вже наспіли в Іспанію літаки, танки, гармати різних калібрів і багато воєнного матеріалу та командні й технічні кадри. Мадрид було добре зміцнено шанцями та опірними пунктами навіть довготривалого характеру. Старшини-ветерани поволі організують міліціонерів і творять із них військові одиниці. Вже було скупчено на захист Мадриду 70-80 тисяч воєнків. Правда, значна частина з них була ще міліційного типу, але вже сформовано сильне бойове ядро. Назагал Мадрид представляв поважну оборону та маневрову силу.

Націоналісти теж уважно підготовлялись до рішучих операцій. За ними все більше отверто ставали Італія й Німеччина. Також і під моральним оглядом були вони сильніші, до чого спричинялась їхня постійна бойова перевага. Техніки та вогнеприпасів, здавалось, теж їм не бракувало. Але їхня ударна група була порівнюючи незначною, 15-20 тисяч воєнків, правда, найбільш бойоздатні мароканці та легіонери. Разом із групою ген. Моля, що облягала Мадрид із північного заходу нараховувалась коло 40 тисяч. Ген. Франко з метою захитити дух оборонців та прихилити до себе мешканців Мадриду, переводить пропагандивну акцію відозвами з літаків, по радіо й т.п. Крім того він переводить регулярні авіади своєї повітряної фльоти на Мадрид; в них брали участь іноді до сотні літаків. В той же час він відрізає з півдня головний залізничний шлях із Мадриду на Валенсію ув Аранхуес.

Закінчивши підготовку ген. Валера рушає на Мадрид 5-ма колюнами. Він сподіється швидко захопити столицю. Розпочинаються завзяті криваві бої. Вони тривають із деякими перервами в листопаді й грудні. Не дивлячись на повторні атаки, допомогу моторизованих частин, повітряної фльоти, гармат. — всеж уперта оборона, та влучні контратаки інтернаціональних бригад увесь час стримували напад. Націоналістам почастило лише захопити західню частину так званого університетського городка. Отже наступ заломився. Червоні, підбальорені своїм успіхом, переходять до протинаступу, відбивають залізницю в Аранхуес і натискають із півдня на запілля генерала Франка в районі Толело-Талавера, астурійська група веде наступ із півночі в напрямку на Бургос.

В грудні склалась була дуже важка ситуація для генерала Франко. Він поклав під Мадридом значну скількість свого найкращого війська. Захопити ж Мадрид йому, не дивлячись на криваві зусилля, не пощастило. Однак він все ж спромігся захитити свою комунікаційну лінію, дає відсіч астурійській групі й поволі створює нові кадри війська та міцно тримається під Мадридом. Відкинути й розбити генерала

Франко під Мадридом республіканцям теж не пощастило. Таким чином на певний час створюється нібито рівновага сил і виснажені вороги під Мадридом переходять до позиційної війни.

На інших фронтах не було важніших подій, але поволі починає зростати активність морської фльоти націоналістів. Навіть 23. 11. 1936. підводні човни поцілили один із кращих червоних кораблів Мануель-Сервантес. Починає також виявлятися більш активна діяльність морської фльоти націоналістів у блокуді республіканського побережся. В цей же час Франко декретом 25. 12. 36. творить єдину формуцію зо складових частин своєї збройної сили. Рекети-карлісти, фалангісти (іспанські націоналісти) та інші частини півміліційного характеру цілком підпорядковуються загальному армійському кермуванню й підлягають військовим законам. Вся його армія в листопаді поділена на дві групи — північну генерала Моля, 5, 6, 7 і 8 дивізій Соріо, та південна, генерала Квепо-деЛяно, 2 дивізій з приданими частинами. На республіканському фронті все більше загострюється партійна боротьба та аміна уряду.

ОЦІНКА 1-ГО ЕТАПУ БОРЬБИ ЗА МАДРИД

Дамо тут лише короткі зауваги.

1) В боях за Мадрид зударились із одного боку найліпші регулярні іспанські частини; з другого — на арену виступили інтернаціональні бригади, що склалися з досвідчених комбатантів світової війни, або добре вишколених воєнків європ. і сов. армій. Ці бригади головно й спричинились до успішної оборони Мадриду. Природна річ, що їхній бойовий досвід набутий у вирі світової війни і тактика, перевищували регулярне військо генерала Франко, що мало до діла лише з колюніальними війнами. Отже без сумніву важлива допомога інтернаціональних військових контингентів урятувала Мадрид.

2) Генерал Франко не взяв під увагу особливостей боротьби за великі міста й сили заздалегідь зорганізованої оборони, хоч він мав уже досвід із Іруна й Гвадарами.

3) Здається, він не спромігся набути відомостей про гарнізон Мадриду та підготовку до оборони цього міста, а також він переочив можливість внутрішнього зриву. «Я маю» — казав він — «п'яту колюну в Мадриді!».

4) Йому бракувало сил та значної переваги техніки, щоб відважитись на атаку в лоб величезного міста. Військова історія доводить, що така атака буває доцільною, якщо ворогові раніше нанесено рішучу поразку й він відходить у паніці. Тоді на його плечах легко вдертися в місто. Червоні, хоч і були переможні під Талаверою однак в дальшому, в боях за підступи до Мадриду, відходили організовано й не тільки боролися, але навіть переходили до протинаступу при допомозі московських танків, що поволі наспівали до Мадриду. Отже елементу розгрома не було, а навпаки існувала можливість скупчення резерви під Мадрид із Валенсії-Катальонії та напливу добровольців з-за кордону. Також і в часи самої атаки комунікація націоналістів на Талаверу була під ударами з півдня.

5) Сильно змішені позиції на хребті Гвадарама та Ескоріяль значно утруднювали допомогові атакуючі Мадриду військами генерала Моля.

6) Нарешті несприятлива погода та розлив ріки Мансанарес, що пливе на захід від Мадриду, теж створили значні перешкоди для атаки.

Взагалі атака в доб не відрізавши шляхів сполучення Мадриду з Валенцією, була на нашу думку недоцільною. З другого боку сил і засобів у генерала Франка було замало, щоб одноразово оточити Мадрид із півночі та з півдня. Так напр., обстрілювали Мадрид 24 батареї, що в порівнянні до світової війни, були незначною силою. Проте заслуговує повного признання поведінка військ генерала Франка та кермування ними, що не дивлячись на величезні втрати й загрози своєму запіллю з боку республіканців — вони не заломились і не лише дали відсіч ворожій контр-атаці, але приправлялись знову до активних операцій. Як відомо, в практиці військових вождів оцінюють як їхні успішні операції, також і їхні влучні чини в тяжкій для них ситуації. Пригадаємо Хмельницького, його блискучі перемоги в 1648/9 рр. і надзвичайно влучні й героїчні чини після трагічної битви під Берестечком. Треба також відмітити завзятість, стійкість та маневрову здібність інтернаціональних бригад та відвагу й мужність червоних міліціонерів.

ДРУГИЙ ЕТАП БОІВ ЗА МАДРИД — СІЧЕНЬ 1937.

Генерал Франко не зневірився неуспіхами під Мадридом. Він організує нові сили, збільшує свою техніку й намічає новий план атаки на Мадрид. Він вирішує в початку лютого повести операцію на північ від Мадриду з фронту Аравага-Вольдемарільо. Стратегічною його метою було відрізати шляхи сполучення червоних, що боронили Ескоріяль і в дальшому відрізати їхні шляхи відвороту з Гвадарама. Близьким же тактичним завданням він ставить поліпшити тяжке положення націоналістів, що клином вдерлися в Мадрид у західну частину університетського городка. Цю позицію з трьох боків оточили республіканці й держати її було дуже важко. За 2 дні націоналісти досягнули поважних успіхів, просунулися на фронті 15 км. у глибину 7-10 км. Захопили важливу висоту в Аравака, що окрилювала націоналістичний клин в університетському городкові. Також була відрізана дорога з Ескоріялю. Дальший же рух погрожував запіллю групи Гвадарама. Але червоні вперто бороняться енергичною атакою під Кассо-де-ля-Кампо натискують на праве крило атакуючої колюни. Бої точились до 17. січня й через виснаження обох сторін притихли. Всеж націоналісти виграли простір і значно поліпшили своє тактичне положення в університетському городку та створили погрозу Ескоріялові. В цих боях з обох боків брала участь поважна кількість танків, моторизовані частини та летунство. У висліді боїв створився ще один ширший клин на північ від Мадриду. Крім виснаження ворогів, сувора зима спричинилась до того, що знов почалась позиційна війна.

БОІ ЗА МАЛЯГУ

В лютому генерал Квепо-де-Ляно шости колюнами рушає на Мальягу. Це велике місто майже з усіх боків оточене гірськими хребтами, 1900-2100 м., зручними для оборони. Однак широко закроений план атаки та енергійний наступ із різних боків дає рішучу перемогу. 9. 2. 1937. р. Мальягу захопили націоналісти. Це був великий успіх. 300-тисячне місто та важливий порт опинились у руках націоналістів. Захоплено значну військову добычу. Дуже характерною була врочиста зустріч визволителів із масами населення, 20 тисяч добровольців відразу зголосилось до лав націоналістів. Червоні при відвороті розстріляли тисячі громадян. Це нагадує нашу боротьбу в 1919. р. на східних землях. В цій операції взяли участь і невеликі італійські частини. Генерал Квепо-де-Ляно, використовуючи успіх, просувається в дальшому на 100 км. на захід і таким чином надійно прикриває цей напрямок.

ТРЕТІЙ ЕТАП БОІВ ЗА МАДРИД

В другій половині місяця лютого 1937. р. генерал Валера скермує свій удар на південь від Мадриду з метою відрізати шосе Мадрид-Валенція. Після тяжких боїв націоналісти спромоглися просунутись наперед і опанувати висоти на схід від ріки Харана. Фактично вони взяли під огонь це шосе. Дальше їхній наступ був стриманий республіканцями. Отже мета, яку собі поставив Валера, була досягнена. Від тепер Мадрид мав сполучення з Валенцією лише шляхом Гвадалахара-Куенца.

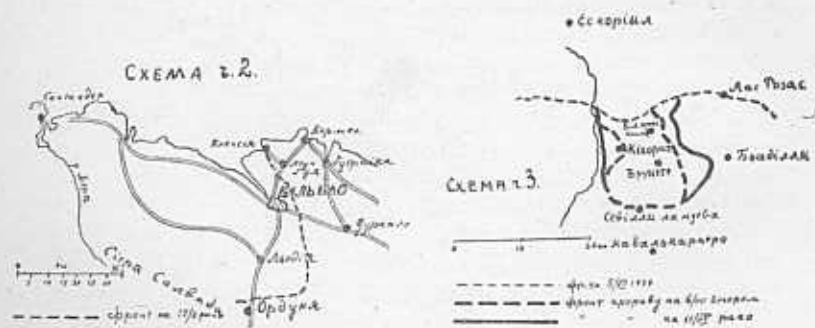
БОЇ ЗА ГВАДАЛЯХАРУ

Дуже цікаві операції розгорнулися в березні на північному заході від Мадриду. Як зазначено вище, фронтова атака на Мадрид не дала наслідків. Проте дві другі операції на північ і на південь від Мадриду створили сприятливу тактичну ситуацію, надто в південному напрямкові. Отже лишалося ще відрізати останній шлях сполучення Мадриду з Валенцією й тоді здавалось, що Мадрид мусів би піддатися. Генерал Франко, скупчує в районі Сігуенци значні сили, більшість яких складалася з італійців і несподівано для червоних починає наступ двома кольонами на Гвадаляхару. До 12. березня ударні кольони успішно просуваються на 40 км. вперед 20-км. фронтом. Вже була Гвадаляхара під безпосереднім ударом. Однак червоні зрозумівши всю небезпеку для себе швидко зорганізували протинаступ. Першою рушає авіація. Вона то й наносить найсильніші втрати атакуючим кольонам. За нею поспішають моторизовані частини. Врешті націоналістам нанесено значну поразку. Червоні захопили трофеї й полонених. Націоналістів відкинуто аж поза район їх першого скупчення. Отже націоналістам не пощастило відрізати Мадрид із півночі і вони понесли болючу поразку. Знову, як і раніше, майже на тих відтинках триває позиційна війна.

Отже березень не змінив значне ситуації й довів, що червоні зручні в обороні та здібні на короткі протинаступи, але на широкі активні операції ще не можуть спромогтися.

БІЛЬБАО

В травні місяці генерал Моля повів широко загроєну операцію з метою захопити дуже важливий район Більбао. Крім стратегічної мети захопити Більбао й в дальшому наступі опанувати цілу Астурію, бу-

ла ще й політична мета. Як відомо, Астурія — це еспанський Донбас. В економічному відношенні Астурія цікавила великі держави, особливо Англію, бо вона в Астурії мала свої підприємства та вкладала сюди значні капітали. Таким чином реалізація цієї операції давала в руки дипломатії Франка певний козир. Сама атака була занадто утруднена, бо підступи до Більбао прикривають два високі хребти Кантабрійських

гір. Місто Більбао було окружено так званим залізним поясом. Це укріплення довготривалого типу з залізобетону з окремими металічними вежами.

Генерал Моля спочатку скупчив для наступу лише 20 тисяч. Броньовані Більбао коло 50 т. черв. Просування було дуже важке й повільне. Однак в дальшому він змінив свою тактику, скупчив до 40 тисяч військ, підтягнув тяжкі гармати. Сюди же наспіла сильна повітряна фльота. Вперті бої точилися з різними перервами майже два місяці й потребували великих жертв. В часі цієї операції загинув із своїм літаком генерал Моля. Кермування перебрав на себе генерал Давіля. 19. 6. нарешті було здобуто це важливе місто. До успіху значно спричинилася повна ізоляваність Більбао від маридського фронту, жвава діяльність сильної повітряної фльоти та підтримка морських кораблів і нарешті перевага в артилерії та техніці. Крім великої військової добычі було ще захоплено коло 10000 бранців. Значну участь у тому наступі взяла італійська дивізія так звана «чорна стріла». Вона складалася на 2/3 з італійців, на 1/3 з еспанців. Також високу бойову якість виявила наварська бригада. Червоні з метою допомогти Більбао в час останнього наступу на нього Г. Давіля, перовдять контратаку від Мадриду. Цим вони дещо утруднили й затримали темп атаки, однак як бачимо, це не ратує ситуації. Захопивши Більбао, генерал Давіля просувається на захід із метою утворити ліпші передумови до дальшого наступу на Сантандер.

ВЕЛИКА ОФЕНЗИВА Г. МІЯХА

В початку липня генерал Міяха, командуючий большевицьким мадридським фронтом, вирішує скупчити переважаючі сили на північ від Мадриду й відсіля нанести рішучий удар на Брунетте, Навалькарнеро, з метою розбити націоналістів під Мадридом. Цей напрямок удару якраз погрожував головнішим шляхам сполучення Франко через Брунетте на Авілю й через Навалькарнеро на Тальяверу. Щоб підтримати цей головний наступ, генерал Міяха веде ще атаку на південь від Мадриду, а також скупчує сили, щоб ударити з півдня на Тальяверу й на Толедо. Отже план його йшов до того, щоб остаточно розбити головні сили націоналістів і звільнити Мадрид від облоги. Несподіваний для націоналістів наступ відразу дав можливість республіканцям вже 6. продертися вперед на 15 км. 12-км. фронтом. Було захоплено Брунетте та підрізано шлях Мадрид-Авіля. Створилась безпосередня загроза Навалькарнеро. До його лишалося тільки 4 км. Здавалось, що план генерала Міяха міг здійснитися, бо в той час більшість націоналістичних сил була скупчена на півночі в Астурії. Але червоні не використали свого успіху й замість швидко просуватись далі на Навалькарнеро, вони 10. VII. починають поширювати свій прорив. Все ж ситуація для націоналістів була дуже небезпечною. Вони понесли значні втрати в людях і військовій матеріалі та втратили важливий терен. Однак націоналісти поволі зміцнюють свою оборону й підготовляють поважні сили, щоб ліквідувати цей прорив. Генерал Франко стигає сюди 65 батарей, всю по-

СХЕМА 2.4.

План офензиви ген. Міаха

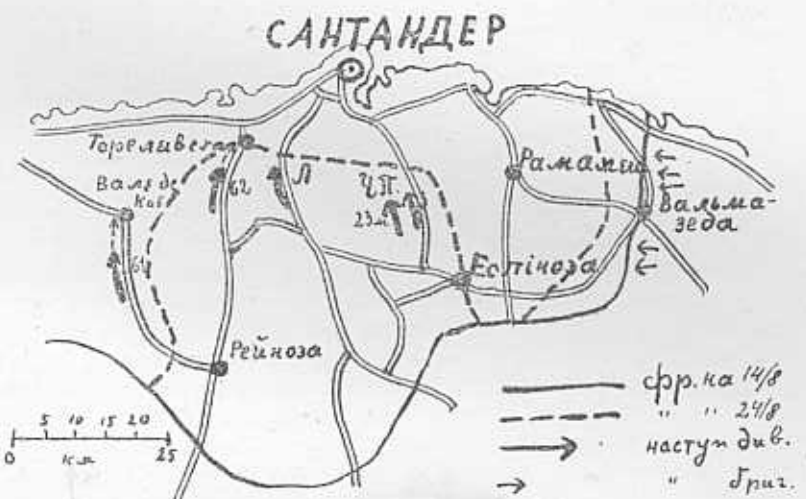
вітрову фльоту з Астурії та найліпші свої війська. 15. VII починає він протинаступ, атакуючи червоних із 3 боків. Бої набирають дуже кривавого характеру, але нарешті націоналісти відбивають Брунетте, і просовуються наперед. Республіканцям нанесено великий удар. Вони втратили вбитими й раненими більше 20 тисяч. І хоч націоналісти не відкинули їх на вихідні положення, але остаточно ослабили їх і врятувались від великої небезпеки. Отже широко закроений план генерала Міаха, велика збройна сила, яку він зосередив для наступу, не дала йому тих успіхів, на які він розраховував. Наступ із півдня теж зазнався й не змінив ситуації. Таким чином значні зміни в лінії не відбулися, хоч вороги вперто та криваво змагалися.

ОПЕРАЦІЯ НА САНТАНДЕР.

15. 8. націоналісти скермовують операцію на Сантандер. До неї вони дуже уважно підготовлялись. Для наступу стягнуто до 80 тисяч люда. Важлива роль відводиться італійцям. Цілий їхній корпус із 3 дивізій бере участь у цьому наступі. Половина ідея наступу полягає в тому, що італійський корпус і найліпші еспанські частини бригади, які тепер були об'єднані в 61. дивізію й 62. кастильську дивізію, скупчуються на півдні й мусять наступати з метою відрізати шляхи відвороту з

Сантандер. Нарешті з західного фронту слабші частини. Червоних розбито в цент, відрізано їхні шляхи сполучення, в самому Сантандері напередодні вступу націоналістів захопили владу націоналістичні елементи, врешті дісталось до полону 35 тисяч, 31 гармата та величезна військова добыча. В дальших днях кількість полонених дійшла до 90 тисяч. Правда, були між ними частини поліцейної і внутрішньої охорони (ГПВ).

СХЕМА 2.5.

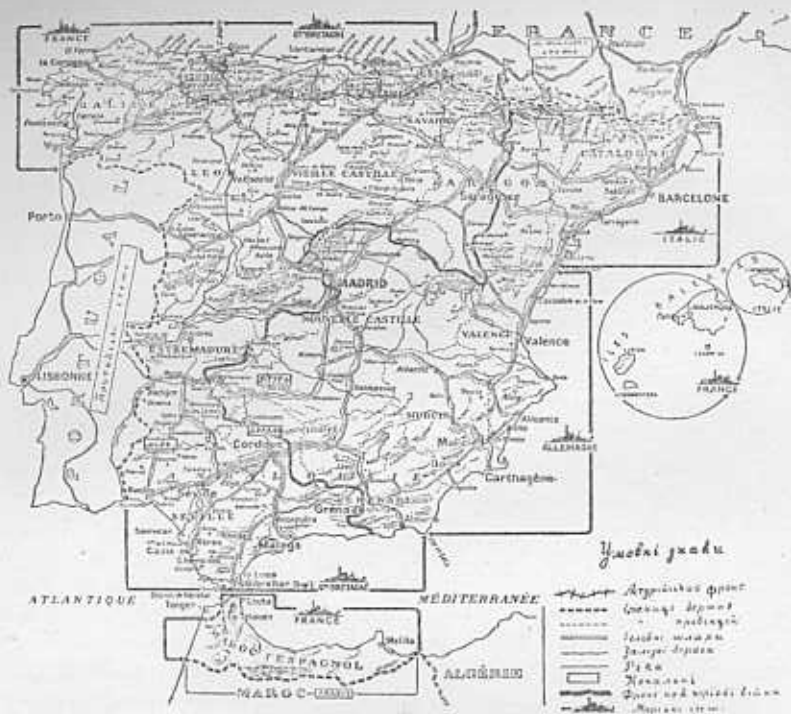

61, 62 — дивізії іспанські; Л — італ. див. „Літорал“, Ч.П. — італ. див. „Торре Полуміа“, 23-и. — італ. див. „23 марта“. На правому крилі — 4 бр. ісп., Італійські.

Отже під Сантандер червоні були остаточно розгромлені й в дальшому вони вже для захисту решти терену астурійського не могли відіграти поважної ролі. Тут було вирішено долю Астурії, й, як бачимо нині, то вже Гіхон піддався і вся Астурія нині під владою Франка. Як велика була деморалізація червоних, видно з того, що в збройному заводі Райноза вони залишили 38 батарей гармат.

Треба відмітити, що від 24. 8. по 4. вересня катальонці, скупивши значні сили, атакували Гвеска-Сарагосса з метою відрізати залізничний шлях. Правда, вони досягнули деякі успіхи, просунувшись на 10 км. вперед, але виконати свій намір не спромоглися.

Таким чином захопленням Астурії закінчився другий херід еспанської війни. Про третій, можливо останній, ми подамо відомості в наступному числі.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Після захоплення Гіхона вся Астурія та країна басків приєднана до націоналістичного фронту. Це великий політично-стратегічний здобуток. Створено, замість постійної загрози, нову базу. Генерал Франко одержав можливість перекинути звідси військово-технічну силу, до 100 тисяч вояків, гармати різних калібрів, літаки й тп. З цього ж району він тепер буде черпати воєнні припаси. Баски нині вже активно стають на бік націоналістів. Так після захоплення Гіхону зголосилося до націоналістичних військових лав 18 тис. басків. Але ще треба нагадати про одну важливу обставину. Астурія — це найбільш зорганізований та завзятий район, нині здається буде майже цілком замирений. Бо ж із одного боку багато активного бойовничого елемента накладо головами в обороні Астурії, з другого — маси населення досить натерпілись під анархо-комуністичною владою й тепер будуть лояльними, а навіть і активно допомагатимуть Франкові в його боротьбі. Отже комуністично-анархічний режим, думаємо ми, на довго вилікував народні маси від цієї отруї. Дуже влучну оцінку значення Більбао в боротьбі проти націоналістів дала кривава фурія комунізму Пасіонарія на одному мітингу в Валенції: «Як ми загубимо Більбао, ми загубимо Сантандер. Як

ми втратимо Сантандер, ми втратимо Астурію. А як ми втратимо Астурію, ми програємо війну».

Як зазначено, націоналісти відносили перемоги над червоними хоч часами з великими труднощами, і їхні важливіші операції кінчались успішно, за виключенням покищо Мадриду. Фактично лише 3 провінції осталися у руках червоних.

Генерал Франко подає офіційні відомості про свої трофеї за рік війни до 18. липня. Націоналісти захопили 280 гармат і мінометів, 850 тяжких і 750 легких кулеметів, 76.000 рушниць, 15.000 карабінів, 65 московських танків, 125 паншироавт, 110.000 полонених. Потоплено кораблів тонажем 205.000 тон. Назагал знищено або здобуто кораблів: Хаїм I, кружляк Сервантес, торговельний Ферандес, 3 підводні лодки, 2 берегові човни. До цього слід додати, що в операціях в Астурії було захоплено під Більбао 10.000, під Сантандером 90.000 й десятки тисяч при остаточній ліквідації північного фронту та значну кількість зброї та воєнного матеріалу.

Червоні б за весь час війни захопили порівнююче незначну кількість полонених, зброї та військового припасу.

3) Націоналістична морська фльота тепер домінує на всіх напрямках. Скажемо більше, вона весь час блокує порти Середземного моря топить еспанські, советські та інші кораблі з військовою контрабандою. Назагал фльота виявляє таку активність, що навіть виникають міжнародні загострення. Але своєї акції націоналістичні кораблі не припиняють і допомагають операціям на суші й значно утруднюють спротив червоних. Коли б наступило визнання всіми державами уряду Франко правною воюючою стороною (а це вже не за горами), то це ще більше здається спричинилося б до улегшення йому дістати остаточну перемогу.

4) Генерал Франко спромігся добре організувати в запіллі державний, військовий та адміністративний апарат. Скрізь, як нотує європейська преса, панує лад, вільна праця й торгівля. Переволяться й соціальні реформи. При тому генерал Франко має тверду руку і окремих шкідників суворо крає. Отже генерал Франко зумів відповідно розв'язати важливі питання в горожанській війні. Характерно, що не дивлячись на обмаль націоналістичних військ у запіллі, ми не бачимо ні повстань, ні заворушень. Без сумніву, це один із важливіших факторів, який сприяв його успіхам і заважить у висліді війни та в ліквідації наслідків горожанської боротьби.

В «Народному Фронті» зовсім інша ситуація в кермуючих апаратах і в запіллі. Нпр. у Каталонії в літі 1937. р. анархісти підняли повстання, створили справжні фронти, скермовуючи їх головним чином проти московських комуністів. Червоному урядові лише з тяжкою бідою, шляхом жахливих репресій, пощастило тимчасово вгамувати ці розрухи. В Мадриді та по інших містах червоні тисячами розстрілюють причильників генерала Франка. Московські комуністи, щоб здусити опозицію, створили ГПУ.

Але його вчинки ще більше відштовхують еспанців від «Народного Фронту». Нпр. анархісти голосно кажуть: «Чим кращий Сталін від генерала Франко? Цей хоч еспанець, а той зовсім для нас чужий!».

Таким чином правдоподібно час працює на націоналістів та наближує їх до перемоги.

Однак й червоні напружують зусилля для організації своєї збройної сили та заведення ладу в запіллі. Якщо вони на це спроможуться, то боротьба ще протягнеться.

ДОСВІД ЕСПАНСЬКОЇ ВІЙНИ

Очі військових дослідників уважно звернені на Іспанію. Кожна країна бажає скористуватись з досвіду цієї боротьби. Але найбільше випробували модерну зброю з одного боку Совети, з другого італійці та німці, бо якраз їхні літаки, танки та деякі спеціальні калібри гармат опинились по обох боках фронтів. Однак й інші держави мають в Іспанії свої літаки, старшинські й технічні кадри та своїх військових кореспондентів. Тому кожна держава бере науку для себе, застосовуючи її до своєї доктрини та плянів боротьби з правдоподібними майбутніми воєнними ворогами.

Отже розглянемо це важливе питання та поставимо собі такі запити: 1) Чи еспанський досвід може внести зміни або значні корективи в характері майбутніх війн між великими державами та коаліціями? 2) Чи ці конфлікти можуть скінчитись швидкою перемогою одної сторони, чи боротьба знову буде тривати довго з завданням виснаження противника? 3) В який спосіб на долі заатакованої країни може відбитись наглий напад без оголошення війни? 4) Роль повітряної фльоти в операціях на суші й на морі? 5) Технічно-оперативна вартість модерних танків? 6) Для нас же, українців, особливо цікавим є з'ясувати а) способи боротьби міліційно-повстанчої армії проти регулярних військ, б) ролі запілля та настрої населення у висліді боротьби.

Після світової війни воєнна наука могла всебічно користуватись її досвідом і відповідно розбудувати свою збройну силу та її удосконалити. Війна на бойових фронтах тривала довший час у найрізноманітніших умовах. Було випродуковано величезну кількість технічного озброєння. Після світової війни почались революційні заворушення й довготривала горожанська війна на Сході Європи. Дійсно досвіду було аж за багато, надто для нас, українців. В Іспанії склались своєрідні умовини, які не дають підстав для прогноз при майбутніх конфліктах. а) Еспанська армія, як зазначено, по своїй організації та тактичному вишколі є значно нижчою, ніж навіть і молодих держав, Польщі, Литви, Чехословаччини й тп. б) Вона слабо виеквіпована технічною зброєю й до того зброєю старих зразків. в) Оперативна та тактична якість старшинського складу слабенька навіть у націоналістів, а в червоних відчувається взагалі брак командного складу. г) Те-

рени не підготовлені відповідно до бойових операцій (обмаль шляхів, відсутність зміцнених районів, нечисленні старі фортеці, невелика кількість летунських площ та аеродромів і т. інше. д) Нарешті своєрідні умови горожанської війни. Правда деяку корективу внесла закордонна техніка та добровольчі частини, але це не змінило ґрунтовно ситуації. Тому можна й треба уважно приглядатись до перипетій еспанської війни, але збільшувати їхню вагу неказано. Ця наука цікава головню з технічного боку, але вона не спричиниться до поважних змін у тактиці та стратегії. Цікаво, що еспанський досвід стверджує деякі висновки світової війни, а саме у світовій війні маневровий період на західному фронті швидко скінчився. Почалась довга позиційна війна, як яскрава ознака рівноваги, навіть перемоги оборони над наступом. Взагалі лише там, де бракувало техніки та ворогуючі боролись на великих фронтах, для обсадження та зміцнення яких не вистачало живої сили та техніки, маневрова війна тривала далі й атаки часами перемагали її.

В Іспанії теж маневровий період війни перейшов на головних напрямках Мадрид-Астурія в позиційний. Бої в Астурії, а також під Мадридом дають повчачі приклади своєю довготривалістю. Нпр. за Ірун змагались 3 тижні, за зміцнений район Більбао 86 днів, а Мадрид тримається й досі.

Отже оборона, як і в світовій війні, виявила значну силу, хоч якість оборони, надто в Астурії, та їхня техніка були значно слабшою ніж в націоналістів. Всеж спіраючись на ці факти, надіятись на швидкий розгром ворога в майбутніх конфліктах в Європі, думаємо ми, було б неправильно. Не забуваймо, що європейські армії майже рівновартні між собою, а головню всі вони в той чи інший спосіб пляново підготували до оборони свої кордони та запілля на випадок наглого ворожого нападу. А також підготували значні резерви для контрманевру. Правдоподібно, боротьба знову набере довготривалого характеру і народи заскочені несподіваним нападом встигнуть приправитись до дальшого спротиву, затримавши першу атаку на зміцнених позиціях та фортецях (напр. лінія Мажіно, німецькі позиції над Реном, оборона західного кордону Советів і тп.). Лише в тому випадку, коли одна держава буде значно переважати другу живою силою, технікою та військовим проводом, як це ми бачили в італійсько-абіссинській та ніппоно-хінській війні, можливо сподіватись на більш швидкий ефект нападу.

Далі еспанська війна в численних прикладах переконуючо довела, що й в умовах модерної війни значення духа й витривалості набирають першорядного значення. Часто-густо дух перемагав матерію (сучасну техніку). Траплялись випадки, коли невеличкі частини своїм упертим спротивом, оточені з усіх боків, довший час не піддавалися, притягали на себе значні сили й тим стримували темпи ворожого нападу, а то навіть і руйнували широко закроені операції великих ворожих сил. Приклад: Толедо

з 70-добовою героїчною обороною. Але чи не більшу витривалість навіть від славних оборонців у Толедо, доконали націоналісти в Овіедо. Овіедо розложене на північному заході Астурії, найбільш індустріальної її частини (вугільні шахти та сталеві заводи, тут же збройні заводи). Це місто було захоплено галісійською кольоною націоналістів під керуванням генерала Аранго. Впродовж трьох місяців гарнізон цього міста був цілком відрізаний і витримував постійні та вперті атаки, обстріли й динамітові підміювання астурійських гірників. Лише 20. 10. наспіла допомога. Гарнізон цього міста, 77 старшин і 2.000 стрільців, за час облоги поніс 70% втрат (55 старшин і 1400 вояків). Але на цьому не скінчилась їхня трагічна епопея. Аж до остаточного заломання Астурії червоні настирливо атакують Овіедо, іноді знову його відрізують від Галісії, але оборонці Овіедо дають їм відсіч. Тут без сумніву дух націоналістів та тактична зручність генерала Аранго перемогли «матерію» та переважаючу кількість ворогів. Ця постійна боротьба в серці астурійської індустрії значно утруднювала ситуацію червоних, бо ж позбавляла астурійський фронт так потрібного йому воєнного припасу та сковувала поважну їх силу. В цих прикладах ми бачимо боротьбу на отшибі, змагання майже ізольованих частин.

РОЛЯ ОПІРНИХ ПУНКТІВ

Далі наведемо повчаючі зразки поважної ролі окремих опірних пунктів та поведінки їхніх гарнізонів на вислід операцій, від яких іноді залежала конечна перемога або поразка.

Перший штурм генерала Валера на Мадрид заломився з різних причин загального характеру, про що ми зазначили раніше. Червоні змінили свої позиції на висотах східного та західного берегу річки Мансанарес (що пливе на захід від Мадриду), а також в самій столиці. Ця річка набухла від дощів і творила поважну перепону для націоналістів. Правій мотомеханізованій кольоні генерала Валера пощастило швидко продертися через річку й проскочити аж до центральних районів столиці. Однак піхотні частини, що мусіли наступати слідом за цією кольоною, затримали червоні, які приправили для оборони окремі будинки й взяли націоналістів в перехресний огонь. Моторизована кольона, (не маючи підтримки своєї піхоти) була теж обстріляна з усіх боків і мусіла відступити назад із значними втратами. В той же час ліва кольона генерала Валера сфорсувала річку й після впертих боїв спромоглася вдертися до західних околиць університетського городка. Однак середні кольони зустрінули рішучий спротив на позиціях західного берега ріки Мансанарес і не дивлячись на величезні зусилля не пощастило їм сфорсувати річку й вибити червоних з опірного пункту Парк Дель Кампо, який розривав на двоє фронт націоналістів і окрилював їхні здобуті позиції в університетському городку, чим розуміється значно утруднював розвинення дальшого їхнього прямування й улегшу-

вав контр-атаки інтернаціональних бригад. Характерно, що й в дальших боях за Мадрид аж до цього часу позиція в парку Кассо дель Кампо відігравала поважну ролу й відсіля червоні часто переводили свої протинаступи. Отже завзята оборона цього парку (окремий опірний пункт), та окремих будинків, дає нам нагоду зрозуміти велике значення окремих опірних пунктів при впертій та зручній обороні міста. Тут червоні гарнізони цього та інших опірних пунктів виявили високий дух та першорядну бойоздатність. Їх не зломали ні відважні атаки націоналістів, ні їхня техніка.

Але ще більш маркантний приклад ролі окремих опірних пунктів дає нам трізна офензива генерала Міаха з метою одним могутнім ударом розрахуватись із силами генерала Франка під Мадридом. Він встиг нагромадити великі сили на північ від Мадриду, — два корпуси піхоти, п'ятий 22000 і 18-ий 20000, 100 танків, гармати різних калібрів, 100 літаків, моторизовані частини і таке інше. На південь від Мадриду 25000 і 40 танків. Обставини, здавалось, були дуже сприятливі для його намірів, бо ж на північ від Мадриду не було загального фронту, лише окремі пункти, слабо обсажені націоналістами. В ближчому запіллі не було ніяких резерв. Навіть у Брунетта, у важливому пункті був лише санітарний відділ. Головна сила націоналістів та повітрова фльота боролись в Астурії. В ніч з 5/7 Міаха просувається вперед на 15/17 км. на фронті 12 км. Але в щасливо захопленому ним терені ще трималися, хоч оточені навколо, окремі опірні пункти. Також і на крилах цього прориву націоналісти міцно боронились в окремих місцях. Генерал Міаха, замість, ізольовавши частиною своїх бригад ці пункти, головними ж силами швидко рушити далі в запіллі націоналістів на Навалькарнеро, вирішує наперед захопити штурмом окремі опірні пункти добутого терену та поширити його на схід і захід, а лише тоді розвивати свій успіх. Він сподівається швидко впоратись із оборонцями. Але мужність нечисленних націоналістичних відділів і їх бажання за асяку ціну затримати ворожу навалу до підходу резерв та сила сучасної оборони, стали на перешкоді його намірам. Невеличке містечко Кіхорна й Вілльянуева, потім на схід від прориву містечко Боалілла, впродовж 3/4 днів не дають себе зломити. Так гарнізон Кіхорни бється спочатку сам, потім до нього з заходу наспіває невеличкий відділ фалангістів та мароканців. Червоні кидають в атаку бригаду за бригадою, атакують танками, обстрілюють оборонців із літаків та їх бомбардують. Дарма, оборонці Кіхорни дають відсіч. Нарешті на 4. день бою дві бригади червоних (5000 бійців) добувають Кіхорну, і то лише тому, що в оборонців абсолютно забракло набоїв. Боронило Кіхорну коло 1000 націоналістів: 500 з оточених дістались до неволі, а решта спромоглась продертись через ворожі лави.

Також повторні атаки інтернаціональних бригад на захід на Баоділлю заломились. Добре також трималися гарнізони в дру-

гих місяцях. Отже так дорогий для націоналістів час був виграний. Поволі наспівали резерви й генерал Франко врятувався від тяжкої поразки. Таким чином крім помилок, яких допустився генерал Міяха, про що буде далі, геройська постава оборонців опірних пунктів відіграла першорядну роль. Заслуговує на увагу також завжди успішна оборона нац. в Універ. Городку. Це свідчить, що й в сучасній модерній війні роль морального елементу не зменшилась і в боях може багато заважити акція невеличких але мужних відділів, а сила сучасної оборони уможливує цей спротив.

Ми докладніше зупинились на з'ясуванні ролі опірних пунктів, як на загальному фронті, так і цілковито ізольованих, щоб витягнути науку для нашої майбутньої боротьби, в якій правдоподібно бракуватиме загальних фронтів, і ворог переважатиме нас кількістю та технікою. Боротьба розгорнеться на великих просторах по фронті та в глибину, наші бойові відділи будуть чинити на окремих відтинках, часто-густо не пов'язаних із собою. Але цього не треба жаяхатися, а треба завчасно приправитися, бо рішення боротись до загибуні, зручне маневрування, вперта оборона, короткі протинаступи, погроза ворожому запіллю нашими повстанцями, знесилять ворожий наступ і дадуть нам можливість виграти на часі. Бо ж врешті, як ми зазначили, перемагає дух, а не матерія. Однак для успіхів наших чинів треба добре запізнатись із властивостями сучасної техніки, щоб зручно її використовувати та протиставитись ворогові. Як відомо, найстрашнішою зброєю проти атаки є гармати, кулемети, ручні гранати та вміння отаборитися. (Так чинили ще наші славні козаки в таборах). Цією зброєю головно й боронилися в опірних пунктах. Далі вміння провадити бій у залюднених містах і швидко їх приправляти для оборони. Все це уможливує навіть для нерегулярних частин змагання з регулярним ворожим військом.

РОЛЯ ТАНКІВ В ЕСПАНСЬКІЙ ВІЙНІ

Військова штука доводить, що несподіванка — це перша передумова успіху. Новий винахід, яким скористується одна зі сторін, може значно її підсилити. Антанта в 1917. році винайшла новий спосіб атакувати німецькі позиції, так звані танки, і при їхній допомозі вона в 1917. році нанесла німцям болючі втрати. В 1918. році, крім других важливих чинників, акції танків улегшили маршалові Фошові дістати остаточну перемогу над німцями, про що категорично зазначає генерал Людендорф. Але танкова зброя вже існує 20 років і хоч техніка й тактика їх значно удосконалені, всеж вони не є нині ніякою новиною та до того ж оборона вже вишукала відповідні засади та способи для протиділення їм. В світовій війні Антанта, для прориву сильно зміцнених позицій на коротких фронтах скермовувала танки майже виключно великими з'єднаннями під прикриттям могутнього гарматного вогню. Ворог же (німці) був заскочений цією не-

сподіванкою й лише тому танкові атаки давали такі поважні бойові виследи. Здавалось, нібито й в майбутньому танк буде головною зброєю атаки проти зміцнених позицій. Але так поки що не сталося. Поддаємо порівняння з досвіду боїв на західному фронті та в Іспанії. Тоді ми побачимо, що ставити прогнози на підставі досвіду еспанської війни про роль танків у майбутніх європейських конфліктах треба дуже й дуже обережно.

Битва під Камбре 20. II. 1917. року. На фронті в 11 км. англійці скупчили 6 дивізій, 9 курнів танків (387 машин), 1000 гармат та корпус кінноти. Атака розпочалась в 6. годині ранку. Пішли в наступ танки разом із піхотою. Артилерія утворила вогневу завісу. Англійці просунулись на 8 км., захопили 8.000 полонених і 100 гармат. Втрати англійців винесли 4000 вояків і 107 танків, які вибули з ладу головно не від ворожого ушкодження, а лише через механічні перешкоди. (Це нам яскраво доводить, що німці були заскочені несподіванкою й не використали огня своєї могутньої артилерії).

Бій коло Ам'єну. В цьому наступі взяли участь 430 англійських танків в бойовій лінії й 150 в резерві. Вони розгорнулись на фронті в 16 км. Французи мали — на 2,5 км. 90 танків. Погода сприяла нападові. Стояв туман. До того англійці пустили ще димову завісу. Танки вдерлися на 10 км. глибини. За ними поспішала піхота. Було знищено майже 6 німецьких дивізій, захоплено штаби. Німці стратили 22.000 полонених і 400 гармат, а англійці втратили 100 танків і французи 40.

В Іспанії танки беруть участь рівночасно в атаці зміцнених позицій, і обороні, і в польових боях. Однак їх було замало й до того ж їх не концентровано в значних об'єднаннях для рішучих акцій. Найбільші з'єднання танків ми бачимо у великій офензиві Міяхи — 100, на північ від Мадриду. Однак й тут він ніде не атакує всіми танками одноразово, а розділює їх між корпусами. Під Сантандером націоналісти нагромадили 250 танків, але по місцевих умовах (гірська місцевість) не могли скермувати їх на одному відтинкові. Таким чином в Іспанії ми не бачимо масування танків. Тому неможливо повзати з їх дій належну науку.

Назагал, хоч танки дружно, жертвенно та часами корисно співпрацювали з другими родами зброї, однак їхня роль була без порівняння меншою, ніж в 1917-8. рр. Крім зазначених причин до зменшення ролі танків в Іспанії необхідно додати, що оборона вже винайшла зручні засоби для протиділення їхнім акціям. Протитанкові гармати, міномети, різного роду перешкоди, ручні гранати, зручна акція піхоти, можуть успішно поборювати атаку танків. Військові дослідники стверджують, що в сучасній мент танкова оборона швидше прогресує, ніж атака. Французький генерал Кульман у «Франс Мілітер» зазначає, що французькі протитанкові 25 мм. гармати цілковито пробивають панцир малих танків (6-тонові німецькі і 3-тонові італійські Фіят-Ансальдо). Німецькі ж протитанкові гармати 37 мм. дають

дуже добрі висліди проти советських танків Т-26 (себто 8-тонні з панциром в 12 мм) і вистачаючі висліди посереднім советським, зразку Т-28 (18 тон, панцир 25 мм). Еспанський досвід доводить, що танки советського виробу Т-28 значно ліпші, ніж малі італійські Фіят-Ансальдо. Останні від гарматного вогню швидко ушкоджуються, крім того вони не в стані витримати двобій із советськими танками Т-28, навіть коли значно переважають останні своєю кількістю. У «Ревю де ля Монд» генерал Арманго, професор французької школи, вказує, що важкі німецькі танки незручні для маневру, мають повільний рух із місця, а також, коли треба рушати назад. Другий дослідник знову таки зазначає, що советські танки наражаються на небезпеку знизу, їх легко може підірвати піхота ручними гранатами. **Назагал майже всі зразки танків мають технічні дефекти, слабу оборону з-заду й можливість вибуху пожежі.** Далі праця обслуги в танках дуже тяжка, і не може тривати довго, надто в літі вона значно виснажує обслугу. В липневих боях під Мадридом при 40 ступнях жару советські танки залишали часто фронт тому, що їх обслуга не витримувала спеки. Здається, як довели події в Еспанії, найбільш зручні середні танки, вони досить опанцирені, мають сильну зброю (гармати й кулемети) і вистачаючу маневровість. Військові дослідники зазначають, що захоплення швидкістю танків (60 км.), яке було помітне в усіх арміях, не викликається бойовими обставинами. 30 км. на годину цілком вистачає для тих завдань, які покладаються на танки. Тому було б доцільно зайву силу мотору використати на сильніше опанцирення та озброєння танків.

Таким чином еспанська війна виявила деякі технічні дефекти модерних танків та довела, що зручно організована оборона гарматним вогнем та досвідчений мужний стрілець зуміють дати танкам відсіч. Хоч танки можуть продертися через перші оборонні лінії й навіть просунутись у далеке запілля, але їхній рух мусить обов'язково підтримати сильний гарматний огонь і слідом за ними повинна наступати піхота. Бо лише вона в силі опанувати та міцно тримати ворожі позиції. (Ту науку і нам, українцям, треба добре запам'ятати). Отже піхота лишається головною зброєю. Танки лише їй допомагають. Тому й слід при обороні скупчувати кулеметний та рушничний вогонь проти ворожої піхоти. Що ж до танків, то їх будуть нищити гармати, а їх рух затримуватимуть різного роду перешкоди. Навіть коли танки просуваються в глибоку оборонних позицій, а ворожа піхота буде затримана кулеметним і рушничним огнем, то танки нарешті загинуть, або з тяжкими втратами відступлять назад. Подібну тактику в боях часто, і то з успіхом вживали як еспанські націоналісти, так і червоні.

ПОВІТРОВА ФЛЬОТА

Повітряна фльота відіграла далеко більшу роль в еспанській війні, ніж танки, хоч кількість літаків була назагал незнач-

ною. Пригадаємо, що в світовій війні змагались тисячі літаків, а в еспанській армії повітряна фльота була слабенькою, 200 бойових апаратів і 100 в резерві, та до того ж старих систем. Генерал Франко набуває літаки німецько-італійських фірм. До червоних же прибувають літаки та обслуга головню з Советів і лише почасти французьких та англійських фірм. Тому виглядає, неначе в Еспанії змагалася повітряна фльота німецько-італійська проти советської. Це була, так би мовити, репетиція справжньої війни між цими державами.

Коротенько скажемо про технічну якість апаратів. У червоних фірми англійські й французькі: нищильники (бойці) Фері і Девуатін, двомоторові бомбомети Потез 54, Блош 200 і 210, решта советські. Бойці І-15, І-16. Бомбомети, так звані Катюшки, нарешті штурмовики для безпосередньої атаки військ Р-5. По останніх відомостях в Еспанію нині прибули наймодерніші советські бомбовози, так звані скоростні. У націоналістів бойці італійські Фіят, німецькі Гайнкель, Араго, бомбовози італійські Савоя Маркеті, німецькі Юнкерс 52. Військові дослідники подають такі характеристики тих літаків: бомбовози Юнкерс 52 не досить стійкі в обороні, не мають носової вежі, а з двох задніх одна стріляє назад та на боки, а долішня лише вперед. Літаки Савоя Маркеті, хоч мають ліпший захист, але їхні вежі не досить рухливі. Взагалі бомбовози не витримують нападу 2-3 бойців. Вогнева міць Гайнкель і Араго (по два кулемети) назагал велика. Фіят — ЦР-32 чутливий на атаку з-переду й при ушкодженні раніше згоряють, заки впадуть на землю. Советські бомбовози Катюша є досить високої якості. Вони значно переважають вище згадані бомбовози італійсько-німецькі, крім модерного німецького Дорніє. Добре виявляються також советські штурмовики. Літаки бойці італійсько-німецькі, назагал рівновартні советським бойцям. Але своєю бойовою тактикою дещо їх переважають. Згідно з останніми відомостями видно, що німці й італійці будують серії більш модерних літаків, однак вони не забажали їх завчасно зрадити на еспанському фронті.

Досвід доводить, що бомбовози назагал не витримують бою з більш швидкими та рухливими бойцями. В Еспанії бомбовози звичайно роблять напади групами по 8 літаків, під охороною 8-12 бойців. Вдень вони літають на висоті до 2500 метрів і вище. Ворожі бойці ніколи не атакують бомбовозів, поки не впораються з їхніми бойцями. Найбільша небезпека загрожує бомбовозам від ворожих бойців при їхньому відвороті після нападу. Бойці висковзуються попри бойців охорони й атакують бомбовози з-заду з хвоста. Цю атаку мусить відбивати задній стрілець, але його огонь значно слабший, ніж у бойця. Треба зазначити, що найбільш вразливі великі бомбовози, та й ще з моторами водного холодження. Тому кожного з них мусять охороняти 4-5 бойців. Але коли бомбовози тієї системи летять групами, тоді їх охорону можна зменшити, призначивши на це лише двійну скількість

бійців. Також виявилось, що літаки в своїх боях застосовують тактику нападу з-заду, а тому виникла потреба забронювати принайменше кабину летуна ззаду.

Такі властивості бомбовозів спричинилися до відповідної організації повітряної фльоти в Іспанії. Так повітряна сила в націоналістів складається з двох третин бійців і одної третини бомбовозів. Правдоподібно майже така пропорція й в червоних. Крім того червоні ще мають коло 40 штурмовиків, але вони звичайно призначаються тільки для спеціального завдання — обстрілювати війська.

Ушкодження з повітря великих міст не дало великих руйнуючих наслідків, яких сподівалися військові кола. До цього причинилися такі обставини: високо піднеслась сила протилетунської оборони й сучасні зразки гармат далеко успішніші в поборенні літаків, ніж це було в світовій війні. Зокрема добре поцілюють німецькі гармати, советські ж значно слабше. Тому повітряна фльота змушена при своїх нападах вдень триматися 3-4 тисячі метрів, а це перешкоджує добре поцілювати важливі об'єкти. Напад же вночі, зрозуміло, не дає добрих наслідків. Друге: в обороні великих міст відіграють поважну роль літаки, бо ж вони намагаються за всяку ціну не допустити до нападу. 3) Необхідність мати значний відсоток бійців для охорони своїх бомбометчиків значно зменшує їхню акцію. Ось чому великі міста та важливі об'єкти, зорганізувавши протилітакову наземну та повітряну оборону, менш наражаються на небезпеку, ніж інші частини запілля. Також виявилось, що маскування від нагляду з повітря важливих об'єктів, як нпр. аеродромів, фабрик зброї, муніципії і тп., на які головню полюють ворожі літаки, набирає великого значення. Крім того в Іспанії виявилось, що модерні літаки зо швидкістю вище 300 км. на годину, як нпр. німецький Генкель (355 км./год.) потребують добре приправлених площ для посадки, бо без них вони ушкоджуються, а іноді зовсім псуються. Також доведено, що надмірна швидкість модерних літаків зменшує їх маневрову зручність у боях. Бо ж, щоб перемогти ворожого літака, апарати мусять міняти часто свої позиції. А ця швидкість не дає змогу зробити короткий віраж, щоб знову опинитися з-заду ворожого літака. Нпр. при швидкості 400 км. (годину) дуга для повороту 800-900 метрів.

Однак не зважаючи на цей дефект у Німеччині, в Італії, в інших державах будують уже літаки, які визначаються надзвичайною швидкістю.

В Іспанії повітряні фльоти при виконанні різномірних завдань, які на них покладалися (розвідка, бої в повітрі, напади на запілля, допомога наземним військам) несуть важкі втрати. Вираховано, що за місяць повітряна фльота втрачає до 25% свого складу. А в період важливих операцій навіть більше. Назагал за 3 місяці повітряна фльота мусить бути цілком відновлена. Тому треба мати свої фабрики літаків, щоб не опинитися нарешті без своєї повітряної фльоти.

Тепер ще зясуємо роль повітряної фльоти на вислід наземних операцій в Іспанії й тоді зробимо загальний висновок. Перший період еспанської війни націоналістичні літаки уможливають транспорт мароканських військ в Іспанію, стримуючи напад червоних кораблів на транспорти. Далше вони дружно співпрацювали з військом генерала Франко аж до штурму Мадриду. Під Мадридом вони змагались у численних боях із червоними літаками, часто бомбардували Мадрид та інші об'єкти й допомагали наземним операціям. В свою чергу червоні літаки також немало спричинилися до успішної оборони Мадриду в різних її фазах.

ОПЕРАЦІЯ ЧЕРВОНИХ ЛІТАКІВ ПІД ГВАДАЛЯХАРА

Цю подію уважно студіює військова преса й дехто на її довіді робить далеко йдучі висновки. Отже 5. 3. дві італійські дивізії слабого складу коло 20.000 вояків перевезено з-під Малаги на 2000 вантажних автах під Сігуенцу 800 км. Ці дивізії було укомплектовано стрільцями й підстаршинами з безробітних селян, бувших добровольців в абісінській війні, навіть статистів із фільмів «Сципій Африканський». Старшини з частин чорних сорочок. Лише вища команда та старшини генеральної бурави з кадрової армії. Розуміється, ті ново сформовані дивізії не встигли покищо ні набути відповідного досвіду, ні як слід взаємно запізнатися, ні відразу створити цілком бойоздатні частини для операцій на невідомому терені в умовах неподібних до італійсько-абісінської війни. В цьому, думаємо, одна з головних причин їх неуспіху в гвадаляхарських боях. Ці дивізії окупчилися разом із своїми моторизованими частинами в Ля-тоба Альгіона. Друга дивізія (моторизована) була скермована по шосе в напрямку на Гвадаляхару. Перша дивізія маршувала на схід по польовій дорозі. Операція розпочалася 8. і до 11. обидві дивізії просунулись на 40 км. вперед на фронті 10-12 км. Захопили Трігуек, Бригуенцу і погрожували вже Гвадаляхарі. Червоні занепокоєні цим небезпечним для них рухом скермовують свою повітряну фльоту (з аеродрому Алька де Генарес) 17 км. від Мадриду на Гвадаляхару. Десятого вилтає 100 советських літаків, 12. наспівають ще 50. Одинадцятого перша група літаків переводить розвідку. 12. вони несподівано атакують другу дивізію, що розтянулась на 20 км. у глибину по шосе. Погода сприяє нападіві. Дощ і дуже низькі хмари дозволили літакам закидати бомбами та розстрілювати з близька шо кольону на висоті 100-300 метрів. Надто низько літали советські штурмовики. Скинуто 500 бомб, впало на кольону 200000 кулеметних стріл. У висліді ця кольона здеморалізувалась, не маючи змоги винайти будьякого захисту ні від своїх гармат та кулеметів, ні від місцевих укрить. Побіч дороги терен рівний як стіл. Націоналістичні літаки не вилтали в цей день через невідповідну погоду. 13. советські літаки знову роблять напад, а червона піхота легко добуває Трігу-

ек. 14/15 бої припиняються. 16. советські літаки роблять напад на Брігуенцу. З ними змагається ескадриля Фіат. Лише 18 наспівають 4 интернац. бригади червоних з-під Мадриду. Вони разом із літаками атакують націоналістів і захоплюють Брігуенцу. Почався відворот націоналістів. Советська авіація енергійно їх переслідує, бе по запіллі, нищить залізничий двірць у Сігуенца й потяг із воєнними припасами.

Отже без сумніву советські літаки були головним чинником, що спинив наступ націоналістів 12, наніс їм тяжкі втрати і до майже 18. тримав оборону цього важливого відтинку.

Таким чином повітряна фльота влучно відіграла ролю стратегічної резерви. Вона ж дала час для скупчення червоних бригад з-під Мадриду, а також сприяла значним успіхам червоних при переслідуванні націоналістів. Які ж висновки можливо зробити з цих операцій? 1) Советські літаки дуже добре вивязалися з ситуації. Вони своїми чинами заперечили той загальний погляд, нібито прикра погода, дощ, туман, низькі хмари не сприяють акції літаків, якого то погляду досі трималися військові кола. Дійсно, для боїв у повітрі, для бомбометання, розвідки, навіть полетів на значну віддаль така погода несприятлива. Одначе для наглих нападів по військах у поході, така погода якраз надається. 2) До неуспіху націоналістів спричинилася та обставина, що вони не zorganizували ніякої охорони свого руху, що було їхньою великою похибкою. І тому вони були заскочені несподіванкою. Думаємо, що навіть дисциплінований рушничний огонь пішими відділами примусив би літаки брати більшу висоту й наніс би їм деякі втрати. (Як зазначено, ці дивізії недавно ще були сформовані й тому швидко заломилися). 3) Повітряна фльота націоналістів хоч вона була слабшою від червоної, всеж мусіла більш активно реагувати на ворожий грізний напад, захищаючи свою піхоту. Отже мимо влучних акцій червоних літаків, їхнім успіхам сприяли й помилки націоналістів. Цю науку використали націоналісти і в дальшому таких випадків не траплялось. А дивізія чорної стріли, яка понесла найбільші втрати в цих боях, в дальшому в операціях під Більбао та Сантандер виявила велику бойздатність і маневрову зручність та цілком себе регабілізувала.

Наведемо ще деякі корисні приклади з оперативних чинів націоналістичних літаків. В боях під Більбао, Сантандер і Гіхоном їхні акції значно допомагали успішні бойових чинів на суходолі. Також і в липневих боях на північ від Мадриду вони відіграли дуже поважну ролю стратегічної резерви, поспішаючи під Більбао на допомогу слабим націоналістичним відділам, заатакованим генералом Міаха. Вони то значно спричинилися до затримання наступу червоних, а потім разом із резервами генерала Франко викинули червоних із загрожених районів.

Отже як ми бачимо, в Іспанії повітряні фльоти були одною з важливіших частин військової потужности. На тих же відтинках, де червоні або націоналісти переважали ворога своєю пові-

тряною фльотою, це відразу відбивалось негативно на вислідах боїв. Також літаки успішно змагалися проти кораблів на морі. Нпр. червоні літаки пошили лінійний корабель Еспанія 155.000 тон і він потонув через 45 хвилин. Це все переконуючо доводить, що в майбутніх конфліктах повітряна зброя відіграє важливу ролю як на суходолі, так і в змаганнях за панування на океанах.

Всі ці чини лише яскраво підкреслюють ті висновки, які зробили військові дослідники на підставі досвіду світової війни й технічного удосконалення модерного летунства. Ми думаємо, що в майбутніх війнах, крім інших важливих завдань, повітряна фльота часто-густо буде відігравати ролю стратегічної й часами й тактичної резерви, поспішаючи в загрожені райони, або підсилюючи рішучий наступ ударної маневрової групи військ.

ОПЕРАТИВНЕ Й ТАКТИЧНЕ КЕРМУВАННЯ

Командний склад націоналістів переважав своєю якістю червоних. Головніші операції ген. Франко (крім боїв за Мадрид), як зазначено, скінчилися успішно. Крім того націоналісти після неуспіхів не заламуються й швидко дають собі раду та знову беруть почин в свої руки. Червоні виявили деяку зручність в обороні й в коротких протинаступах. Одначе ні одна їхня ширша офензива, хоч іноді обставини їй сприяли, не дала значних успіхів. Головна причина це брак кадрів старшин і майже повна відсутність вищих командантів. Без сумніву, врятували їх від швидкої поразки старшини закордонних армій та поради штабовців з-за кордону, передусім червоних москалів. Як відомо, з початку війни кермував військовою справою московський генерал Клебер і йому допомагали старшини генеральної булави.

Розглянемо головніші операції й зробимо деякі завваги. Як відомо, широко закроена офензива генерала Міаха після перших значних успіхів заломилася. Головною причиною цього була та обставина, що плян був добрий, але переведено його зле. Маючи на півночі від Мадриду цілих 2 корпуси, 42000, а крім того південну групу (25 т.) і ще окрему резерву в Ескоріяль, генерал Міаха міг скористувати надзвичайно сприятливим обставини й нанести рішучу поразку військам Франко, що облягали Мадрид. Але він в ніч з 5/6 призначає для атаки лише 3 бригади, себто коло 7000 людей (решту тримав в резерві). Ці бригади спромоглися далеко просунутись наперед і прорвати майже 12 км. фронт. Другого дня він не розвивав цього успіху, а ставить собі завданням наперед знищити спротив на захопленому терені окремих опірних пунктів і розширити фронт. Він мусів, думаємо ми для першої рішучої атаки розгорнути принайменше весь 5. корпус, 22000, і поставити йому завдання захопити Навалькарnero й шим відрізати частини Франка від сполучення з Талаверою. Пятим же корпусом він мав повну змогу зламати спротив тих опанованих ним місцевостей, де так вперто трималися націона-

лісти. Поширення фронту мусіло йти далі на південний захід із загрозою запілля сусідним із прорваним фронтом участком позиції, а не фронтальним їх розширенням. Отже генерал Міаха не використував усіх можливостей і великих сил, вводив їх у бій по частинах, і невідповідно скермував свої зусилля для розширення зробленого прориву. Такі його акції значно затримали темпи його наступу і так вигідна з початку для нього ситуація потім змінилась на гірше.

Також, думаємо, генерал Давіля в останніх операціях для прориву залізного поясу під Більбао теж допустився деяких помибок. Генерал Давіля скупчив досить війська і технічних засобів, щоб не лише захопити Більбао, а і полонити його гарнізон. Бо мета кожного не лише здобути важливий об'єкт, а по можливості й знищити ворожу силу, що його боронить. Наведу декілька фаз цього наступу й тоді нам буде зрозуміло, про що йде річ. 11. 6. генерал Давіля почав штурм залізного поясу, що складався з 3 ліній. Він розподілює більшу половину своїх сил із тяжкою й найтяжчою артилерією для фронтального пролому цього поясу. На праве крило, яке оперувало по березі, а також і на лівому крилі, призначено порівнюючи невеликі сили, напрямок яких був націлений, щоб відрізати шляхи з Більбао на Сантандер. Фронтальна група після перших трьох добових змагань прорвала 3 пояси. Флянгові почали свій рух лише 13. 6. Ці успіхи головної ударної групи відбилися негативно на настрою оборонців Більбао. Ворог захитався. Але на 14. 6. генерал Давіля вирішує змінити свої бойові частини свіжим військом і міняє плян своєї атаки. Він на 14 ставляє завдання північній групі (праве крило) просуватись на Пленція, й далі на Ляс-Аренас із метою відрізати північний шлях Більбао-Сантандер, а принаймні держати цей шлях під обстрілом. На південну групу (ліве крило) він покладає завдання більш енергійно наступати з метою відрізати південний шлях Більбао - Сантандер. Отже мета оточити з двох боків Більбао. Але ні ту, ні другу флангові групи не підсилює свіжим військом. На фронті центральної групи припинив наступ від 14-16/6. Права група спромоглася далеко просунутись наперед і опанувала Ляс-Аренас. Зірваний міст не дав їй змогу переправитись через ріку Нервіон. Ліва ж група лише поволі просовується вперед. Лише 17. 6. Давіля переходить до наступу на всьому фронті, але ворог уже отямився й ставить спротив. Бої продовжуються й 18. 6. В ніч на 19. червоне командування зриває 7 мостів у Більбао й декілька заводів, а в 2 годині (ночі) Баскі бригади організовано відходять на Сантандер, а 5 їхніх батальонів змагаються в Більбао проти занархізованих астурийців, що почали грабувати місто. Однак ніяких активних чинів з фронту Давіля не підприймає й лише в полудне займає вже опорожнене місто. За весь час операцій дісталось до рук націоналістів лише 10.000 людей. Головна ж сила червоних встигла відійти. Нам здається, що причиною цього були

такі обставини: генерал Давіля складає плян прорвати залізний пояс в центрі. По кількості сил призначених на крилах видно, що їхнє завдання лише допомогове. До 14. 6. йому щастить виконати свій намір, прорвати 3 пояси, нанести ворогові значні втрати, здеморалізувати його, але з мент найбільшого успіху він зупиняється, робить перегрупування й міняє плян. Він стрінув наступ переможної центральної групи, переносить свої зусилля на флангові групи, однак не призначає туди відповідних сил. Зрозуміла річ, що флангові групи через брак сил не в стані швидко доконати так важливого для остаточної перемоги завдання а центральна група вичікує. Отже згідно з нашою думкою генерал Давіля перед початком свого штурму мусів або інакше розподілити свої сили, себто більшість їх скермувати на флангові групи (тоді вони мали б спроможність відрізати як північний, так і південний шлях) або коли він повзав рішення бити ворога центральною групою й це він успішно доконав, то треба було не давати червоним ні одпочинку, ні змоги упорядкуватись, а на плечах розбитого ворога ще 14. 6. швидко просуватись вперед і захопити Більбао. Тоді б червоні не встигли так організовано відвести свої сили з Більбао і була б одержана рішуча перемога. Крім того були б зменшені й втрати, які понесли націоналісти в боях 17. і 18. з ворогом, що за два дні перерви наступу центральної групи встиг упорядкуватись. Як відомо в ніч з 14. на 15. 6. одна астурийська бригада залишила фронт, а дивізія басків (які боронили центр), зовсім втратила свою бойоздатність. Такі можливо зробити завваги щодо пляну генерала Давіля та його здійснення.

Але проте зразковою є операція націоналістів під Сантандером. Там навпаки: гро своїх сил націоналісти скупчили на лівому крилі з метою відрізати гарнізон Сантандера*). На решті ж 90 км. призначені були незначні частини. Отже плян цілком відповідав обставинам, а переведено його наступом рішучим безупинним і пляновим. Тому і дав він такі блискучі наслідки. Як нами зазначено, було захоплено 90.000 людей.

ТАКТИЧНІ ЗАВВАЖЕННЯ

Націоналісти заховували таку тактику в боях проти зміцнених позицій: вони завжди в першу чергу переводили сконцентрований гарматний вогонь, запілля ж руйнували нападами літаків, а потім переходили в атаку, яку піддержувала повітряна фльота, обстрілюючи заатаковані участки фронту. Самі атаки вони переводили адень, зате нічні бої траплялися рідше. Навпаки, червоні часто-густо переводили атаки вночі, намагаючись запобігти під покровом темноти великим огневим втрам і зійтись на багнеті з ворогом. Треба зазначити, що в боях в Іспанії, як із боку червоних, так і націоналістів, поважну ро-

*) 5 див. на фронті 25 кл., а на 90 кл. 4 бриг. і 1 див.

лю відіграв гарматний огонь. Це передусім виявилось в боях при прориві залізного пояса під Більбао. Там найтяжчі гармати, як доводять учасники цих боїв, розбивали в шент бетонові укріплення. Це наводить на думку, що розривна сила тих гармат була дуже великою. Так під Більбао літаки дуже допомагали атаці висот покритих лісом, запалюючи їх термітовими бомбами. Це дуже деморалізувало оборонців і вони іноді залишали мішні й вигідні позиції. В Іспанії також, як і в світовій війні, кулемети були дуже влучним оборонним засобом проти атаки. Як зазначено вище, навіть невеличкі частини могли довгий час триматися й завдавати ворогові тяжкі втрати.

Щодо кінноти, то вона майже ніякої ролі не відіграла в цій війні. Бо ж в іспанській армії була лише 1 дивізія кінноти, та і та розפורшилась в час повстання. В мароканських частинах було декілька дивізіонів кінноти. Вони в першій маневровій періоді допомагали наступові, окрилюючи фаланги червоних. В боях за підступи до Мадриду ця кіннота потерпіла значну поразку від танкової колюни червоних, яка заскочила її з-заду й знищила дві сотні. В дальшому ці кінні відділи були змінені технічними засобами, але важливої ролі не відіграли.

Характерною рисою іспанської війни було, що ми не бачили аж до останніх часів переходу військових відділів з одного фронту на другий, як це часто траплялось у горожанській війні на теренах бувшої Росії, надто між червоними й білими москалями. Крім того, в заплілі Франка не відбувалося ні повстанчих рухів ні поважних заворушень. Проте в червоних виявлялись навіть озброєні повстання. Лише в боях за Сандартас та Гикос нарешті починається перехід червоних частин до націоналістів.

НАУКА ДЛЯ НАС

Ми вже зазначили, що міліційного характеру війська можуть швидко зорганізуватись і набути бойоздатності. Надто добре виважуються вони в обороні. Отже беручи на увагу, що в першій етапі нашої боротьби в нас ще буде бракувати регулярних частин, треба цю обставину взяти під розвагу. Досвід іспанської війни доводить, що той, хто зумів одразу створити авторитетний державний і військовий провід, прищипити в частинах дисципліну, організувати добре заплілля, має перевагу*). Одне, як бачимо, регулярні частини творили всеж головну силу генерала Франка й переважали своєю якістю міліцію червоних. Тому й нам у майбутньому треба змагати як можна швидше організувати кадри регулярних військ, щоб навколо їх лучилися вже й допомагали їм у боротьбі нерегулярні повстанчі маси. Назагал, як у націоналістів, так і в червоних було обмаль командного й технічного складу, так головню мала кількість військово підготовленого елемента. Україна в майбутній визвольній війні знайдеться

*) Бо лише регулярні частини здібні на широкі офензиви.

в далеко кращій ситуації, бо ж як відомо большевицька мілітаризація спричинилась до піднесення військового знання та створення значних командних і технічних кадрів, а також і мільйонів вишколених резерв. Тому на Східних Землях в перспективі можливо буде створити й значні регулярні частини, і мати до них поповнення. Також і на Західних Землях ми маємо 450-500 тисяч стрільців, що перейшли військово науку в лавах польської армії. Бракує тільки старшинського складу. Нарешті на еміграції в Європі, і за океаном існують кадри ветеранів вояків, старшин і підстаршин. Вони теж допоможуть у визвольній боротьбі. В Іспанії ми бачимо, що поза ворожими фронтами стояли великі держави. Беручи на увагу сучасну політичну ситуацію, а також і велику роллю української проблеми в розв'язанні східного питання, можна бути певним, що й український нарід у боротьбі за свою соборну державу не лишиться самотнім.

Залізнична комунікація в ССРСР

Від часу, коли московські більшовики завели колективізацію та створили індустріальні центри, комунікації в С. С. С. Р. набрали першорядного значення. Від якості й кількості залізничних, водних і звичайних шляхів та відповідного їх обладнання залежить у великій мірі вдача всіх «пятиліток». А найголовніше, військова політика С. С. С. Р., бо більшовики мають величезну армію, модерно озброєну. А нинішня воєнна техніка потребує багато добрих залізничних і звичайних шляхів. Для нас буде важно знати, як справді стоїть в С. С. С. Р. справа з комунікацією.

Німецький журнал «Віссен унд Вер» з серпня 1937. р. помістив статтю: «Комунікаційне питання в С. С. С. Р.», що її написав Бертольд Вішняковскі, асесор у міністерстві комунікації нинішньої Німеччини. Поміщуємо у вільній передачі думки цього спеціаліста по справах комунікації.

Ця стаття має за ціль подати загальний погляд на залізницю в С. С. С. Р. Наперед порівняємо комунікаційні справи в С. С. С. Р. з такими у Німеччині, щоб ясніше представити стан і пляни більшовиків щодо комунікації.

Довжина залізничних доріг в С. С. С. Р. вносить 82,000 км. Всі залізниці є державними. Поверхня С. С. С. Р. вносить округло 22,500,000 км². З цього на Європу припадає 6,000,000 км², а на Азію 16,500,000 км². Цей поділ не є точним. Він залежить від того, куда ведемо границю через Казакстан між Азією й Європою. В С. С. С. Р. мешкає округло 166,000,000 мешканців. З цього на Європу припадає 128,000,000, а тільки 38,000,000 на Азію. Отже в Європі припадає на один км² 21 осіб, а в Азії 2,3. Коли беремо середню густоту населення для цілого С. С. С. Р., то на км² припадає менше, ніж 7,7 особи.

З поданих чисел можемо зробити висновок, що залізнична сітка в С. С. С. Р. є надзвичайно рідкою. На 100 км² знаходимо тут тільки 0,37 залізничного шляху, а на 10,000 мешканців тільки 5 км. Німеччина має округло 69,000 км залізничних шляхів, з цього 54,500 є власністю держави. Поверхня Німеччини вносить 471,000 км² і має неповних 67 міл. мешканців. На 100 км²

припадає в Німеччині 14,7 км. залізничного шляху, а на 10,000 мешканців 10,3 км.

По порівнянні поданих повище даних одержимо таке відношення чисел, при чому перше відноситься до Німеччини, а друге до С. С. С. Р.:

Довжина залізничних шляхів	як 1 : 1,2
Поверхня території	як 1 : 48
Число населення	як 1 : 2,5
Густота населення на км ²	як 1 : 0,052
Густота залізничної сітки визначена в км на 100 км ²	як 1 : 0,25
Густота залізничної сітки визначена в км на 10.000 мешканців	як 1 : 0,49

Останні два порівняння важкі. Вони показують, що німецька залізнична сітка є сорок разів гущіша від більшовицької та, що на кожного німця припадає два рази більше залізничного шляху, ніж на горожанина С. С. С. Р.

Якщо б ми могли перенести до Німеччини подані вище відносини залізничної комунікації в ССРСР, то Німеччина мала б 3,500,000 населення й тільки 1,750 км залізниці. Треба додати одначе, що на півночі С. С. С. Р., в тундрі і в околицях вічного снігу нема майже ніякого людського життя й господарської діяльності, а тому й повище порівняння випадає на некористь С. С. С. Р. Але навіть тоді, коли ми зменшимо поверхню С. С. С. Р. до половини, себто відійmemo всі ті околиці, де людина не може проявляти господарську діяльність, і змістимо все населення на другій половині, то й тоді залізничні відносини в порівнянні з Німеччиною будуть застрашуючі. Тоді Німеччина мала б на цілій своїй території тільки 7,000,000 мешканців і 3,500 км залізничного шляху. Таке не має завданням міряти відносини в С. С. С. Р. відносинами, які панують у такій високо розвинутій державі як Німеччина, а тільки представити, які великі труднощі має С. С. С. Р. до переборювання в своїй залізничній політиці. По-перше кидається у вічі, що С. С. С. Р. має мало населення до своїх просторів, і по-друге ріденьку залізничну сітку, як також, що залізниці мусять переборювати величезні простори. Так виглядає справа, коли залізничні відносини розглядаємо загально в цілому С. С. С. Р. Одначе в С. С. С. Р. знаходяться краї, які мають майже таку густу сітку, як деякі європейські держави. Між іншим советська Україна має найгущішу залізничну сітку в С. С. С. Р. Одначе це особна тема й в цій статті не будемо її подрібно розглядати.

Мусимо ще доповнити повищі порівняння щодо служби, яку виконують залізниці. В минулому році німецькі залізниці перевезли півтора разів більше осіб, ніж більшовицькі, і два рази стільки товарів. Отже перевізна спроможність кожного кілометра німецьких залізниць є два рази така велика, як в

С. С. С. Р. Відносно особового руху на залізницях мусимо взяти під увагу число населення в обидвох краях і тоді побачимо, як мало людей в С. С. С. Р. може користати з залізниць.

Большевицька залізнична політика поставила собі в найновішому часі завдання отворити при допомозі залізниць величезні простори, в яких розвинулося господарське життя, і звязати їх із головною залізничною сіткою, яка ще сама не є добре розвинутою й слабою.

Плян залізничної сітки в С. С. С. Р. простий. Зправила є це радіальні получения, які неначе лучі вибігають із важних центрів краю як напр. із Москви й Ленінграду. Поперечні получения рідкі, особливо на границях держави. Такий характер московських залізниць за царських часів при централізаційних настроях уряду був дотриманий. Центральний уряд хотів звязати покрайні далекі землі з серединою краю. Царська Росія не мала ще таких великих запотребовань на сирівці як большевицька. Також не думала вона заводити індустріалізацію як большевики. Тодішні індустріальні осередки лежали в Москві й Петербурзі. Також і Донецький басейн в Україні розростається до великого індустріального осередка, завдяки покладам антрациту, а завдяки залізничній руді Кривий Ріг, що віддалений від Донбасу всього 500 км. Ця віддаль є майже така велика як між залізною рудою в Лютарингії й вуглем рурської області. Уральський індустріальний осередок ще не був тоді розвинений. Царська Росія знала також про багатства Туркестану, Західного Сибіру й взагалі всіх азійських посілостей. Московська індустрія помагала їх отворити, але царський уряд не дуже то рався до великих діл. Аж на початку XX. віку злучено Москву з Владивостоком трансибірською залізницею. Вибудовано також ташкентську залізницю, бо в Узбекистані був центр uprawи бавовни. Одначе поперечного сполучення Туркестан-Сибір не було, хоч цього вимагали господарські інтереси. Така залізниця отворила б була доступ до дальших величезних мінеральних багатств, а передусім у Кузбасі (Кузьнецькім басейні). Туркестан міг би був більше продукувати бавовни, а Сибір заосмотрювати його дешевим збіжжям. Далі був плян будувати полудневу сибірську залізницю, яка мала сполучити Оренбург через Акмалінськ із Семіпалатинськом і Кузбасом, а вкінці мала долучитися до трансибірської магістралі. Одначе цьому противилися інтереси царської Росії, яка, як було сказано, нерадо дозволяла на будову поперечних шляхів. Що більше, то жадала нових підбоїв у напрямку зовнішньої Монголії, і прагнення поширити московський вплив на Танна-Тува (Урян-хай) привело царський уряд будувати нову радіальну залізничну лінію з Оренбурга - Орськ - Акмалінськ - Сергіопіль - Бахти - Чунгучак. Одначе зогляду на кошти й на потребу будувати на заході залізничні шляхи, проект будови цієї залізниці ніколи не був здійснений.

В тім часі поодинокі товариства великої індустрії зуміли одержати від уряду дозвіл на будову бічних залізничних ліній в Азії, які мали чисто індустріальне, місцеве значення. Вони вибігали з головної магістралі й вели в якесь місце, яке посідало багатства підземних скарбів. Одначе ці бічні лінії не мали між собою прямого сполучення, тільки окружною дорогою, через головну магістралу й розуміється, обтяжували її до неможливості.

Аж московський реформатор Століпін рішив у 1911. р. відтяжати трансибірську магістралу й вибудувати другу паралельну до неї залізничну лінію з Оренбургу через Акмалінськ-Павлодар-Барнаул-Кузнецьк-Мінусінськ аж до Іркутська. В тім часі трансибірська магістрала була вже від Омська до Іркутська двоторова.

Століпін мав на думці будовою такої залізниці уможливити колонізацію північного Казакстану, а рівночасно помогти розвиткові індустрії. Його смерть перешкодила виконати цей знаменитий плян залізничної політики царської Москви. Підчас світової війни вибудовано тільки 318 км залізничного шляху з Оренбурга до Орська, а пізніше 119 км із Славгороду до Павлодари.

На заході залізниці збудовані царським урядом остали в границях Румунії, Польщі й інших, нині самостійних держав. Найближча північно-полуднева залізнична лінія, яка залишилася большевицькій Москві, це лінія Ленінград-Могилів-Одеса. З Ленінграду, Пскова, Полоцька й Мінська, себто на північ від Прип'яті, провадить кілька (8) залізничних сполучень із заходом. На південь від Прип'яті, себто в Україні, провадить відносно багато залізничних шляхів (6) до західної частини С. С. С. Р. В більшості ці залізниці виходять із Києва. Через поліські болота веде залізниця Гомель-Бересть-Литовський і друга Чернігів-Овруч-Гордниця. До румунської границі веде дуже мало залізниць, всього 4.

Підчас світової війни царський уряд намагався вдержати в можливому стані ці залізниці, які він мав до розпорядимости, щоб могли доставляти військам военний матеріал. Нових залізниць не будовано, крім кількох незначних на заході. В Сибірі будовано поволі розпочаті перед війною. Нові не будовано. Царська Росія збудувала підчас війни тільки одну залізницю, яка має також велике економічне значення. Це так звана мурманська залізниця, яка веде з Петербурга до Мурманська (Александровська). Мурманськ є це одинока дійсно московська пристань. Вона майже не замерзає в зимі й дає доступ до океанських шляхів, а також нема тут таких могутніх сусілів як над Балтійським і Чорним морем, та на Далекому Сході. Підчас будови цієї залізниці відчула Москва нараз перший раз голод на залізо і сталь. Українське залізо й сталь не вистачали й Москва скріпила індустріальні осередки в Уралі та в Кузбасі.

По скінченні горожанської війни знаходилися всі залізничі в С. С. С. Р. майже в цілковитій руїні. Большевики запізно взялися рятувати залізничі, аж тоді, коли майже не було що рятувати. Індустрія була знищеною й сама потребувала доволі часу до відбудови. Бракувало фахівців і технічних средств. Запізно зрозуміли большевики, що залізничі є перетяжені.

Прагнення С. С. С. Р. до автаркії поставило цілу індустрію й взагалі большевицьку господарку перед новими завданнями. Большевики zorganizували дві п'ятилітки. Не беремося тут давати оцінку самих п'ятиліток, але хочемо торкнутися тільки тих заряджень, що мають зв'язок із залізничною політикою.

Большевики створили підчас п'ятиліток так звані комбінати. Ці комбінати мусіли добути й обробити в своїх границях залізо, вугіль і різні сировини. Що більше, такі комбінати повинні були добувати для себе й щоденну поживу. Однак не всюди це далось перевести. Індустріальний округ у Ленінграді й далі залежить в цілості від довозу всяких сировин. В московській окрузі побільшено значно від попередньої експлуатації бурого вугля й ідуть намагання в цьому напрямкові, щоб московський індустріальний центр зробити самостійним. Число населення Москви зросло кілька разів від передвоєнного, тому для поліпшення внутрішньої комунікації зелектрифікували большевики в значній мірі підміські залізничі в Москві й Ленінграді. Крім цього большевики задумали вибудувати в Москві підземну залізничу довжиною 40 км. Частинами вона вже служить міському рухові. Дальші індустріальні осередки злучили большевики з комбінатами. Треба відмітити, що большевики в протилежності до царського уряду завели в господарстві децентралізацію, щоб тим легше могли експлуатувати свої безмежні посілості. Така господарська політика має рішучий вплив і на залізничу політику. Залізничі мусіли в першій мірі зробити життєдатними різні комбінати, які нерідко є більші, ніж Німеччина і Франція взяті разом. Такі комбінати не становили перешкоди якійсь замкненої економічної цілості. Між поодинокими комбінатами бракувало залізничих сполучень, як також сполучень із метрополією в Москві.

Найважливіші комбінати є такі:

1) Без сумніву найважливіший комбінат є Донбас-комбінат. Він обіймає старий донецький індустріальний округ із вуглем (антрацитом), Кривий Ріг із залізною рудою й Дніпрельстан. Цей басейн не тільки, що самий є самовистачальним, але він мусить доставляти Ленінградові й Москві потрібні сировини. Для коротенького прикладу, що Донбас-комбінат має життєве значення для С. С. С. Р., додамо, що в 1932. р. видобуто в Донбасі 44,000,000 тон антрациту, що становило 69,8% цілої вуглевої продукції в С. С. С. Р. В тому самому році добуто 8,444,000 тон залізної руди в Кривому Розі, себто 70% усього продукції в С. С. С. Р. Виживлювати Донбас-комбінат має ціла Україна.

2) Урал - Кузбас - Комбінат (У. К. К.) має залізну руду на Уралі, а вугіль в окрузі Кузнецька. Цей комбінат є казочно багатий. Його запаси сировин є невичерпані в нинішньому розумінні. Обчислюють, що тільки кузнецький округ має в запасі 600 мільярдів тон найкращого вугля. Також залізна руда біля Магнітогорська, де знаходиться одна залізна гора, Магнітна, є невичерпані. Невгода є тільки в тому, що копальні вугля в Кузнецьку є віддалені 2000 км від залізних гут у Магнітогорську. Через цей комбінат переходить тільки одна лінія транссибірської залізничі. Дещо тут большевики поліпшили, але й нині ще нема на цій лінії відпруження. Цей комбінат виживлюється самий. В останньому часі збирається на поділ цього комбінату. Причина в тому, що біля Телбес і в горах над монгольською границею відкрито нові величезні поклади вугля. Цей вугіль не є такий високовартісний, як біля Кузнецька, але з нього вдається також випалювати кокс і тому надається до уральських гут. Зате вугіль біля Караганди є тільки 1.000 км. віддалений від уральських гут і в цьому лежить його вартість

3) Далеко-Східній Комбінат має свій осередок у Комсомольську. Тут є центр усякої індустрії, яка є в поспішній розбудові. Недавно відкрито тут над рікою Бурея приблизно 200 км на північ від Амурської залізничі й на північний схід від Благовіщенська величезні поклади вугля. Вони простягаються на південь аж до Чекунди. В додатку на вибігах гірського хребта Малий Хінган знаходиться залізна руда. І взагалі Далекий Схід є дуже багатий на всякі підземні й надземні багатства. Добувають тут навіть у великій кількості золото. Тому, що комбінат може в додатку сам вижитися, є всякі передумови до його самостійності.

В кінці треба б згадати про большевицький Туркестан, хоч він не є у властивому значенні комбінатом. Але тут удається згадати про бавовну, тому Туркестан має величезне значення для С. С. С. Р. В році 1933. випродукували большевики 5,000,000 тон бавовни. Управна поверхня може побільшитися ще три рази, якщо б большевики спромоглися доставити місцевому населенню дешевого збіжжя й взагалі, якщо б большевики не натрапляли тут на такі політичні труднощі як в Україні. Над берегами Каспійського моря, як також над берегами долиньної Ємби простягаються великі нафтові терени. Лісові багатства в С. С. С. Р. є невичерпані.

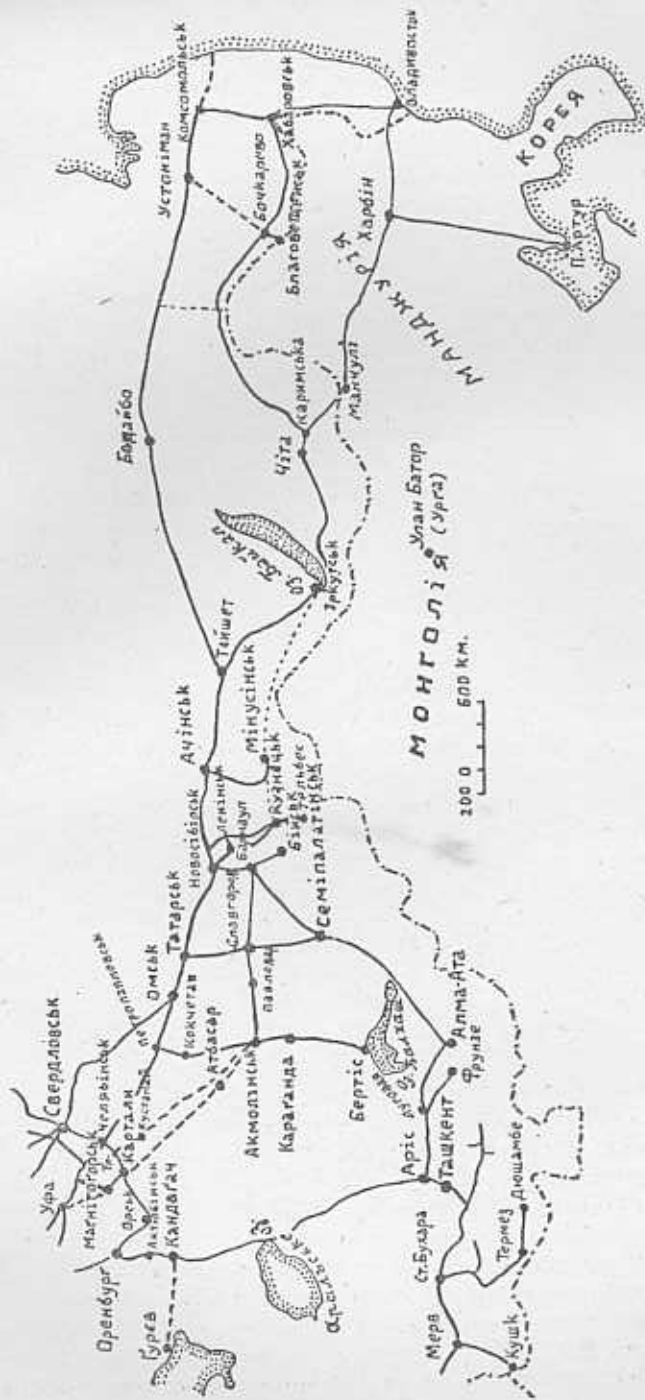
Безперечно, що створення комбінатів і децентралізація індустрії кладе великанські вимоги на залізничі. Большевики не могли вибудувати скоро потрібних залізниць, тому поділили існуючі залізничі на класи. Найважливіші лінії мали бути вибудовані в модерний спосіб. На менше важних мало звертатися увагу, щоб рух цілком не приспав. Третьюрядні залізничі залишено в спокою, або їх розібрали й матеріал, головню рейки, зужили

до будови головних залізниць. Отже перший розвиток залізничної політики не був по правді відступ. Однак згодом залізничний рух піднісся, залізнична індустрія почала сильно підноситися догори. Почато будувати нові залізничні шляхи, які крім господарського мали не менше стратегічне значення.

Безперечно, що найважливішою залізницею, яку збудували більшовики є Турксиб. Ця залізниця зачинається на станції Луговая в Узбекистані. З цієї станції відходить бічна лінія на Арис-Фрундзе (давний Пішпект). З Луговая провадять Турксиб на Чекпар, Альма-Ата (давний Верній) - Сергіопіль - Семипалатинськ і в Новосибірську долучає до трансибірської магістралі. Турксиб довгий на 1448 км і має в цілості 49 залізничних станцій, а це значить один двірцець на 30 км. Кожного часу можна провести з Турксибу бічну лінію через Джаркент до Кульона в хінським Туркестані, або через Бахти до Чунгучак у Джангарії (Урумчі).

Крім Турксибу збудували більшовики другу залізничну лінію майже тої самої довжини і рівнобіжну до Турксибу з Петропавловська до міста Бертис над озером Балхаш. Частина цієї лінії від Петропавловська до Кокчетав була збудована, але без шин, підчас світової війни. Пустиня її в рух Троцький, який потребував для більшовицької армії збіжжя, яке знаходилося у великій кількості біля Кокчетав. Для цієї ціли він приказав розібрати рейки з частини турксибської залізниці, яка була в будові біля Семипалатинська і положити їх з Петропавловська в напрямі до Кокчетав. Рік пізніше продовжено цю лінію до Акмолінська, а згодом до Караганди. При кінці 1935. р. збудовано останню частину з Караганди до Бертис. Ця залізниця отворала доступ до третього великого вуглевого басейну в С. С. С. Р. (1. Донбас, 2. Кузнецьк, 3. Караганда, а найновіший 4. Буря на Далекому Сході). Крім цього можуть використовувати більшовики поклади мідної руди в Коунрад над озером Балхаш. Запаси мідної руди мають виносити більше як 2 мільйони тон, при чому руда має 1,1% чистої міді. Крім міді, знаходиться над озером Балхаш вольфрам, молібден і олово. Зо станції Неліда на цій лінії знаходиться тепер у будові бічна залізниця довжиною 415 км до місцевости Джескаган. Ця місцевість буде досягнена правдоподобно при кінці 1937. р. В околиці Джескаган знаходяться ще більші поклади мідної руди ніж біля Коунради. Обчислюють, що її буде тут около 3,5 мільйонів тон, а має вона аж 1,9% міді. Знаходиться тут також золото, залізо та інші нешляхетні метали.

Крім цих двох ліній є вже в ужитті, хоч не цілковитім, інші нові залізничні шляхи, які доповняють залізну сітку Західного Сибіру. Сюди належить залізниця, що сполучує Орск-Картали-Магнітогорськ-Уфа, і друга, що лучить просто Акмолінськ з Магнітогорськом. Ця остання скорочує дорогу на 400 км для

вугля з Караганди до Магнітогорська. Рівночасно доходять слухи, що є в будові ще одна дорога з Картали до Кустанаї.

Далі Кузнецьк одержав безпосереднє залізничне сполучення з Новосибірськом через Ленінськ. Ходять слухи, що є на укінченні східня частина південно-сибірської дороги з Міжусінська до Іркутська, як це мав ще в пляні Століпін. З цим була б полуднева трансибірська залізниця на укінченні, бо великі частини залізниць є вже віддавна отворені для руху.

Однак більшовики мусять і на іншому місці будувати залізницю. Розбудова нафтової продукції над Ємбою вимагає залізничного сполучення до Каспійського моря, до кораблів-шистерн. До цього часу відставляли більшовики видобуту нафту рурами (пейпи) довгими на 700 км до пристані Гурев. Однак продукція нафти підноситься, і проводи не вистачають. Тому більшовики будують залізницю зо стації Кандагач, яка знаходиться близько 100 км від Актюбінська, через Темір до пристані Гурев. Залізниця є довга 550 км і має бути цього року готовою.

На Кавказі є в будові залізниця вздовж побережжя Чорного моря. Вона має сполучувати Кубань із Грузією, і відтяжати транскавказьку залізницю, яка одинока дотепер лучила С.С.С.Р. з Закавказзям. Чорноморська надбережна залізниця майже готова. Бракує тільки кавалок із Сочі через Адлер до Сухум. Ця залізниця буде мати величезне значення стратегічне й економічне. Вона улегшить більшовикам уярмлення Закавказзя, а з другої сторони експлоатацію, бо в Закавказзі росте першої якості тютюну, полудневі овочі, а також знаходяться великі мінеральні багатства. Обчислюють, що поклади мангану в Грузії й Абхазі перевищують своєю кількістю поклади в Сполучених Державах.

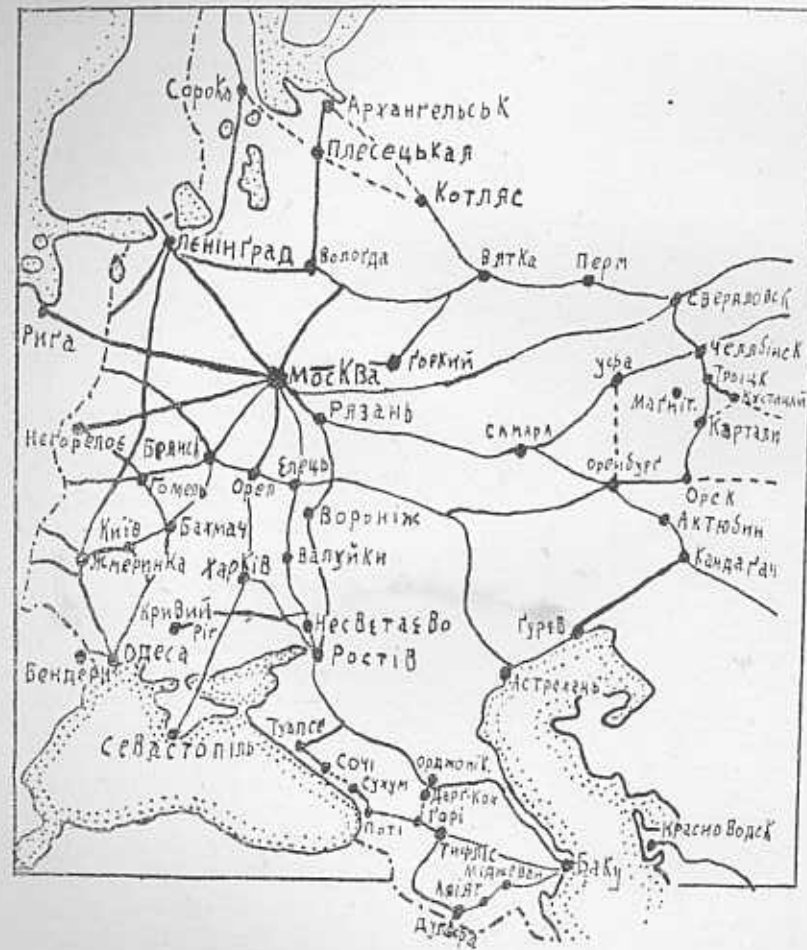
Транскавказька залізниця мала б служити головно для експорту нафти з Баку. Щоб піднести рух на цій залізниці більшовики зелектрифікували її на найтяжчій відтинку, а саме через гірський пас Сурам.

Також більшовики рішили будувати залізницю з Владикавказу (Орджонікідзе) через кавказький хребет просто до Тифлісу. Ця залізниця має бути довга 127 км і простягається з Дарг-Кох через провал Рок до Горі, щоб від неї можна було пізніше повести лучбову залізницю до пристані Поті над Чорним морем, а тимсамим і до чорноморської надбережної залізниці.

Є вже закінчена будова залізниці з Джульфа до Аліят. Частина цієї залізниці з Аліят до Міджеван була вже давніше в руху.

Найбільша нова залізниця, яку збудували більшовики в європейській частині С. С. С. Р. це Донбас-магістрала. Ця магістрала має завданням доставляти масово сирівці з донецького басейну до Москви й Ленінграду. Залізницю можна поділити на три часті. Перша часть довга 380 км є зовсім новою й вона ве-

де з місцевости найбагатшої на вугілля, Несветаєво, до Валуйки, на північний схід від Харкова. Ця частина була найтяжча до будови, бо вона веде крізь лівобережну височину й треба було зрівнювати пофалдований терен. Друга частина веде з Валуйки до Ожереля. Цю частину тільки перебудовано, себто вирівняно лінію та добудовано другу пару рейок. Третя частина ве-

де з Ожереля до Бірюлево близько Москви. Цю частину розбудовано й додано третю пару рейок. Перебудова багатьох великих стацій була звязана з великими труднощами.

На західних границях збудували більшовики мало нових залізниць. Вони більше тут розбудовували існуючі лінії та старалися піднести їх комунікаційну спроможність. Багато заліз-

ниць, які були знищені під час війни, більшовики відновили тепер знову, як напр. залізницю з Одеси до Бендер. Відбудовано також залізничний міст на Дністрі. Всі залізниці, що виходять із Києва мають бездоганно функціонувати. Міжнародня лінія Москва - Смоленск - Мінськ - Негорелое розбудована після найновіших метод і правдоподібно потяги досягають тут 100 км на годину. Також і на північ звертають більшовики свою увагу. Вже давніше було звязане місто Котляс залізницею з центральною московською залізницею сіттю. Тепер продовжують із Котлясу залізницю на північ, щоб експлуатувати північні ліси. Більшовики вже давно вирубали ліси здовж залізниці й тепер мусять будувати бічні лінії та продовжувати головну, щоб дібратися до нових запасів дерева. Хочуть також довести головну лінію аж до Білого моря. Безперечно, що воно буде мати тоді ще більше економічно-торговельне значення як нині.

Однак найбільше гризе більшовиків Далекий Схід. Тут також будують більшовики нову залізницю, яку пляновано вже за царського уряду. Більшовики відпродали японцям східно-хінську залізницю через Маньджурію, тому можуть дійти тепер до Владивостоку лише одною залізницею, що веде рівнобіжно до лівого берега ріки Амура. Транссибірська залізниця була вже давніше двоторовою від Омська до Каримської. Більшовики добудували тепер другий тор в амурській області залізниці від Каримської до Хабаровської. Тепер беруться до розбудови другого тору від Хабаровської до Владивостоку. Новий індустріальний осередок у Комсомольську є вже сполучений із Хабаровським. При будові цієї залізниці більшовики перемінили просто існуючий звичайний шлях у залізничний.

Однак амурська залізниця є заблизько границі Маньджуко, а тим самим грізної небезпеки на випадок війни з Японією. Тому більшовики рішили вибудувати нову залізницю, так звану байкальсько-амурську магістралю (Б. А. М.). Вона починається в Тайшет на транссибірській залізниці, обходить байкальське озеро з заходу на північ, перетинає вуглевий басейн Бурея, біля Устоніман, і переходить через ріку Амур біля Комсомольська. В дальшому продовженні на схід досягає Б. А. М. морське побережжя. Є в передбаченні бічне сполучення з амурською залізницею, а також розгалуження до Николаївська. Загально Б. А. М. довга 3000 км. Більша її частина переходить крізь околицю вічного морозу. На цій залізниці на поодиноких відтинках відбувається вже рух.

Також на південь від байкальського озера вибудували більшовики кілька коротких бічних залізниць у напрямку до границі Маньджурії. Так само поправили більшовики звичайні шляхи, що ведуть до зовнішньої Монголії. Безперечно, що всі комунікаційні будови більшовиків на Далекому Сході стоять у звязку з загрозою війни з Японією.

Дотеперішні виводи мали за ціль представити згальний

погляд на стан залізничної сітки в С. С. С. Р. Безперечно, що вона децю поширилася, а навіть згустіла в порівнянні з царськими часами. Однак повищі дані треба доповнити інформаціями про стан більшовицьких залізниць і їх видатність.

Зріст індустрії в С. С. С. Р. поставив залізницям такі завдання, що вони не могли їх виконати. Це, що можна було перевезти залізницями, було багато разів менше від того, що більшовицькі фабрики вироблювали й що треба було перевезти. Домагання, які ставили більшовики в своїх річних плянах для залізниць, все не здійснювалися. Тільки в одному році 1935. більшовицькі залізниці виконали все, що їм було призначено, а навіть була надвишка. Але це сталося тільки тому, що більшовики збільшили товарові потяги, а зменшили особові.

Коли більшовицькі залізниці перевезли в 1933. р. тільки 268.000.000 тон товарів, то в 1935. р. було вже 375.000.000 тон, а в 1936. р. перевищили навіть 400.000.000 тон. З цього виходить, що рух згустів. Однак в біжучім році місячні справоздання комісаріату комунікації вказують, що транспорт зменшується. Це стоїть у звязку з тим, що індустріальна продукція зростає, а залізниці не можуть виконати більших запотребовань.

Число вагонів, наладованих товарами, хиталося в останніх роках пересічно від 51.000 до 52.000 вагонів денно. В 1934. р. підскочило це число на 56.000, а 1935. р. на 68.000. В листопаді 1935. року перепускали більшовицькі залізниці денно 75 тисяч вагонів. В році 1936. переступила ця денна цифра товарових возів 80.000, а в деяких рекордних днях осягнуто аж 100.000. Це не застрашує число, коли порівняємо, що німецькі залізниці в листопаді 1936. перепускали денно пересічно 154 тисячі товарових вагонів. Однак коли візьмемо під увагу, що більшовицький заграничний вивіз сильно впав, то мусимо заключити, що піднісся внутрішній оборот. Цей внутрішній оборот мають передусім на думці більшовики при розбудові своїх залізниць.

Більшовики почали краще використовувати й локомотиви. Під час коли в 1934. р. локомотива товарового потягу осягала пересічно 170 км денно, то в р. 1935. пізнісся біг на 190 км, а в 1936. р. цей біг доходив навіть до 210 км. Локомотиви особових потягів досягали денно 250 км. Для найближчих років плянують більшовики піднести цей біг на 320 км.

Товарові вози перебігали в 1934. р. пересічно денно коло 110 км, в 1935. р. уже 128 км, а в 1936. р. аж 135 км. Їх обтяження на вісь виносило в 1935. р. пересічно 5,6 тон. З поданих чисел видно, що більшовицькі залізниці є дуже повільні. Швидкість товарового потягу виносила в 1934. р. на годину 14,2 км. В 1935. р. ця швидкість зменшилася до 13,7 км на годину, а в 1936. р. піднеслася мабуть на 16,5 км. Однак таке підвищення виглядає на сильну самохвальбу.

Особові потяги разом із поспішними (бо для них більшови-

ки не провадять осібної статистики руху) осягали в останніх роках швидкість округло 23 км. на годину. Ця швидкість піднялася в 1935. р. на 23,7 км, а до кінця другої п'ятилітки повинна осягнути 30 км на годину. В С. С. С. Р. нема найбільшої швидкості в європейському значенні. Правда, більшовики подають, що десь там осягнуто 100 км на годину. Але якщо це не є самореклямою, то в кожному випадку буде матися тут до діла з особливими випадками. У великому розмірі не існує в С. С. С. Р. така швидкість на залізницях.

В останніх роках будують більшовики великі й тяжкі локомотиви від 20 до 21 тон. Тепер уже є в ужитті товарні локомотиви СО і ФД вагою 20 тон і локомотиви ІС, які мають найбільшу швидкість 105 км на годину. Крім цього збудували багато локомотивів з моторами Дізеля та різні спеціальні, які мають велику далекість ходу. Ці останні призначені до степових чи до безводних околиць. Як доходять слухи, більшовики будують тепер ще більші локомотиви, які мають важити аж 23 тони. Назви більшовицьких локомотивів «ФД» і «ІС» і т. д. означають серії вироблених локомотивів. Є це початкові букви назв, якими охрищено ці локомотиви. І так «ФД» означає, що це локомотива серії Фелікса Джержинського, «ІС» Йосипа Сталіна й т. д.

Збільшилося також число товарних вагонів призначених до поборювання великих просторів. Ці вази мають автоматичне зчеплення та гальму. Всі ці удішення підносять до певної міри рух на залізницях. Брутто — тягар товарного потягу — виносить тепер близько 1000 тон.

Не дивлячись на ці удішення більшовицькі залізниці знаходяться в хворобливому стані. Загально 20 відсотків локомотивів і 6 відсотків вагонів потребують репарації. Ці числа не змінилися й нині. Що більше, така репарація є також потрібна і на тих залізницях, які відновлено. І то якраз нові вироби більшовиків потребують найбільше направи.

Але здається, що найбільшим лихом більшовицької комунікації є аварії, себто нещасливі випадки. Більшовики не подають ніколи точного числа аварій. Вони доходять до відома загально тільки підчас монстрпроцесів. Перед кількома роками писали «Ізвестія», що на одній тільки залізниці в Уралі, було аж 1000 різних аварій в одному місяці! Більшовики приписують зправила всі аварії саботажникам. В дійсності так не є. На саботажі не припадає більше ніж пята частина, а для чотирьох частей треба шукати іншої причини. Причинами аварій є брак дисципліни й брак знання серед залізничного персоналу. Більшовицькі залізничники не мають інтересу та любови до залізниці, а тимсамим і почуття особистої відповідальности. Залізничним двірцем управляє не один начальник, але кілька-особова «рада». В додатку долучується тут ще славна московська валуватість і рівнодушність. Розуміється, що більшовики борються з цим. Вони стараються вишколити персонал на курсах т. зв. «техмін», себ-

то мінімум технічного знання, і завели особисту відповідальність, щоб піднести почуття обов'язку. В парі з цим більшовики жорстоко карають кожного причасного до аварії й всі нещасливі випадки на залізницях приписують саботажам, щоб скинути з себе відповідальність за недомагання в комунікаційній політиці.

Багато аварій спричинила зла будова більшовицьких залізничних доріг, а саме підбудова й саме укріплення рейок до шпалів. Напр. першу частину турксібської залізниці збудували більшовики без насипу, себто шпали положили на звичайну землю й побудували потрібні мости. Степова, рівна околиця дозволяє того роду роботу, але на ній ніколи не може бути безпечного й видатного руху. Пізніше додали й насип. Не краща є надбудова від підбудови. Більшовицькі залізниці дуже рідко мають у надбудові шутер або грубий пісок. Майже всі залізничні дороги побудовані на землі або на піску. Колишній комісар комунікації Андреев заповдав на 17. партійнім з'їзді, що тільки два відсотки рейок мають тягар 43 кг на метр, а 16 відсотків заледво 38 кг. Прочі рейки мають ще менший тягар. Для порівняння подамо, що на головних німецьких залізничних шляхах виносить тягар на один метр рейок аж 45 кг, а деякі пруські залізниці мають і 49 кг на метр. Безперечно, що навіть легка надбудова може довго служити, але коли нема на ній видатного руху. Значимо, що в С. С. С. Р. локомотиви й товарні вази є великих розмірів і мають більше тиснення на рейки.

На більшовицьких залізницях рейки є прикріплені цвяхами до деревляних шпал. Шпали не є напушені консервуючою течію. На один км дороги випадає 1440 шпал, підчас коли в Німеччині є їх 1600, а в Америці 2000. Тільки відтинок дороги з Кузнецька до Новосибірська має по 1800 шпал на кілометр. Більшовики виробляють багато програм направи рейок, але тих кілька соток кілометрів, яким дали нові і густіші шпали, або короткі, нові шляхи добре збудовані, не значать багато, коли візьмемо під увагу цілу більшовицьку залізничну сітку.

Більшовики знають добре, що всі їх пляни звязані з п'ятилітками, залежать від справного функціонування залізниць. Народний комісар комунікації Андреев зробив багато, але це все було замало. Знов же й його наступник «сильніший» Кагановіч заопікувався передусім товарним транспортом і ціною обмеження особового руху очистив він залізниці для товарного обороту та виконав в 1935. р. положений плян, а навіть мав надвишку. Розуміється, що таке обмеження особового руху можливе тільки в С. С. С. Р. і в Європі воно є не до подумання. Далі намагається Кагановіч піднести товарний рух по головних магістралях і з тою ціллю старається усунути з них особовий рух, на бічні лінії.

Такі магістралі є давні головні лінії:

1) Ленінград - Москва - Харків - Себастиопіль, або Одеса.

2) Кузнецьк - Свердловськ (Єкатеринбург) - Казань - Москва - Негорелое.

3) Київ - Лозова - Іловайське - Ростов - Тифліс.

4) Москва - Оренбург - Орськ.

і деякі нові, як:

5) Донбасмагістраля.

6) Байкал - Амур - Магістраля (БАМ) (ця ще в будові).

Кагановіч звернув увагу на технічно-машиновий матеріал. Старі варстати змодернізовано, а в Уралі й на Далекому Сході побудовано нові. Ці залізничні варстати не тільки направляють поповнений залізничний матеріал, але є справжні фабрики. Деякі з них виробляють річно тисячі вагонів і локомотивів.

Большевики звернули належну увагу на залізничні аж у другій п'ятирічці, коли побачили, що без добрих і відповідних залізниць не виконають ніякого плану індустріалізації С. С. С. Р. Після нових плянів думають большевики вибудувати від 7.000 до 10.000 км нових залізничних доріг. Також мають замір зелектрифікувати 1500 км. Нові будови будуть головню посвячені Сибірові й Далекому Сходові, тому, що большевики пересунули у великій частині в Азію свої індустріальні осередки та хочуть, щоб азійські округи були господарсько самовистачальними. Далі думають злучити всі комбінати тісніше з центральною Московщиною.

Далі большевики наміряють піднести рух на залізницях. Для цієї цілі заміряють добудувати другу пару рейок на деяких існуючих уже залізничних шляхах довжиною 10.000 км. Розбудова рейок на залізничних двірцях не входить до повищого числа. В цей спосіб повстали б нові магістралі.

Близько 20.000 км залізничних доріг мають одержати нові, тяжкі рейки. Також має бути підвищене число шпалів на кілометр. Однак всі ці пляни далекі до виконання.

Число локомотивів і вагонів має бути підвищене на 25 відсотків. За вихідний стан береться 1932. р., себто кінець першої п'ятилітки. Большевики сподіються при кінці 1938. р. мати 25.000 добрих локомотивів, а з цього 20.000 тягарових. Головно має піднятися число великих товарних вагонів. Для порівняння додемо, що на німецьких залізницях повнило службу в 1936. р. аж 23.000 локомотивів різних родів і 675.000 вагонів, з цього 600.000 товарних.

Большевики мають у пляні поліпшити також залізничні варстати й модерно їх розбудувати. При цих роботах послуговуються вони у великому числі чужими інженерами. Мають бути поліпшені також малі місцеві варстати. Ці останні нераз дуже примітивні, бо робота в них відбувається під голим небом.

Большевики призначили в 1934. р. на залізничні 3,66 мільярдів рублів, в 1935. р. около 4 мільярди, а на 1936. р. аж більше, ніж 5 мільярдів. Ці величезні на перший погляд суми не мають у дійсності такого ефекту, бо де є багато дір, там розхо-

дяться гроші. А большевицькі залізничні є наскрізь діраві. Коли візьмемо під увагу, що большевики мають за ці гроші удержувати, розбудовувати й будувати нові залізничні, то побачимо, що ці мільярди не скромно виміряна сума у відношенні до потреб большевицької залізничної комунікації. В додатку рубель не має великої вартости. Однак треба мати на увазі, що большевики використовують при будові найтяжчих залізниць силу кількисот тисяч політичних засланих, з яких більшу частину становлять українці. Далі для нас є важним, що большевики розбудовують ці залізничні українським залізом і вуглем. З тим вуглем і залізом, яке забирають большевики з України, можна збільшити залізничну сітку в Україні до ряду найгустішої європейської сітки. Однак нині українські багатства й фізична сила українського народу служать для закріплення большевицької влади.

Моторизаційний потенціал С.С.С.Р.

Моторизаційний потенціал це об'єднання всіх можливих сил і проявів миття, матеріального, фінансового й організаційного характеру, в області моторизації, які держава може вжити в тотальній війні згідно з підготованнями й плянами, поробленими в часі миру. Це поняття воєнно-політичне. Здійснення господарського, а тим самим і моторизаційного потенціалу на випадок війни залежне від багатьох факторів, які є різними для кожної держави, нпр. від кількості населення та його ставлення до влади, господарсько-продукційних умов, положення поодиноких складових елементів потенціалу в просторі та їх положення відносно себе, сітки шляхів, організації, часу, перебігу початкових воєнних операцій ітп. Тому й оцінка величини моторизаційного потенціалу кожної держави інша. Нас, українців, інтересує моторизаційний потенціал С. С. С. Р.

На цю тему появилася в німецькому книжному ринку в 1937. році окремих твір др. Е. Гаудана під заголовком «Моторизаційний потенціал советського Союзу» (Ганзеатіше Ферлягсашталт, Гамбург). Цей твір виділюється як самою темою, так і підбором та обробленням матеріалу. Автор розглядає поодинокі фактори моторизаційного потенціалу на основі дотеперішнього їх розвитку, встановлює теперішній їх стан, передбачує правдоподібний їх розвиток на ближчу будучність та протиставить так підраховану величину потенціалу максимальним правдоподібним потребам модерної тотальної війни. Через високий ступінь моторизації та механізації військових сил у всіх більших державах світа виходить, що моторизаційний потенціал буде відгравати поважну роль в будучій війні. Тим самим опріделення величини цього потенціалу є визначенням її загального воєнно-господарського потенціалу та її спроможности вести війну, або її уникати.

Для встановлення сучасного стану моторизаційного потенціалу та можливих його меж на будуче розглядається моторизація комунікації, тракторизаційні пляни на будуче, проблема палива й гуми, сітка шляхів і доріг, можливі межі моторизації, щоб при кінці зробити виводи, чи може Москва нині вести тотальну війну чи ні.

Праця не торкає питань політичного характеру. Тому автор не узглядує ненависти населення до режиму, а зокрема погноблення Москвою народів. Але цей чинник теж має відношення й до моторизаційного потенціалу, бо як у базах моторизації, так і при самих машинах працюють люди й виявлення потенціалу в повній величі залежне не лише від вище згаданих факторів, але й від людей, що будуть його практично здійснювати. Продукція палива не буде стояти на висоті, коли загориться копальня чи рафінерія нафти, залізничі не будуть ходити, коли будуть ушкоджені залізні дороги, або експлюдує локотива чи в дорозі загоряться вісі вагонів, і т. п. Це фактор, який годі обхопити якоюсь формулою чи цифрою й точно його оцінити. Одначе ігнорувати його теж не слід.

Передаємо хід думок вище згаданої праці разом із висновками.

МОТОРИЗАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙ

Моторизація комунікації в московській імперії почалась вестися пляново з започаткуванням п'ятиліток. Збудовано або розбудовано та запляновано великі автозаводи в Москві, Горькому, Ярославі, Уфі, Куйбишові, Каменську та Сталінграді на максимальну продукцію 625000 до 630000 автомобілів. З того в 1937. році мало бути випродуковано коло 200.000 авт. В порівнянні з рр. 1924/8, коли за весь час випродуковано тільки 1655 автомобілів, це дуже багато. Розбудова індустриальної бази для моторизації в таких розмірах є передумовою здійснення плянів моторизації взагалі. В 1935. р. в С. С. С. Р. випродукували 75.000 вантажних і 21.700 особових авт, а на 1936. рік було запляновано виробити 143.000 вантажних і 18.000 особових авт. Ефективний стан автопарку вносив на початку 1937. р. 320.000 авт, а підкінець 1937. р. мав вносити 580.000 машин, з чого 65% вантажних. Скільки випродукованих і вживаних тепер авт ще нічого конкретного не каже про величину моторизаційного потенціалу. Пересічний вік авт московської продукції вносить 3-4 років (при чому треба переводити часті генеральні репаратури), а в Європі 9 літ. Це стається через погану якість продукції (хиби в конструції, поганий матеріал, недоброякісні півфабрикати, вживані при виробництві авт) і надто форсовного темпа виробництва. Через те цифрово годі порівнювати московську моторизацію європейською чи американською. Далі ще треба узглядити й коефіцієнт використання авт. Перешкодою в цьому є неустабілізованість власництва машин. Їх власниками є безчисленні дрібні організації, які дбають за власні інтереси, а не за використання машини. Вони не завжди мають гаражі та репаратурні верстати, і не є в стані держати машину в порядку. Повну оцінку наявного автопарку обмежує ще й недобра організація розподілу рідкого палива. Паливо можна дістати лише в більших комунікаційних центрах. Тому автомобільна комунікація обмежена май-

заводи стають рентовнішими, можуть краще продукувати й постачати запасні частини та легко вишколювати обслуговуючий персонал. Як би не вище наведені труднощі технічного порядку, то ці трактори були б дуже корисними в сільському господарстві та здатними для ужитку армії на випадок війни. В додатку тракторні заводи легко переставити на продукцію військових тягачів та танків. Тяжкі трактори ЧТЗ вже вживаються нині як тягачі артилерії, а від 1936. р. тракторні заводи в Сталінграді та Харкові переключені на продукцію тяжких тракторів для армії в першу, а для сільського господарства в другу чергу. Вони масово включаються в існуючі МТС і творять запас тягла для армії на випадок війни. Зо збільшенням тракторів в сільському господарстві коефіцієнт їх використання падає з вище згаданих причин. Отже збільшення тракторного парку на селі в нічому не помагає сільському господарству.

Досвідом встановлено, що трактор ЧТЗ (Сталінець) — 48/60 кінських сил найкраще надається як тягач для армії, і то як по дорогах, так і по бездоріжжі. Спроби використати трактори як танки, наложивши на них відповідну карoserію й озброєння, не дали досі позитивного висліду, хоч ще не закінчені зовсім. Для цього треба б у дечому змінити саму конструкцію тракторів, особливо їх передньої частини, що знову не зовсім підходить для сільського господарства. При тому й швидкість, і далекість їзди не підходить для потреб армії. Добра розв'язка тієї справи зразу піднесла б величину танків в армії, і збільшила б значно її ударну силу.

Інтенсивна моторизація московської армії почалась аж тоді, як у час п'ятиліток розбудовано її основи, себто авто-тракторну індустрію, яка в мирі працює для сільського господарства й для армії, а в часі війни буде працювати для армії й аж в другу чергу для сільського господарства. Індустрія продукує, а армія випробовує нові панцироавта чи танки, власної чи чужої (ліцензії) конструкції, а зокрема кадри фахівців розглядають проблему вжиття в бою моторизованих і мотомеханізованих військових сил. Моторизація армії є господарською проблемою. У війні армія потребує сотні тисяч авт і танків. В часі миру їх неможливо накопичувати масами на складах, бо з одного боку не був би мертвий капітал, а з другого матеріал може застаріти. Тоді це був би зовсім страчений капітал. Ту слабу сторінку моторизаційного потенціалу вирівнює цивільна моторизація. Автотракторний парк дається селові на його ж кошти до використання, і в цей спосіб твориться запас машин для армії у війні. Це відноситься лише до тягачів, а не до танків, бо нинішню конструкцію тракторів ще не можна перемінити без великих змін у танки. Запас танків армія мусить тримати в себе власним коштом. Терен і умови праці в сільському господарстві вимагають гусеничних машин, а не йде на руку армії, бо їй треба головню гусеничних машин. З тої причини в С. С. С. Р. майже зовсім занедбано про-

дукцію колісних тракторів. Цивільна моторизація розв'язує частинно й проблему вишколу й кадру водіїв машин. Цивільних водіїв можна буде по невеличкому доповнюючому вишколі зовсім добре вживати для водження транспортних і бойових військових машин.

ТИПИ ПАНЦИРОАВТ І ТАНКІВ

Московська військова термінологія розрізняє моторизацію, механізацію й мото-механізацію. Моторизована частина йде на фронт на машинах, а бється без них, залишаючи їх за фронтом. Вона є постійна, коли авт входять органічно в склад частини, й тимчасова, коли автоколонни додаються частинам до використання лише на обмежений час. Механізована частина бється з машинами разом. Мото-механізована частина везеться разом із бойовими машинами на окремих транспортних машинах і бється разом із бойовими машинами, без транспортних, які оставляє за фронтом.

Типи панцироавт є такі:

1931. рік: Бронефорд (для розвідки) з вежею, 1 кулемет, 1 машинний пістоль, швидкість 75 км. год.

1931. рік: легкий бронефорд без вежі, швидкість 85 км. год.

1931. рік: середнє, 3-оснє панцироавто з накладними гусеницями, 37 мм гармата, 2 кулемети, швидкість по дорогах 70 км. год.

1934. рік: панцироавто-амфібія, 3-оснє, з вежею, 37 мм гармата, 2 кулемети, 65 км. год. по дорогах, перепливає невеличкі ріки, має вигляд понтона з вежами.

Типи танків є такі:

T-27 (тип Вікерс-Кардан-Льюйд) для розвідки, залага 2 бійці, 1 кулемет, швидкість 40 км. год.

Танк-амфібія (тип Вікерс-Кардан-Льюйд-амфібія) може плисти. Вживається для розвідки.

T-26 (тип Вікерс-Армстронг), 6 тон. Є дві підвідміни того типу, обі легкі, але вживаються як середні, головню для супроводження піхоти. Залага 3 бійці, 2 кулемети, радіоапаратура, швидкість 35 км. год. Новіша підвідміна має 47 мм. гармату, 1 кулемет, швидкість 35 км. год, залага 3 бійці, радіоапаратура.

BT (тип Крісті М. 1931), середньої ваги, швидкий, вживається як танк далекого діяння, 47 мм гармата і 1 кулемет у вежі, вага 10,2 тон, швидкість на гусеницях 62 км і на колесах 110 км. год., коло ділання 400 км.

M-1 (тип Вікерс) — вага 33 тони.

M-2 (тип Вікерс) — вага 36 тон, залага 12 бійців, 1 гармата 75 мм з скороченою рурою, 2 гармати 37 мм, 2 кулемети, швидкість 30 км. год, луч ділання 300 км.

Старші типи панцироавт і танків МС I, II і III в армії не вживаються і передані цілком Осавіохомові для вишкільних цілей.

ОРГАНІЗАЦІЯ МОТОРИЗОВАНИХ ЧАСТИН

Організація моторизованих частин ще не викінчена зовсім. На початку 1937. року армія мала 5 моторизованих стрілецьких дивізій, а між ними 11. легка в Ленінграді, 81. легка в Мінську і 45. в Києві.

11. моториз. легка стр. див. має 1100 вантажних півторатонних авт., 700 трьохтонних і кінну сотню. 81. мотор. легка стр. див. має 2000 вантажних півторатонних авт., 250 трьохтонних всюдиходних, 1 дивізіон панцироавт, зложений із 3 сотень (1-а легкі танки, 2-а танкетки, 3-а розвідча сотня). Саперні, звязкові та хемічні війська теж моторизовані. Тил дивізії моторизований.

Для проб створено в армії 9 мотомеханізованих бригад із артилерією, кулеметами та панцироавтами. Випробовується їх здебільша на західній границі.

В кожную стрілецьку дивізію входить тепер органічно моторизований розвідчий відділ, підсилений бійцями, артилерією та кулеметами й танками на вантажних автах. Правда, не при всіх дивізіях потворено вже такі відділи, але треба припускати, що на початку війни вони будуть по всіх дивізіях.

Такий розвідчий моторизований відділ складається з:

1 чоти панцироавт (3 вози), і далі на вантажних автах: 1 батерії 76 мм гармат; 1 сотні бійців, а з нею більшої скількості мотоциклістів; 1 сотні важких кулеметів (6 кулеметів); 1 чоти саперів; 1 чоти звязку; 1 хемічної чоти; радіостанції й групи танків.

При кожній стрілецькій дивізії є ще крім того окрема кінна сотня.

Також кінні дивізії мають механізовані відділи. Склад їх такий: 1 ескадрон легких танків (10 танків); 1 ескадрон танкеток (16 танкеток); 1 ескадрон панцироавт (16 авт). Кожний кінний полк має чоту протилетунських кулеметів на автах.

Москва перевела теж моторизацію приграничної охорони в Європі. Вона виносить 25-28 загонів. 3-4 загони обєднуються в моторизовані дивізії пограничної охорони (сила їх значно менша, ніж стрілецьких дивізіїв). На західній границі, себто в Карелії, Інгерманляндії, в Білорусі та в Україні є 7 таких моторизованих дивізіїв, силою разом 35-38.000 людей, з них 2 в Ленінградській Військовій Окрузі — ЛВО, 2 в Білоруській Військовій Окрузі — БВО, 3 в Київській Військовій Окрузі — КВО. Решта границь охороняються здебільша кінними пограничними загонами.

ПОВІТРОВА Й МОРСЬКА ФЛЬОТА

Надзвичайно велику ролю в оцінці моторизаційного потенціалу відіграє повітряна фльота. Ефективний стан для оцінки виносить 8.000 літаків (з них 800-1000 морські), з яких 2/3 є бомбовози і розвідчики й 1/3 нищильники. Зорганізовані в 50 авіобригад і 100-110 самостійних ескадриль.

Для продукції літаків є в Московії 74 заводи, з них 28 літакобудівельні, 14 моторобудівельні, і 32 будують різне летунське приладдя. В них працює коло 220.000 робітників. Максимальна річна продукція виносить 8000 літаків. Будують бомбовози й транспортні літаки власної конструкції, досить добрі. Зате продукція моторів, а головне їх якість, ще не стоїть на потрібній висоті. Над дослідом летунського діла працює 15 спеціальних дослідчих інститутів, як аеродинамічний, гидроенергетичний, фотографічний, моторовий і тп. Персонал повітряної фльоти ділиться на летунський і наземний та вишколюється у відповідних школах, яких є коло 100 різного типу. Допомічний вишкіл провадить Осавіодем у своїх 20 школах, 122 аероклубах та 1500 літаково-моторових станціях. За вступом у повітряні частини та за вишколом ведеться дуже інтензивна пропаганда й треба припускати, що у випадку війни летунського персоналу армії не забракне. Якість персоналу й літаків не надзвичайно висока й не всюди дорівнює європейському рівнені, зате там є багато й літаків і летунів, що до певної міри скомпензує якість.

Групується летунство в 3 групи — західня границя, Середня Азія й Далекий Схід. Головні сили тримаються на західних границях. В ЛВО (Ленінград) є коло 1000 літаків, в БВО (Смоленск і Вітебск) коло 1000 літаків, в Московії коло 700 літаків, в КВО (Київ) коло 400 літаків, в ХВО (Харків) коло 400 літаків. Центром повітряної фльоти є БВО. Сили на лінії Москва, Воронеж, Харків творять запасну лінію. Резерви знаходяться в Приволзьській (ПриВО), Північно-кавказькій (СКВО) і Закавказькій (ЗакВО) Воєнних Округах.

В Середній Азії йде тепер праця над створенням більших летунських формацій.

На Далекому Сході вдержує Москва коло 1200 літаків*). Вони розположені вздовж маньчжурської границі, а центр знаходиться в Приморі й Владивостоці.

Крім бойових летунських сил має Москва ще більшу скількість транспортних літаків великого типу. Резервою воєннотранспортної повітряної фльоти є цивільне летунство.

Повітряна фльота зуживає дуже багато палива, а тимчасом його постачання не функціонує як треба. У війні зуживання палива збільшиться значно. Отже діяльність повітряної фльоти буде залежати виключно від налагодження загальної моторизації. Недоладність моторизації на землі виведе з ладу літаючі машини й тим самим доведе до значного зменшення величини моторизаційного потенціалу.

Постачання палива й запасових частин повітряній фльоті на західній границі може бути з натяжкою сяк-так налагоджене, бодай на короткий час, себто на перший час війни, і то лише ко-

*) Пр. Ред. По останнім відомостям сьогодні більш 1500 літ.

штом частинного або повного застановлення постачання паливом тракторизованого сільського господарства. До західньої границі веде більша скількість головних і побічних залізничних ліній та автошляхів і різних доріг, по яких можна буде підвезти паливо. Частину цієї задачі зможе перебрати на себе й повітряний транспорт, як помічний. Зате ж Середня Азія й Далекі Схід дуже залежні від підвозу палива й запасових частин. Місцеві запаси палива не вистачають, або й можуть бути заняті ворогом. Отже моторизаційний потенціал Далекого Сходу у великій мірі залежний від сибірської залізної дороги.

Ефективний стан морської моторизованої воєнної фльоти підраховується на 350-400 тисяч тон на всіх чотирьох морях, Чорному, Балтійському, Північному й Тихому океані. Головним чином моторизовані малі бойові одиниці, підводні лодки та скорі моторові човни. Торговельна фльота моторизована тільки частинно й вона у війні зможе перейти на опал вугіллям, якщо забракне рідкого палива.

ПЛАНИ МОТОРИЗАЦІЇ

Всі московські господарські плани є розраховані в першу чергу на покриття запотребовання армії. Ціллю цієї плянкової господарки не є піднесення загального економічного рівня мас населення, а тільки стовідсоткове виповнення наперед визначених пляном цифр. Всі потреби населення просто негується. В області моторизації плани передбачують дальше збільшення автомобільної продукції та піднесення автомобільної комунікації. Продукція авт має досягти під кінець 1937. р. 625-630 тисяч авт. Для деяких заводів передбачується на будуче така продукція: Горький 300.000 авт (200 тисяч вантажних і 100 тисяч osobowych), Москва 80.000 авт (70 тисяч вантажних і 10 тисяч osobowych), Ярослав 25.000 вантажних 5-тонних авт. Будуються заводи в Уфі на 100.000 вантажних 3-тонних авт. Сталінграді на 100.000 вантажних 3-тонних авт, Куйбишові на 125.000 вантажних 5-тонних авт. Особові авт мають бути удосконалені, а вантажні мають дістати удосконалені мотори, перейти частинно на дизельмотори та збільшити скількість транспортного реманенту (причіпних возів).

В 1937. р. автопарк держави виносить 580.000 машин, з чого 373.000 вантажних, 147.000 osobowych, 35.000 автобусів та 25.000 спеціальних машин. Терен, спеціальні комунікаційні умовини, а далі мілітаризація всього життя дають перевагу вантажним автам. В Європі відношення між вантажними та особовими автами є як 1 до 4, а в Московії навпаки. Стандартизація автопродукції дає ті самі переваги, що й при продукції тракторів. В 1937 р. вироблювано на 2 заводах 2 типи osobowych авт та на 6 заводах 3 типи вантажних авт (Німеччина 53 і 18, Англія 94 і 212, Франція 95 і 139, Америка 72 і 711). Помічається тенденція збільшення пересічного тонажу авт до 2,7-2,8 тон на машину, коли в Європі середній тонаж виносить 1,6 тон.

Автомобільна комунікація має відтяжити залізницю. Тому (Англія 26.000, Америка 14.500, Німеччина 13.000). Це може статися лише коштом скорочення віку авт, бо на інший вихід із положення не дозволяють дороги. На 1937. рік заплановано для наявного автопарку з 580.000 машин 16 мільярдів тонокілометрів при умовах, що денно виїжджає 75% всіх авт до праці, робить дорогу 140 км., з чого 90 км із вантажем, навантаження 95% повної спроможности. На думку європейських фахівців ця цифра є на 50% за висока. В часі війни автотранспорт зможе дещо відтяжити залізницю, перебираючи на себе постачання й перевезки військ, але й то лише під умовою, що до того часу будуть розбудовані відповідні автошляхи. Якраз у пляхах полягає не тільки проблема використання наявного автопарку та збільшення автокомунікації, а й практичне здійснення моторизаційного потенціалу держави.

Тракторизація сільського господарства має бути викінчена згідно з плянами суцільної колективізації та технізації й механізації сільсько-господарських робіт (89 проц. оранки, 70 проц. культивзації, 85 проц. молотьби). Під кінець 1937. р. сільське господарство має мати тракторів на 8,2 мільйонів кінських сил. 48% всього тракторного парку мають творити міцні гусеничні трактори. Організаційно вони мають бути розподілені між 6000 МТС. Сталінградський тракторний завод перейшов від 1936. р. на серійну продукцію тракторів СТЗ-3 по 38/51 кінських сил.

В загальному можна ствердити збільшення: тракторного парку, кількості гусеничних машин, сили моторів в машинах. Проте дійсний ступінь використання кожної машини не дасться підвищити через брак транспортного реманенту (причіпних возів). Отже форсування тракторизації й введення в експлуатацію важких тракторів викликані лише воєнними задумами Московії, а переключення індустрії на масову продукцію тяжких тракторів лише бажанням зміцнити збройно-індустріальну базу армії вже в мирному часі.

ПАЛИВО

Ахілевою п'ятою моторизаційного потенціалу С. С. С. Р. є продукція й постачання рідкого палива. Вже в часі революції показалося було, що центральна база рідкого палива на Кавказі є під різними оглядами непевною. Тому тепер помітна тенденція забезпечити за собою військово-політично ту базу, що віддалена від турецької границі лише на 500 км. і заселена не-москалями.

Повоєнна централізація добування й розподілу палива дала Московії змогу забезпечити ним у першу чергу головних його консументів, транспорт, збройну індустрію, армію й флоту, а вкінці й сільське господарство та приватних споживачів. Саму продукцію палива піднесено й начато використовувати нафтові залежі в Кіргізьських степах (Емба), в Середній Азії, Туркменії та Пів-

нічному Сахаліні*). Почавши з 1930. р. продукція нафти не збільшується при всіх намаганнях держави, а запотребовання значно зростає. Застановлення експорту нафти також не дало полегшити. Під кінець 1937. р. тракторизація, моторизація, а вкінці й експорт вимагали 46,8 мільйонів тон нафти. Цю цифру вставлено в плян.

Причинами відставання дійсності від плянів є зла господарка на нафтових залежах, брак фахівців (система підгонячів-стахановців дає лише хвилеві успіхи), технічна відсталість при всіх роботах, а через те надмірні страти, катастрофи підчас праць через перенапруження машин і матеріалу та погіршення якості продуктів. Все це впливає негативно на продукцію палива й тому його треба узгляднювати при оцінці повної постачальної спроможності нафтової індустрії й в слід за цим і при оцінці моторизаційного потенціалу держави. Судити про загальне положення по хвилевих успіхах, кількості продуктів та їх грошовій вартості довело б до зовсім фальшивих висновків.

Рішаючим при засоблюванні паливом моторизованого господарства є розміщення в просторі джерел нафти й нафтоперероблюючої індустрії. З воєнно-політичного боку положення джерел нафти є некорисним, бо вони лежать здебільша на окраїнах держави та кожної хвили виставлені на ворожий удар. Це відноситься частинно й до індустрії. Основні джерела нафти на Кавказі є далеко від місць перерібки й від місць споживання. 98% всієї московської продукції нафти лежить у 500-кілометровій приграничній полосі й у випадку нещасливих воєнних дій можуть бути відрізаними, як це було в часі революції. Це є слабкою сторінкою моторизаційного потенціалу Московії. Другою слабкою сторінкою є централізація добування нафти в кавказському районі. Страта нафтового району Баку-Грозний, що в 1930. р. покривав 90% продукції може звести значення моторизаційного потенціалу держави до нуля. Вкінці окраїнне положення джерел і центральне положення консументів видвигають на перше місце проблему постачання палива, себто комунікацію. Тим самим питання комунікації відіграє першорядну роль в оцінці моторизаційного потенціалу держави. В часі миру 3 основні консументи палива — комунікація, індустрія й тракторизоване сільське господарство — розкинені по цілій території держави й їх запотребовання в паливі є менше-більше стабільне. У війні головними консументами будуть фронти — західний, середньоазійський або далекосхідний. До такого положення мусить бути заздалегідь приспособлена комунікація, бо в противному випадку моторизаційний потенціал стратить на своїй вартості. Щоб запобігти цьому, С. С. С. Р. намагається створити собі нову паливну

*) Знайдено нафту в Краснокамську, на захід від Перму (запас її 50-90 міл. тон). Експлуатацію нафти на Сахаліні більшовики відпродали Ніппонові ще з 1924. року.

базу внутрі держави, відтяжати кавказьку базу та тим самим піднести забезпеченість армії паливом на випадок війни. Не дивлячись на всі дотеперішні намагання використати центрально-положені залежі нафти досягнуто невеликі успіхи. Кавказька база остала й надалі основною, бо ще в 1935. р. давала 95,1% всієї продукції й 96,5% всієї перерібки нафти (Баку 84,4% всієї продукції). Отже замість зменшення значення кавказької бази прийшло її збільшення. Відтяжуючою базою рідкого палива мав стати район, що тягнеться на 1500 км на північ від Каспійського моря до устя ріки Ухти. Центром його є область Емба в Кіргізьких степах. Передумовою використання цього району є розбудова в них комунікації, поправа побутових і житлових умов для робітництва та наявність добрих машин для праці. В 1935. р. з цього району одержано лише 244.100 тон нафти, себто 61% пляну. Інші райони на північ від Емба, башкірський і східний, остали без значення з тих же самих причин.

Для розподілу палива, залежно від його джерел, приходять під увагу водний, залізничний і нафтоводно-руровий транспорт. Центром постачання є Кавказ, а споживачами сільське господарство, індустрія, комунікація та гарнізони армії, розкинені по всім просторі держави.

Найдешевшим і найвигіднішим є водний транспорт. Підчас навігаційного сезону пропускна спроможність рік необмежена при умові, що є до розпорядимості відповідна кількість нафтоналивних кораблів відповідного тонажу, приспособлених до плавання по ріках різної глибини. Зате пропускна спроможність залізничного й рурового транспорту дуже обмежена. Хиби водного транспорту це: повільність, перевантажування з більших кораблів на менші, з кораблів в цистерни, неможливість плавати зимою. Через те на складах все треба тримати літній запас палива, а підчас навігаційного сезону форсувати транспорт, щоб всюди й на час мати все потрібне.

Основною нафтотранспортною артирією держави є Волга з її допливами та вихідними пунктами в Баку, Махач-Кала й Гуревом. Основний склад палива для волжського транспорту знаходиться в Астрахані (1,2 мільйонів тон), а дальші склади є в Сталінограді (300 тисяч тон), Саратові (500 тисяч тон), Бузані, Батраках, Куйбишові, Уляновску, Камішині, Казані (120 тисяч тон), Пермі, Горкому (500 тисяч тон), Кінешмі, Ярославі, Рибинську та може й інших пунктах. Залізничі й армія мають свої окремі склади палива. Довіз у райони, що не лежать над ріками, переводить залізниця. Дальше посилення водного транспорту залежить від розбудови połącення Волги з морями Чорним, Балтійським та Білим та вдержання цілого шляху в порядку, а вкінці від технічної розбудови стай первантажання та від тонажу нафтоналивної флотії.

Залізничні засоблює паливом внутрішні райони. Вихідними пунктами залізничного транспорту є або самі джерела продукції

чи перерібки нафти або річні та морські стації. В 1933. р. з усіх 33,6 мільйонів тон палива залізниця перевезли 16,6 мільйонів тон (коло 50%), річна фльота 6,8 мільйонів тон, а морська фльота 10,2 мільйонів тон. По пляну на 1937. рік залізниця повинні перевезти 32 мільйони тон палива. Основними лініями паливного залізничного транспорту мирного часу з Кавказу є лінії Баку-Батум і Грозний-Армавір-Ростов з розгалуженнями до Чорного й Каспійського морів. Другу систему творять лінії, що ведуть на захід або на схід від волжських пристаней. В часі війни консументи палива мирного часу посилять споживання його, або в гіршому випадку остануть на мирному рівні. Армія збільшить за потребування. Морський транспорт може відпасти. Транспорт по Чорному морі теж буде залежний від настроїв чорноморських держав. Відпаде також сахалінська продукційна база. Отже весь тягар постачання палива на західній фронт ляже на залізницю, а на східній фронт на сибірську залізницю. Допомічним засобом постачання західнього фронту буде водний транспорт по Волзі до пристаней, а відти залізницями на фронт.

Транспорт нафтоводними рурами розрахований у першу чергу на постачання нафтоперегонних заводів сировою нафтою, а лиш частинно буде доставляти готові нафтові продукти для споживання. Самих нафтоводів є небагато: подвійний Баку-Батум із річною спроможністю 1,6 мільйонів тон (822 км), Грозний-Туапсе на 1,7 мільйонів тон (618 км), Грозний-Махач-Кала на 1,5 мільйонів тон (160 км), Каспійське Море-Орск на 500-800 тисяч тон (895 км). Нафтоводи Армавір-Ростов мають бути продовжені в напрямі Вороніж-Москва (у Вороніжі нафтоперегонний завод) та до Дніпропетровська.

З усього вище зазначеного видно, що транспорт палива й його бази є дійсно ахілевою п'ятою моторизаційного потенціалу С. С. С. Р. і коли Москва не подбає як за поліпшення транспорту, так і за відтяження основної паливної бази на Кавказі, то її моторизаційний потенціал в його практичному приміненні зможе в дуже скорому часі у війні дійти до величини майже абсолютного нуля.

ГУМА

Велике значення гуми в моторизаційному потенціалі видно з факту, що 80% загально консумованої гуми знаходить приміненія в комунікаційному господарстві. Тому в цій державі одною з передумов здійснення моторизаційного потенціалу є покриття за потребування гуми. До 1934 р. Москва повністю покривала за потребування ввозом гуми, а в 1935. р. ввезла лиш 38.270 тон, а сама випродукувала 25.000 тон. Найбільше гуми йде на виріб автомобільних обручів. В 1934. р. вироблено 2,08 мільйонів штук, а в 1935 р. заплановано, але невироблено 2,5 мільйонів штук. На 1940. рік плянується довести консумцію гуми до 217.000 тон. Загально продукція гумових автомобільних обручів відстає зна-

чно від продукції автомобілів. Щоб унезалежитись від заграниці Москва перейшла до продукції штучного кавчуку-гуми та почала розводити в себе плянтації гумових рослин. Для штучного кавчуку збудовано заводи в Ленінграді, Ярославі, Вороніжі, Яфремові, Казані, Ерівані, Краснодарі та Кременчузі. В 1935 р. синтетичною гумою покрито 40% за потребування, а на 1936. р. було заплановано виробити 40.000 тон гу^{ми}. При цій продукції держава не числиться з нерентовністю заводів. Які поступи зробила природна продукція гуми, про це даних нема. Мабуть не великі, бо за мало шуму довкола цієї справи. Виріб штучної гуми є значним посиленням моторизаційного потенціалу держави.

ШЛЯХИ

Нинішню сітку й стан доріг у Московії годі порівняти з європейською. А моторизація без доріг немислима. Без них величина моторизаційного потенціалу в практиці є зникаючою. В 1935. р. було в цілій державі 61.000 км. мощених шляхів, 160.000 км. профільованих, покритих частинно товченим каменем та 1,5 мільйона км. природних трактів, що їх пляновано розбудувати. Порівнюючи добрі шляхи й дороги є лиш коло великих міст в колі коло 50 км та в приграничних полосах. За останні роки стан шляхів дещо поправився, особливо в БВО, КВО та в Середній Азії та на Кавказі. Для будови добрих шляхів бракує головно будівельного матеріалу, тому здебільша розбудовуються тільки профільовані шляхи як міжрайонні получення: Харків-Київ, Москва-Крим, Харків-Донбас-Ростов-Кавказ і тп. Ці заходи для розбудови доріг поліпшують автомобільні комунікації, але не розв'язують проблеми в цілості.

Над розбудовою шляхів і доріг працюють засланці, а також цивільне населення під примусом НКВД (бувшого ГПУ) по 6-14 днів річно. Населення мусить примусово вдержувати шляхи 1. класи: Москва-Ленінград, Москва-Ярослав, Москва-Горкий, Москва-Вороніж, Москва-Харків, Москва-Київ, Ленінград - Київ-Одеса, Орел-Вітебск, а далі всі без винятку дороги в приграничних полосах, під'їзні дороги до головних шляхів та в цілій державі всі льокальні сполучення. Якість так вдержуваних у порядку доріг не висока. В будові або вже готові є такі тракти: Ангартсько-Ленський, Тункінський, Аягус-Бахтинський, Чуйський, Уссінський, Ферганський, Фрунзе-Туругородський, Зорій-Узек-Хоргос, Ташкентсько-сталінабадський, Орш-Памір-Хорог, Московсько - Ленінградський, Москва - Себеш, Москва - Мінск, Москва - Горкий, Свердловск - Курган, Москва - Харків - Ростов - Орджонікідзе - Тифліс, Ленінград - Київ - Одеса, Харків - Київ, Харків - Севастополь, Хабаровск - Владивосток. Здебільша всі ці тракти лежать на військово важних теренах, а це покаже наглядно, які заміри криються за нібито мирним московським шляхобудівництвом, особливо по відношенні до західних кордонів дер-

жави. Назагал до будови солідних шляхів бракує будівельного матеріалу, відповідних фахівців та машин.

Загально треба ствердити, що бездоріжжя в державі поволі зменшується, але тільки завдяки тимчасовій розв'язці проблеми доріг. Такий стан не дає змоги повністю розвинути моторизаційному потенціалові держави на випадок війни

ВИСНОВКИ

Перед кожним, що слідує за розвитком господарської політики у С. С. Р., розглядаючи її з стратегічно-політичного боку, повстає питання, до яких меж може дійти моторизаційний потенціал держави в своєму рості. Не дивлячись на всі старання Москви перевести моторизацію під кожним оглядом як найдосконаліше, даються відмітні прориви, які обмежують величину моторизаційного потенціалу. Можливість повного розвинути й використання моторизації у війні залежить передусім від забезпечення повного покриття запотребування в паливі, від продукційної спроможності зв'язаної з моторизацією індустрії під якісним та кількісним оглядом та від переборення значних просторових перешкод на шляху моторизації. Це основні труднощі, що мусять бути узгоджені при оцінці моторизаційного потенціалу московської держави.

Консументами палива є тракторизоване сільське господарство, цивільний автопарк, військові моторові машини, повітряна фльота та частина морської фльоти. В 1935. р. річне запотребування палива виносило 22 мільйонів тон (можливо, що з того дещо пішло в запас). Від 1930. р. починаючи автопарк зріс 9 разів, тракторний парк в 8 разів, а продукція бензини тільки 2 рази. Тепер різниця між продукцією бензини й запотребуванням зростає, бо кількість консументів теж зростає, а продукція бензини й інших нафтових продуктів тримається менше більше на одному рівні хоч пороблено заходи для її збільшення. Щоб уявити собі трагічне положення на випадок війни під оглядом постачання палива, треба підрахувати потрібну його скількість на рік війни. Ця скількість із меншим чи більшим хитанням буде величиною сталою. В підрахунок входять усі моторові машини держави.

300.000 авт, половина з них з дизельмоторами, денно в ужитті 55% наявного стану, пересічна сила моторів 75 кінських сил, денно 6 годин праці зужують за рік 2,310.000 тон палива для дизельмоторів, 3,080.000 тон бензини та 495.000 тон смарів.

60.000 особових авт, пересічна сила моторів 30 кінських сил, денно в праці 55% наявного стану, 4 години праці зужують за рік 330.000 тон бензини й 33 000 тон смарів.

10.000 танків і панцироавт, всі з дизельмоторами, пересічна сила мотору 150 кінських сил, 67% наявного стану працює денно по 3 години, зужують річно 165.000 тон палива для дизельмоторів та 16.500 тон смарів.

360.000 тракторів і тягачів, майже всі з дизельмоторами, пересічна сила мотору 20 кінських сил, 50% наявного стану працює денно 7 годин, зужують за рік 3,920.000 тон палива для дизельмоторів, 715.000 тон бензини й 770.000 тон смарів.

Військові повітряні сили — 8.000 літаків, з них 7000 з дизельмоторами, пересічна сила мотору на літак 1000 кінських сил, одна третина цілого стану держиться без праці в резерві або може бути знищена, денна праця 5 годин, річно 300 днів праці, зужие 1,365.000 тон палива для дизельмоторів, 169.000 тон бензини та 150.000 смарів.

Тонаж моторизованої військової фльоти 400.000 тон, цивільна морська фльота відпаде, бо правдоподібно нікуди буде їй їздити, зужие 1 мільйон тон палива, для дизельмоторів та 120.000 тон смарів*).

Залізниця, при денному обороті 75.000 вагонів, при значній частині опалу вугіллям зужують 3,600.000 тон мазуту.

Річне і конечно потрібне морське пароплавство зужують 4,000.000 тон мазуту.

На освітлення (тут будуть шадити) зужують 3,500.000 тон нафти.

Разом річне військове запотребування в нафтових продуктах буде виносити:

Автопарк	11,834.500 тон,
Військо-повітр. сили	1,684.500 тон,
Морська фльота	1,120.000 тон,
Залізниця	3,600.000 тон,
Пароплавство	4,000.000 тон,
На освітлення	3,500.000 тон.
Разом	25,739.000 тон.

Тим самим продукція сирої нафти мусить виносити 43 мільйонів тон річно (в нафті 10% бензини). В 1936. р. добула Москва 28 мільйонів тон сирої нафти, себто лише 65% військового запотребування. Щоб вийти з трудного положення держава мусить завести строгий режим економії, а далі різні обмеження в уживанні палива, поліпшити добування особливо бензини штучним шляхом та значно збільшити продукцію сировини. Обмеженню підпаде й сільське господарство в першу чергу, а це може катастрофально відбитись на прохарчуванні армії й населення, бо на селі майже нема іншого тягла поза тракторами; великий відсоток коней винищили колективізація. Треба припускати, що ступінь використання машин всюди дещо збільшиться тим більше, що частину тракторів з села забере армія, буде їх посилено вживати, а тим самим зужие на них більше палива, як це в мирних

*) Пр. Ред.: На Півночі (Ледовий океан) торговельна фльота буде функціонувати.

часах, де ступінь використання тракторного парку досить низький. Можливо, що заки прийде війна, Москва створить собі ще якусь нову базу палива. Залежів нафти є досить.

Просторово-географічні фактори моторизаційного потенціалу важко уточнити. Тут треба обмежитись менше чи більше правдоподібними припущеннями. Минула війна виказала наглядно, що вся життєва індустрія держави, як теж її джерела сировини мусять бути хоронені простором перед ворогом. Той досвід використала Москва. Отже при оцінці моторизаційного потенціалу та його можливих меж треба рахувати, що моторизаційна база (індустрія) буде працювати повністю без зовнішніх перепон. Джерела палива не є хоронені просторами й лежать на периферіях держави, отже в певних випадках можуть бути нечинними. Але з другого боку простори створюють комунікаційні труднощі. Залізниця не доросла до повного поконання тих труднощів, особливо в часи мобілізації, коли рівночасно треба буде обслуговувати й армію, і індустрію, і сільське господарство. Автомобільний транспорт на великі віддалі ще яких 10-20 років практично нездійснимий і буде відігравати лише ролю місцевого перевозочного фактора. Щодо шляхів, то особливо добрі умови розвинення моторизаційного потенціалу є створені в районі Вітебск-Мінськ-Гомель.

Межі моторизації визначають також організація праці в підприємствах та питання робітництва. Дотеперішня розв'язка тих проблем хибна й тому є основною причиною слабкої кількісної й якісної продукційної спроможності заводів. Сюди належать: надто громоздкі управління заводами й індустрією взагалі, тяжкодумаюча бюрократія, невиразне відграничення функцій різних апаратів (нпр. директор заводу не знає, чи заводом кермує він, чи партійний секретар із ячейкою), накидування згори продукційних цифр та примус їх виконувати не зважаючи на те, чи це можна виконати, чи ні, надто форсоване темп праці тому, що за невиконання якоїсь плянної цифри строго карають, державне фінансування в той спосіб, що пляннові цифри видатків не сміють бути переступлені й за призначені гроші все мусить бути виконане, безоглядність при стягуванні державою належитостей із заводу й затяжка, коли заводові треба платити згд. платити сировині або виплачувати робітникам, обмежена можливість дістати добрі сировинні й півфабрикати, недостача їх і багато інших факторів. Все це надзвичайно обмежує поширення моторизації. Робітництво фахово невиколене й більше того, як дає, дати не може. Коли під урядовим тиском продукція під матеріальним оглядом ще сяк-так функціонує, то не так легко є виконати й персональні передумови, бо весь розвиток індустрії неорганічний і не ввійшов ще в кров і кості зайнятих у ній людей. Цю трудність помітно не тільки в заводах, а й на практиці самої моторизації. Рільник не добачує якогось глибшого змісту в тому, що його садять коло фабричного варстату за працю або на трактор,

щоб він ним кермував. Далі в заводах працює майже сама молодь. Серед робітників є 53% молоді до 24 роки, 26% до 30 літ і 21% понад 30 літ. Виходить, що там є 79% таких, що повинні б піти в армію в часі війни. Остає відкритим питання, хто залишиться тоді на праці в заводах? У заводах бракує постійного кадру робітників. Вони просто призвичаїлись до кочовництва, тягнуть із одного заводу на другий, шукаючи кращих умов праці. Подекуди кадр робітників змінюється на заводі навіть 3 рази на рік. При таких умовах трудно людей щонебудь навчити. Слаба й дисципліна праці. З машинами поводяться необережно, не додержують точности в праці. Урядово заведений кадр підганячів-стахановців заінтересований у кількості продукції, а не в якості, бо за скількість їм і платять. Цьому станові хотіла запобігти армія, висилаючи до заводів вишколених у її рядах людей. Працівники з тих людей добрі, але їх замало. Армія поставила була собі завдання мілітаризувати не тільки тіло, а й душу людей та призвичаїти їх до точної й солідної праці. Який поступ зробила в цьому, нині ще невідомо. В продукції це не дається відчувати. Все це є фактори, які значно обмежують межі моторизації.

Моторизаційний потенціал залежний не тільки від скількості, але й якості виробів та й цілої господарки. Це якісна сторінка потенціалу. Тепер стан такий, що багато тракторів стоїть безчинно. Персонал обслуговування невиколений. Гаражі погані. Ремонт машин недосконали. Принципово засада якості підмінюється засадою скількості. Отже ціла моторизація держави не йде вглуб, а вишир. Щодо армії, то матеріал, який вона має, збудований здебільша на чужих ліценціях, є добрий і з ним можна йти в бій, але він тільки дуже мало дорівнює європейському матеріалові. Поганих виробів армія не приймає, інші ж мусять приймати. А від якості воєнного матеріалу, в даному випадку літаків, їх скорості, рухливості, кола ділання та спожитливості залежить вислід боїв. Вже тепер багато випродукованих машин викидається як неужиточний брак. Що ж буде у війні, коли продукція стане ще більше масовою?

Під оглядом кількісної спроможности індустрії давати армії машини індустрія стоїть на висоті завдання й вже тепер підготована до того, щоб у якнайскоротший час перейти від мирної на воєнну продукцію. Щоб покрити запотребовання переходового часу, твориться резерви всього. Деякі заводи вже тепер працюють повно, неначе в час в війни. Повстає питання, чи вони зможуть на основі теперішньої технічної бази підвищити кількісно свою продукцію на час війни, нпр. залізо, сталь, нафту, вугіль і тп. Вже тепер підганяють продукцію стахановством і не можуть її посунути вперед. В загальному треба ствердити, що по скількості індустрія правдоподібно зможе забезпечити всі запотребовання воєнного часу в області моторизації під умовою, що для цього будуть сировинні, робітничі сила та відповідна організація праці.

Москва не рахується з рентовністю підприємств. Злий вислід праці підприємства не значить, що його треба замкнути. Дефіцити покривається зниженням життєвого рівня населення, в першу чергу селянства, себто заставляється його голодувати й вмирати з голоду. Коли ж навіть якесь підприємство працює рентовно, то заробляє на тому не населення, а держава. На всьому в остаточному результаті тратить селянин. В додатку сільське господарство, яке давніше було незалежним від усього, нині узаалежене від транспорту, індустрії та постачання палива. Коней селяни мають обмаль, щоб працювати й вдержатись самостійно.

З усього вище сказаного ясно, що оцінити нині потенціально вартість моторизації як одної частини воєнного потенціалу московської держави, не легко. При оцінці узглядено сучасний стан моторизації, розглянено можливості й засоби для неї на будуче, виходячи з теперішньої продукційної спроможності відповідної індустрії та протиставлено сучасність вимогам будучої тотальної війни. На підставі всього видно, що для повного переведення моторизаційних планів у життя та для розвинення моторизаційного потенціалу в повній його величині у війні мусять бути позитивно розв'язані чотири основні питання: сировини, транспорту, індустріально - технічне та персонально - організаційне. Всі потрібні сировини Москва має в межах держави. Гуму продукує сама. Залежів сирові нафти має досить, лише слабо ще їх використовує й тому не може повністю настати палива сільськогосподарському секторові. Отже під оглядом моторизації С. С. С. Р. виглядає незалежним від заграничі. Але на випадок війни він мусять підвищити добування сирові нафти на 55%. Під індустріально-технічним оглядом мусять поліпшити якість виробів, особливо тих, що не призначені для армії. Воєнні машини є порівнюючи добрі й можна пускатись із ними до війни. Транспорт є слабою сторінкою систему. Постачання палива всім, а в першу чергу сільському господарству має рішачуче значення. У випадку посиленого зуживання палива й його недостачі частинна моторизаційного потенціалу може стати нерухоною. Посиленню автомобільного транспорту стоїть на перешкоді брак добрих доріг. В приграничних полосах, де правдоподібно будуть вестись воєнні операції, дороги добрі. Отже в загальному матеріальні передумови розвитку моторизації є або виконані або можуть бути виконані. Натомість передумови організаційного та персонального характеру куди складніші. Робітництву бракує виробничої традиції. Воно незаінтересоване особисто в ефективності своєї праці, а причиною цього є комуністична система господарки. Танкова й літакова індустрії мають досить кваліфікованих робітників і зможуть навіть у війні дати армії бажану кількість добрих машин. Москва правдоподібно кине в бій всю вагу своєї моторизованої сили, щоб забезпечити зразу перемогу за собою. Індустрія зможе здається ефективно і без важких перешкод працювати коло 1,5 років. Далі прийдуть

труднощі зв'язані в першу чергу з зужиттям машин мирної продукції. Запобігання на них підвищиться.

При умові, що С. С. С. Р. вдасться до початку війни створити кращі матеріальні передумови для моторизації та розв'язати проблему персонально-квалітативних труднощів у процесі продукції, оцінка моторизаційного потенціалу мусіла б бути іншою.

„Історія Українського Війська“

(РЕЦЕНЗІЯ)

Ми радо вітаємо першу «Історію Українського Війська»¹⁾. Цей твір систематично укладений та опрацьований. Автори dokonали великого діла й перебороли багато труднощів, щоб списати повну історію українського війська. Бо ж наше минуле надзвичайно багате на воєнні події, а джерельних матеріалів та фахово військової літератури незначна кількість.

Щоб запізнатися з метою, якою кермувалися автори цієї праці, подамо уривок із передмови: «Автори цієї книжки свідомі того, що багато справ так і залишилися ще нероз'ясненими. Але це й не було завданням авторів. Вони бажали тільки дати в руки широкого загалу загальний, приступний огляд розвитку українського війська від найдавніших до найновіших часів — нарис, що вів би читача в наше героїське минуле й навчав його цінити традицію збройного чину. Вони мають надію, що їх праця заохотить дослідників нашої воєнної історії до енергійної праці в цій ділянці, праці, що уможливить колись появу джерельної історії українського війська».

Докладно простудіювавши цю книжку ми з приємністю стверджуємо, що автори за деякими винятками назагал успішно виконали ці завдання. Тому й твір повинен бути широко розповсюджений, зокрема серед нашої заокеанської молоді. Із цього боку ми вважаємо своїм обов'язком зробити заваги до головніших похибок авторів, як у використанні матеріалів, так і в наświetленні важливих етапів боротьби українського народу та в оцінках окремих операцій.

Щоб зрозуміти істоту збройної боротьби та її форми, і витягнути з неї науку, необхідно розцінювати воєнні чини під кутом політично-стратегічним. Бо ж війна або боротьба — є продовженням політики зо зброєю в руках. На жаль, автори «Іст. Укр. В.» не завжди послуговуються цією методою, а тому в дея-

¹⁾ «Історія Українського Війська». — Видання Івана Тиктора. Львів 1936. I. і II. частину написав Др. Іван Крип'якевич, III. частину Др. Богдан Гнатевич — при співпраці Зенона Стефанова, Осипа Думіна й Святослава Шрамченка.

ких випадках невідповідно наświetлюють важливі воєнно історичні події та ролю в них видатних мужів нашої славної минувшини. Ми зробимо завваження тільки до трьох найбільш бурхливих та героїчних періодів української історії, а саме: козачих війн, Хмельниччини та останньої визвольної боротьби. Всі вони тісно пов'язані між собою й з них ми повинні витягнути науку для успішного здійснення наших чергових змагань та навчитися — як влучно зазначають автори — цінити традицію збройного чину.

I. КОЗАЧІ ВІЙНИ

Якраз козачі війни були тим відважним збройним чином, що змагав шаблею здобути волю своєму народові та поширити козацькі права. Тому авторам треба було хоч в загальних рисах вказати на ті причини соціального, національного й релігійного характеру, що викликали довготривалі козачі війни й завжди давали їх провідникам активне підпертя українського народу. Автори (ст. 178-179) мабуть під впливом чужинецької історичної концепції, обмежуються лише завваженням: «що воєнний нарід, охотничі відділи, які не могли набути собі прав реєстрових козаків, кинулися до боротьби, потягаючи за собою й реєстрових козаків». Таке трактування цього дуже важливого історичного питання не відповідає історичній правді. Дійсно козаки, що ставали в обороні польської держави від зовнішніх ворогів, мали підставу боротися за «кривди козачі», коли по скінченні воєнної небезпеки їх знову оддавали на панську ласку. Але ж позатім соціальні, національні та релігійні надужиття Річи Посполитої Польської над українським народом поволі викликали рішучий спротив народних мас і бажання збройно боронити своїх прав. Автори не узгадали, що при кінці 16. століття розпочиналася національна революція й поневолені шари українського народу шукали вождів, та їх всебічно підпирали; а очолили цю боротьбу найзавзятіші та найсвідоміші лицарі низового та городового козацтва. Тому то козачі війни захитали польську державу й поволі створили сприятливі передумови до всеукраїнського зриву 1648. року, славної епохи великого гетьмана Богдана.

Отже під кутом боротьби українського народу з Польщею треба було розглядати добу козачих війн. Тоді автори мали б правдивий критерій для характеристики як вождів повстанчих рухів, так провідників угодливих, поміркованих козачих груп. Таке наświetлення, — а воно по істоті історично правдиве — ліпше спричинилося б до виконання авторами їх завдання «вести читача в наше героїське минуле й навчити його цінити традицію збройного чину».

Для ілюстрації нашого твердження наведемо два приклади з «Іст. Укр. В.» (ст. 178-180): «Северин Наливайко служив спершу у війську князя Острожського... але потім назвав себе козаком (підкр. наше) і з відділом охотників почав

ходити на турецькі краї. Він приймав кожного, навіть злочинців, що втікали від кари, але з цього збираного народу встиг організувати підважне військо... Наливайко сам був прегарним пушкарем... аж у війні з поляками обидві сторони (себто запоріжці й Наливайко) подали одна одній руку до згоди. Лобода й Наливайко в 1594. р. ходили на турків, потім повернулись. Лобода осів у Київщині, Наливайко спершу в Білорусі, потім на Волині. Їх війська, особливо наливайківські ватаги, безоглядно нищили шляхетські землі й проти них виступило польське військо під проводом коронного гетьмана Жолкевського».

1) Запитаємо авторів, в якому саме війську служив Наливайко, коли був у князя Острожського — в регулярних польських частинах, чи у козаках? Відомо, що українська шляхта, та навіть польська, на східних землях, послуговувалися козаками, так званими дворовими сотнями. Очевидно це у великій мірі відноситься до князя Острожського. До того ж Наливайко був прегарний пушкар. Отже, правдоподібно, він був козачим старшиною і тому раптом називати себе «козаком» йому не було потреби.

2) Наливайко приймав до своїх відділів навіть злочинців, що втікали від кари — зазначають автори. Знов повстає питання: про яких саме «злочинців» йде мова? В тих часах всякого, хто не зносив гніту польської шляхти, та шукав собі кращої долі помститись над панами або їх посіпаками, вважали поляки злочинцем. А чи були вони з погляду українського «злочинцями», коли вони пішли козакувати, ходили війнами на турко-татар, та нищили польську шляхту? Ні, це жертви польського режиму й їх треба трактувати як політичних борців. Не забуваймо, що й нині в С. С. С. Р. всіх, що змагаються проти большевицької диктатури та боряться за свої соціальні та національні права, червоні оголошують «фашистами», «бандитами», «злочинцями», навіть «шпигунами». Також і поляки трактують наших борців «гайдамаками», «злочинцями», «терористами», а то й «бандитами», але для нас вони національні герої і їх чини гідні наслідування.

3) На боротьбу з поляками стали поруч — Наливайко зо своїми ватагами, себто представник ширших, козаких шарів, і Григорій Лобода, що двічі гетьманував на Запоріжжі, зо своїм відділом запоріжців. Отже бачимо, що Наливайкові пощастило об'єднати козаків і запоріжців. Таким чином розпочала боротьбу представники тодішньої української збройної сили й не лише за «кривди козаці», бо Лобода був особисто добре ситуований, запоріжці не потребували платні, а наливайківське військо в своєму поході на турків у 1594. р. на заклик Австрії, теж немало собі придбало. Отже причини збройного конфлікту були далеко глибші, ніж це зазначають автори. Недарма Нали-

вайко закликав козаків стати в оборону православної віри. Скажемо більше, Наливайко нападав на маєтки єпископів і світських прихильників унії. Захопив Луцьк, де злість козака звернулася на сторонників єпископа Терлецького. Також у Пінську він забрав дорожності єпископа Терлецького, та здобув добра брата єпископа Терлецького (ст. 184-185, Історія Костомарова). Як бачимо, вся боротьба мала виразно політично-релігійний характер (хоч розуміється й «кривди козаці» мали своє значення). Поляки добре зрозуміли характер цього руху і всю його грізну небезпеку для польської держави. Тому то Жолкевський вирішує знищити до ноги це повстанче козаке військо. Під Солоницею в 1596. р. виснажені польською облогою козаки почали переговори з поляками, та згодилися видати своїх провідників Шавулу та Наливайка, здобувши собі право залишити табор безкарно. Жолкевський зрадницько зломив цю угоду й знищив до 10.000 беззбройних козаків. Наливайка, цього правдивого предтечу гетьмана Богдана, поляки закатували в страшний спосіб. Крім того польський уряд наказав взагалі винищити нещадно всіх козаків. Але це не повелось, Україна, рятуючи себе творила все більші козаці сили — «де байрак, там козак»; народні маси поволі втягалися в боротьбу. Також і польська держава потребувала козачої сили для оборони своїх зовнішніх кордонів.

Таким чином ми бачимо, що автори, хоч подають правдивий перебіг воєнних чинів, але не завжди їх відповідно наświetлюють і не підкреслюють історичної ролі лицарів вождів, та їх змагань.

II. ГЕТЬМАН САГАЙДАЧНИЙ

Роки 1616-1622: тут знову автори не завжди оперують стратегічно-політичними методами й це спричинилося до викривлення ними важливих подій цього періоду. Автори високо підносять героїчну постать славного гетьмана Сагайдачного. Правда, це був вождь із ласки божої, талановитий полководець, знаменитий організатор, ревнитель православ'я — але слабкий політик. Сагайдачний свідомо припинив козаці війни проти Польщі та вибрав помилковий шлях угоди нерозважно думаючи, що сильна Польща відповідно оцінить козацчину за її військові послуги та поширить релігійні, соціальні й суто козаці права. Але показалося, що Польща скріпившись на зовні, не лише не виконала своїх обіцянок, але в дальшому ще більш завзято пішла на знищення України.

Отже, «щоб ввести читача в наше героїське минуле й навчити його цінити традицію збройного чина», авторам було необхідно вказати які бойові чини були політично оправдані та корисними для нашого народу, а які були недоцільними й шкідливими. Якраз повчаючим прикладом недоцільного скермування козачої сили, (про що і мусіли твердо зазначити автори) була політична близорукість гетьмана Сагайдачного, що весь час відважно боронив Польщу від зовнішніх ворогів. Своєю похиб-

ку гетьман Сагайдачний нарешті пізнав у 1622. році — але було вже запізно — смерть постигла його.

Автори подають неправдиві відомості про так звану угоду в Старому Ольшанці в 1617. році на ріці Росці. Ось що вони пишуть (ст. 182-183): «На гетьманському уряді, який він держав десять років, Сагайдачний систематично переводячи реорганізацію війська, почав із тим, що очищував військо від усяких заохожних елементів, що нищили військову дисципліну й зводили військо на безпуття. В умові, яку він списав 1617. року, читаємо: ремесникам, купцям, шинкарям, війтам, бурмістрам, кафаникам, бакалеям, різникам і іншим неосілим людям, а також і усім новоприбулим, що були мішанами й від двох років ухилилися від присуду та прилучилися до нашого війська — наказуємо, щоб не називалися козаками й вилучуємо їх від себе й на майбутнє таких до нашого війська приймати не будемо».

Із цього уривку виходить, нібито Сагайдачний по добрій волі, з одинокою метою створити регулярне, дисципліноване військо, свідомо зменшує його кадри, та розпускає на чотири вітри, своїх бойових товаришів, що під його проводом відкрили славою козачі стяги в морських походах. Так малюють положення автори. Але в дійсності обставини були зовсім іншими. В 1617. році після свого блискучого морського походу на турецькі береги Сагайдачний повернувся в Україну. В цьому поході брали участь 15-18.000 козаків (250-300 чайок, 60-70 чоловік на кожній). До цієї великої армії приєдналась ще значна кількість козаків в Україні. Це військо бажало вдарити на поляків. Польща була застрашена могутньою козацькою армією. Король пише в 1617. році: «Не зважаючи на всі давні способи — козацька сваволя дійшла до страшних крайностей. Громади козаків не дають Р. Посполитій супокою і шляхта не може жити безпечно в своїх добрах» (Костомарів, ст. 255). «Гетьман Жолкевський, прибув із польським військом в Україну й рішуче, погрожуючи війною, зажадав від гетьмана Сагайдачного розпустити козацьке військо та зменшити реєстр. Сагайдачний, користуючись своїм авторитетом переможця над турками, зумів нахилити козаків до уступок і прийняття польського ультиматума. І хоч це викликало незадоволення в козаків, вони мусіли скоритись. Отже не бажання гетьмана Сагайдачного «дисциплінувати» козацьке військо, а рішуча вимога поляків та загроза війни, спричинили угоду 1617. року, демобілізацію козаків та зменшення реєстру. (Див. «Українська збройна сила та українська національна революція» М. Капустянський, та Дорошенко: Історія України).

Така ж ситуація склалась і в 1619. році після повороту в Україну переможного 20.000 козацького війська, що в 1618. р. під проводом гетьмана Сагайдачного врятувало від знищення польську армію під Москвою.

Автори описують ці важливі події, та їх висвітлюють, здається, опираючись головним чином на польські джерела.

Не можемо ще не зазначити, що автори занадто підкреслюють роль реєстрових козаків; але якраз реєстрові козаки в дальшому перші заламалися в боротьбі з поляками, навіть часто-густо допомагаючи їм у боротьбі проти козацьких повстанчих військ.

Взагалі боротьба впала на рамена Запоріжжя, цього військово-політичного всеукраїнського центру.

Дальші події до Хмельниччини автори висвітлюють краще.

Ш. ХМЕЛЬНИЧЧИНА

Епоху Богдана автори описують на більш широкому, історичному глі. Треба було лише подати порівняння військового потенціалу польської держави й Богдана Хмельницького перед початком повстання, тоді яскравіше виявилися б усі труднощі, що стояли перед тодішнім сотником Хмельницьким, і велич його як полководця, що спромігся їх перебороти.

Також, на жаль, автори не подали ходу й короткого опису, дуже цікавої з тактичного та стратегічного боку битви під Лойовим, до того високо героїчної. Цю операцію української кінноти під проводом славнозвісного полковника Кричевського дбайливо опрацьовано («За Державність» збірник 4, сотник О. Перейславський: Лоїв ст. 73-144, а також на неї зупинив свою увагу наш історик та талановитий публіцист Липинський, «Stanisław Michel Kryczewski» «Україна на переломі». Є також описи цього бою німецьких авторів). Отже джерел не бракувало. Автори обмежуються лише короткою заміткою, яка зовсім не вичерпує справи: «Гетьман Януш Радзівіл переміг козаків у битві під Лойовим. Кричевський дістався у полон і від ран помер».

Ця битва є дуже цікавою, тому, що козаки понесли тактичну поразку, але в той же час дістали велику стратегічну перемогу.

Нагадаємо коротко ситуацію, що створилась в 1649. році. Козацьке військо разом із татарами виступило проти поляків. Замкнувши Збарж тісною бльокадою, Хмельницький вирушив назустріч головній польській силі під проводом короля, та заатакував її під Зборовом. У мент цих рішучих акцій, сильна литовська армія, 12000-15000 душ, добре озброєна, під проводом князя Радзівіла почала свій наступ на Білу Русь, скермовуючи свій удар на Київ.

Для гетьмана Хмельницького створилась дуже важка та загрозлива ситуація. Гетьман посилав рятувати ситуацію полковника Кричевського з титулом Наказного Гетьмана України й віддає йому команду над збройними силами північної України.

Полковник Михайло Кричевський швидко рушає разом з 5000 охочекомонним київським полком. Він приєднує до себе в Білій Русі місцеві козацькі загони й рішуче атакує своєю кіннотою могутню литовську армію, що отаборилась під Лойовим.

Після надзвичайно впертого й кривавого бою, коли бойове

щастя часто-густо схилялось на один і на другий бік, нарешті козаки понесли були такі величезні втрати, що змушені були припинити наступ і залишити поле бою. Себто вони нібито понесли тактичну поразку. Але проте й литовське військо було так знесилене великими стратами, що не мало змоги ні переслідувати козаків, ні продовжувати свій наступ. Це була дійсно пиррова перемога князя Радзівіла.

Отже в обороні київського напрямку полковник Кричевський виконав важливе стратегічне завдання, і тим дав змогу головній козачій силі віднести рішучу перемогу над польським королем під Зборовом не оглядаючись на своє запілля. Себто бої коло Лойова значно спричинилися до загальних успіхів гетьмана Хмельницького на театрі війни.

Тому є повні підстави твердити, що полковник Кричевський, хоч надто дорогою ціною, всеж виконав стратегічну перемогу, а князь Радзівіл поніс поразку, хоч і відбив атаку козачої кінноти, бо ж не міг він здійснити свого завдання захопити та зруйнувати Чернигівщину та Київщину, що значно погіршило б, а то й засудило б на неуспіх операції гетьмана Хмельницького під Зборовом. І тому треба було описати цю славетну битву в «Іст. Укр. В.» хоч у загальних рисах та подати коротку характеристику полковника Кричевського. Ось як оцінюють його тогочасники: «У свят-вечір 24. грудня богом данного цезаря в Києві вітали своє переможне військо. Попереду його ішов київський полк і на чолі його «Коммоніку» — по праву руку од великого гетьмана — їхав, осяяний авреолею слави — велит України, найближчий дорадник Богданів, кум, найкращий приятель грізний, досвідчений вояк, полковник Михайло Кричевський і був той день один із найкращих у житті України».

ІV. ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА

Етапи останньої визвольної боротьби автори докладно списали, використовуючи багато різних матеріалів, та їх систематизуючи, і цим вони значно спричинилися до уможливлення нашим військовим дослідникам науково опрацювати цю так важливу добу історії нашої України. Ми внесемо деякі корективи.

Ст. 370-371. «Перший український корпус»: автори, посилаючи фактичний бік справи, зазначають, що «слід було цей корпус, міцно ще організований, перекинути до Києва, де був би виконав діло, до якого був покликаний, оборонити й рятувати Україну». Очевидячки, автори не зовсім докладно познайомлені з ситуацією в Україні при кінці 17. та початку 18. років (перша війна Центральної Ради з більшовиками). Перший український корпус був розташований для реорганізації між двома головнішими залізницями Жмеринка-Козятин, Проскурів-Шепетівка-Коростень, що лучили Київ із мільйоновими арміями південно-західного й румунського фронтів, які почали розкладатися та большевизитися. З цих фронтів, природна річ, і погрозувала на-

шій столиці й Правобережжю найбільша небезпека. Крім того, треба ще зазначити, що Правобережжя творило ближче запілля вище зазначених бойових фронтів і на ньому в багатьох містах були розташовані численні запасові частини, що були в більшості під впливом комуністичної пропаганди.

В Києві ж у той час, як зазначають і автори, був значний гарнізон, що міг дати відсіч навалі московсько-большевицьких військ із півночі. Також у Києві були самовільно затримані партійно-соціалістичними провідниками два полки першої української дивізії першого корпусу, коли вони переїздили в район Збаража.

Але, на жаль, тоді в нашій столиці шаліла партійна боротьба й ширилася большевицька пропаганда, що швидко відбилася на бойоздатності військ. Їх наслідок: залишення Центральною Радою Києва під напором 5000 червоних муравйовських банд та героїчна епопея української молоді під Крутами.

Перший же український корпус сумлінно виконав так важливе завдання оборони доступів із південного заходу до Києва й давав весь час переможну відсіч численним нападам большевиків. Так два полки першої дивізії (цього корпусу), під безпосереднім кермуванням начальника штабу тієї дивізії, М. Капустянского, в грудні захопили Шепетівку, обеззброїли 37. вітебський збольшевичений полк, що мав намір іти на Київ, знеутралізували в Шепетівці гвардейську кінну дивізію та розв'язали 5000 запасовий полк у Шепетівці й нарешті захопили штаб П. армії в місті Старокопачині та другі важливі місця, і таким чином міцно тримали цей залізничний шлях у своїх руках. Друга дивізія цього ж корпусу, про що пригадують і автори, спираючись на залізничні вузли Жмеринка-Козятин-Вапнярка-Хрестинівка, зупинила наступ гвардейського корпусу, що складався з трьох дивізій під кермуванням відомої чекістки Бош, та обеззброїли й погромили його та в дальшому тримали ці важливі центри в своїх руках. Таким чином 6 полків першого корпусу, в часи першої війни Центральної Ради з більшовиками «успішно боронили й рятували Україну» з південного заходу аж до відвороту Центральної Ради на Житомир. Стягнення ж цього корпусу до Києва, як думають автори, дало б негативні наслідки, бо ж, правдоподібно, частини першого корпусу підпали б у Києві розкладовим впливам партійної та большевицької пропаганди; подруге червоні, маючи вільні шляхи з фронту, далеко скорше захопили б Київ та не дали б змоги й часу Центральній Раді підписати 9. лютого Берестейський мир, що був заключений якраз у день залишення Центральною Радою Києва.

Далі на ст. 457 автори перечислюють частини, що опинилися на боці Директорії після повалення гетьманату й на кінці додають: «Генеральною Булавою провадив полковник Славинський, першим генерал-квартирмейстром (оперативні справи) був генерал Дроздовський, другим (організац.) полк. Какурин. Коли

залишено Київ, діяльність міністерства припинилася, старшини генеральної булави перейшли до штабу дієвої армії. Штаб керував іменем головного отамана операціями армій і його склад кілька разів змінювався». Ці відомості не зовсім відповідають дійсності. Бо ж по-перше ще в Києві Директорія в грудні 1918. року цілком реорганізувала військовий провід та приділила на відповідальні пости нових старшин. На чолі В. М. став генерал Греків. Наказному отаманові генералу Осецькому підлягали генеральна булава й штаб дієвої армії, хоч ген. Осецький фактично не втручався в розпорядження Шт. Д. Армії. Начальником штабу дієвої армії призначено отамана Мельника, бувшого шефа штабу С. С. Його помічником — отамана Василя Тютюнника (не треба змішувати його з Юрком Тютюнником, відомим повстанцем). Генерал-квартирмейстер, генерал Сінклер, начальник оперативного відділу, а потім і помічник генерал - квартирмейстра, полковник М. Капустянський. Цей штаб дієвої армії беззмінно існував і його персональний склад не змінювався (за виключенням Отамана Мельника) аж до створення штабу Головного Отамана Об'єднаних Українських Армій, в літі 1919. року. Що ж торкається полковника Славінського, то він, як скомпромітований активною участю у федеративнім акті гетьмана, ніякої участі в складі військ Директорії не брав. Так само генерал Дроздовський. Полковник Какурин у дальшому працював у складі галицької армії.

У. ПРИЧИНИ НЕВДАЧ

В розділі: Причини невдач (ст. 461) автори подають стислу, але глибоку та правдиву аналіз тих причин, що змусили армію після п'ятимісячної героїчної боротьби з большевиками відійти далеко на захід. Що ж торкається думки авторів про можливість використати для продовження боротьби з большевиками німецькі полки, на доручення Антанти, то цей проект не міг бути здійсненим. Власне тому, що поперше, за часів повстання Директорії проти гетьмана Скоропадського обеззброювано залюбки іноді цілі німецькі полки й батареї; а подруге німці були вже здеморалізованими програною та революційними заворушеннями в Німеччині й стихійно рушали додів. Боротися на теренах бурхливої України вони не мали ні сил, ні бажання.

УІ. ПОЛЬСЬКО - ГАЛИЦЬКА ВІЙНА

Автори помилково кваліфікують галицько-польську війну та невідповідно оперують важливими воєнними поняттями. На ст. 518. вони пишуть: «Україно-польська війна мала партизанський характер, бо ні одна, ні друга сторона не розпоряджала такими силами, щоб могла опанувати весь терен боїв. Такий характер війни вимагав скупчення найбільш бойових сил на головних напрямках там, де загроза була б найбільша — або де треба було самому починати акцію й мати на поготівлі резерви, не менші за сили в бойовій лінії... Команди бригад і корпусів,

що самі не знали засад партизанки, старалися вдержати можливо безпереривний фронт».

Ми твердо зазначаємо, що українсько-польська війна, коли вона оформилася, зовсім не мала партизанського характеру. Очевидячки, автори не зовсім розрізняють поняття партизанки, маневрової та позиційної війни й тому невідповідно їх уживають.

Партизани, звичайно переводять свої акції (пацифікація) в глибокому ворожому запіллі, вони в більшості творять повстанчі відділи й спираються на поміч активних елементів місцевого населення. Іноді для партизанських акцій призначаються невеликі відділи регулярної кінноти, що заходять далеко в запілля ворога, там співпрацюють із повстанчими відділами та місцевим населенням*).

Партизани ослаблюють ворога і допомагають операціям регулярної армії. Але тільки ця остання остаточно вирішує питання перемоги або поразки.

На жаль, Н. К. Г. А. у ворожому запіллі не створила повстанчо-партизанського руху. Він дуже придався б їй ще при першому відвороті У. Г. А. до Збруча, та в період чортківської операції й офензивні генерала Грекова. Наприклад, повстанці могли відрізати єдиний шлях, що залишився для відвороту польських частин, розбитих У. Г. А. під Бережанами. Під містом Львовом була типово позиційна війна, бо ж вороги, зміцнивши свої позиції, довгий час на них лишалися. Крім того, на галицькому фронті, як під Львовом, так на північному й на південному відтинках, боротьба часами набирала маневревого характеру. Ця чи інша сторона скупчувала відповідні сили, змагала загрозою крила або глибшим обходом змусити ворога відступити з позиції, щоб здобути собі свободу рухів.

Далі, засада скупчення сил на головному важливому напрямкові, за рахунок другорядного, не є спеціальною рисою партизанки. Цим принципом, як учить історія військової штуки, повинні користуватися, щоб досягнути успіхів, полководці та командний склад, як у стратегії, так і в тактиці (рівно в позиційній і в маневровій війні — в обороні і в наступі). Автори правдиво заважають, що У. Г. А. створила на широкому фронті безпереривний фронт, замість, скріпивши важливі напрямки, мати резерви, щоб влучними акціями на крила та запілля поляків відрізати Львів і змусити його оборонців капітулювати. Але ще раз підкреслимо, — такий характер операцій є маневром, а не партизанкою.

Якраз наддніпрянська (дієва) армія та большевики, ввесь час послуговувались цими методами війни. Вони вели операції

*) Однак, коли оперують на ворожому запіллі значні кінні частини (полки й дивізії) то це є — рейд кінноти. Так напр., чинив в 1919 році Г. Мамонтов з своїм козачим к-сом на глибокому запіллі червоних.

офензивні та дефензивні на широких просторах окремими об'єднаннями, що чинили на головніших напрямках по плянах штабів. Ні більшовики, ні українська армія не творили позиційних фронтів. Але це теж була по істоті маневрова війна, а не партизанка. Правда, обидві сторони майже увесь час широко послуговувались допомогою повстанчо-партизанських відділів. Але це було характерною рисою горожанської війни. Галицька армія назагал більш надавалася до переведення позиційної, ніж маневрової війни, і лише згодом, на східних землях, вона набрала досвіду в маневрових операціях. Окремим блискучим винятком була чортківська офензива.

ІІ. ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА

Переможні чини У. Г. А. від 8-28 червня 1919 р., себто розгром поляків під Чортковом та переслідування їх до лінії Золочів-Дегова-Галич й наші військові кола та автори називають «чортківською офензивою». Цей період, думаємо ми, треба поділити на три етапи, а саме: чортківська операція, офензива генерала Грекова, та другий відворот У. Г. А. до Збруча, бо кожний з них мав своєрідні риси (ситуацію, завдання й способи їх здійснення). Такий поділ ліпше спричиниться до правдивої оцінки, як самих бойових чинів, так виявлення ініціаторів-творців плянів і їх виконавців.

Ще й досі остаточно не з'ясовані всі обставини, що спричинились до започаткування чортківської офензиви, як зазначають автори, хоч надруковано чимало споминів та фахових творів, що стосуються цих бойових чинів. Авторі докладно описують події та намагаються винайти ініціаторів цих славетних дій.

Ми думаємо, що фронтові частини, налто бригади другого корпусу перші відчували зміну обставин (відновлення бойоздатності та моралі старшин та стрільців і ослаблення темпів польського наступу). Якраз у складі цього корпусу швидко знайшлися енергійні та здібні старшини, шеф штабу корпусу полк. Шаманек, та командант 7. бригади підполк. Бізанс та інші. Вони то, правдоподібно, докладно поінформували полк. Курмановича, шефа булави У. Г. А. про ситуацію й бажання військ дати рішучу відсіч ворогові. Полк. Курманович уклав плян наступу й Начальна Команда його санкціонує та дає наказ.

Отже думаємо ми, що фронт перший підніс думку про необхідність негайно припинити відворот та вдарити на ворога. І в цьому велика заслуга фронтівих частин. Але оформлення операцій, плян і наказ правдоподібно опрацював вже полк. Курманович та Н. К. Г. А. Бо ж, як зазначають автори, в боях 7. і 8. червня взяли участь третя й сьома бригада, перша бригада У. С. С., стяги десятої й п'ятої бригад першого корпусу та їхні акції були відповідно скеровані та взаємно пов'язані. **Що переконує свідчить про пляновість чортківської операції.**

Врешті й автори зазначають (ст. 509) «співучасть у бою за

Чортків двох Корпусів У. Г. А., вказувало б на те, що акція була підготовленою Н. К. Г. А., а наразі обома корпусами, першим і другим, очевидно за порозумінням Начальної Команди».

Захопленням Ягольниці 7. червня, Чорткова й Копичинець 8. закінчилась блискучо переведена чортківська операція.

В дальшому вже почався новий етап із далеко йдучими цілями Новопризначений командант У. Г. А. (вождь) та його булава переводять у життя цілком самостійно опрацьований плян, який хоч і базувався на переможних вислідах чортківської операції, мав свої власні завдання й способи їх виконання. Це була велика блискуча офензива генерала Грекова. Зчерги слідує третій етап — другий відворот У. Г. А. з-під Львова до Збруча.

Таким чином поділ на три етапи цих боїв відповідає обставинам.

Зрештою автори багато попрацювали над вишукуванням джерел до останніх боїв з поляками і дали їх образ. Шкіц (ст. 508) дуже добре їх ілюструє.

ІІІ. ПРИЧИНИ ПРОГРАНОЇ ВІЙНИ, ПОЛІТИКА Й СТРАТЕГІЯ (ст. 516-520).

Автори, широко трактують і аналізують причини наших неуспіхів (ст. 518): «Промахи внутрішньої політики являються найголовнішою причиною нашої програної. Неправильна політика, що не зуміла довести до спаяності народу й видобути з нього потрібної енергії, поставила перед стратегією невикональне завдання. Сама армія, без напруги й помочі народу не могла зломити спротиву ворога. Добра частина цієї вини припадає й на провід армії й начальну команду, і секретаріат військових справ, що вони не здобулися на рішальний крок своїм авторитетом зломити ті перепони, що ослаблювали сили армії та її дії. Крім цього вони самі поробили в крузі своєї діяльності чимало помилок і занедбань». Ст. 516: «Державна влада згідно з демократичними засадами була розпорошена, розподілена між партії, ресорти, між якими не все панувала співпраця, згода та дружність. Тимто в такому відповідальному часі може дати раду лише влада одношільна, неполітельна, що спочиває в руках одиниці, чи малого гуртка людей (диктатура). Це й сталося з введенням повновласної диктатури в червні 1919. року, але ця реформа прийшла запізно... Далі треба було негайними реформами (земельна) й широкою пропагандою серед власної суспільности спопуляризувати ідею української державности й боротьби за ню. Треба було всі засоби державної влади краю звернути на організацію й технічне вивінування збройної сили держави, користуючись при цьому з помочі закордону (Чехи, Маляри, Австрія). Треба було від самого початку радикально поборювати дезертирство, мародерство й деморалізацію запілля... тоді б галицька держава була б поставила проти поляків вдвоє стільки війська, як мала, і це б дало її армії таку чисельну перевагу над

противником, що навіть його корисніше політичне й стратегічне положення не було б нічого вдіяло... Не бачив він (уряд) того, що справедливі домагання нації будуть тоді признані, коли галицька армія добуде бойову перевагу над противником і стане на Сяні». В дальшому автори вказують на тактичні й стратегічні помилки військового проводу галицької армії. З деякими їх завваженнями можна погодитись. Одначе, думаємо, автори всеж занадто суворо критикують стратегію та уряд й не зовсім доцінюють наслідки нашої тяжкої історичної спадщини і зменшують значення зовнішньої політики на висліді галицько-польської війни.

Ми твердимо, що побіч похибок, як^{их} правдоподобно допустилася Н. К. Г. А. та мало досвідчені, хоч відважні комендант та штаби корпусів, бригад, а також побіч недотягнень уряду й наслідків нашої історичної спадщини всеж головню спричинил^{ись} до програної негативні впливи зовнішньої політики. Ось чому: «Третя українська офензива «Вовчухівська» (ст. 496-498) успішно розвивалась й поляки на фронті між Городком і Судовою Вишнею найшлися в дуже скрутному становищі. 24. лютого почалось перемиря, вимушене антантською місією мирової конференції під проводом генерала Бартелемі. Отже не стратегія, бо ж вона була на передодні рішучого успіху, ні зручність польського кермування, бо ж воно не дописало, врятували оборонців Львова, а без сумніву могутня Антанта — себто виключно політика. Вона то й найбільш спричинилась до загального погіршення ситуації У. Г. А., бо ж самі автори на ст. 502 зазначають: «Невдача під Вовчухами відбилась голосним гомоном по цілій У. Г. А. і підірвала в ній надію на успішне закінчення війни. Серед воєнства пішли провокаційні чутки про зраду проводу, що ще більш ослабило відпорність армії».

Таким чином, як бачимо, політична інтервенція захитала моральну силу армії — віру в перемогу та довірря в своїх вождів. Проте українське військо продовжувало облогу Львова й тримало в своїх руках нафтовий район, більшість Східньої Галичини й твердо стояло під мурами Львова. Дух його захитався, але не заломався. На цей раз політика врятувала поляків, одначе не дала їм ще перемоги. Тоді наспівають із закордону 6 дивізій Галлера — себто це вже була військова інтервенція Антанти в користь Польщі. Наступ антантсько-польських військ спричинився до відвороту У. Г. А. і тимчасової втрати нею майже цілої території. Крім того, дивізії Галлера погромили та здеморалізували на Волині ліве крило сильної північної групи дієвої армії й це катастрофально відбилось на дальших операціях цієї армії. Просовуючись далі на схід польсько-антантське військо захопило в районі Тернопіль-Підволочиська базу українських армій із так дорогим воєнним та санітарним припасом, що тяжко заважило в дальшій війні. Також у Бродях вороже військо відрізало всі ешелони групи С. С. та панцирні потяги.

Таким чином спираючись на історичних фактах, ми маємо повні підстави твердити, що не польська армія й не деякі недотягнення уряду та військового проводу армії спричинилися до нашої програної, а головним робом стратегічно-політична інтервенція могутньої Антанти. Бо ж поляки в ніякому випадку не спромоглися б власними силами відкинути галицьку армію за Збруч, погромити ліве крило дієвої армії та виграти війну.

Без сумніву ми мусимо докладно студіювати українсько-польську кампанію, та шукати наших хиб, як це влучно роблять автори; одначе неможливо в той же час не відмітити вирішального значення у вислідах галицько-польської війни впливів політично-стратегічної інтервенції Антанти. Лише тоді ми зможемо взяти повчаючу науку з українсько-польської війни, та мати правдивий її образ.

В звязку з завваженнями авторів до можливих плянів У. Г. А. повстає цікаве питання, чи спромоглася б У. Г. А., при більш зручному та талановитому кермуванні захопити у перших місяцях війни Львів, Перемишль і твердо стати на Сяні, про можливість чого зазначають автори. І які б від цього були політично-стратегічні наслідки? Цю тему слід опрацювати нашим військовим дослідникам в окремій розвідці.

ІХ. ДІЄВА АРМІЯ

Про операції дієвої армії та бойові чини об'єднаних українських сил на Правобережжі в 1919. році автори подають докладні відомості. На жаль, автори обмежуються лише коротким звітом про події, що так широко розгорнулись в 1920. році. Міжтим треба було докладніше з'ясувати роллю української армії в польсько-московській війні, бо ж українські частини й в цей період вписали неодну красну сторінку в нашу військову історію й значно спричинилися до розгрому червоних армій і тим урятували Польщу й Європу перед навалою червоно-московських військ і за що послугу опинилися в таборах як «єнці».

Слід було подати розгляд славнозвісного зимового походу, та додати нарис рухів. Слід було умістити світлини видатніших представників дієвої армії та творців й командантів українських наддніпрянських частин. Особливо вражає відсутність окремої світлини бувшого шефа У. Г. А. полк. Мешковського, що поклав тривкі підвалини організації гал. армії й геройськи загинув у висліді тяжкого поранення під Чорним Островом. Замітне велике число рисунків, що якнайкраще пояснюють військові позиції.

Ми через брак місця обмежились тільки цими завваженнями. Але й інші періоди У. В. Іст. (княжа доба, Заглада України, Гетьманування Мазепи і т. інше) потребують також розгляду та оцінок. Це твір заслуговує на те, щоб стати першим джерелом для всіх військових дослідників, бо він дає багатий матеріал, як бойових чинів, так і організації української військової сили від

найдавніших часів аж до найновіших. Ми певні, що українська суспільність відповідно оцінить цей твір і якнайбільше число нашого читаючого громадянства буде його вважати цінною прикрасою своєї домашньої бібліотеки. **Військові школи будуть вдячні авторам і видавцеві за цінний вклад в українську військову історію.** Ми будемо задоволені, коли й наші завваження допоможуть майбутнім дослідникам скласти джерельну українську військову історію, згл. виправити чи доповнити пераісний текст при дургім виданні «Історії Українського Війська».

Ген. М. Капустянський.

ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖИЙ М. КАПУСТЯНСЬКИЙ: УКРАЇНСКА ЗБРОЙНА СИЛА Й УКРАЇНСКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ. — Вид. «Новий Шлях», Саскатун, Канада. 1936. стор. 50.

Автор надав своїй праці не характер фахової розвідки, призначеної тільки для вузького кола воєнних спеціалістів, а популярної брошури, що змістом і формою викладу є приступною та цікавою для пересічного масового читача.

Праця складається з двох частин. У першій автор досліджує добу козаччини, в другій — сучасність, звертаючи увагу на зясування політико-стратегічного положення СССР і Польщі та завдань Української Національної Революції. З козацької доби автор головно спинився на двох постатях нашої історичної минувшини — Богдані Хмельницькому та Сагайдачному.

Зясовуючи важливість епохи (XVI-XVII), що позначалася боротьбою між Україною, Польщею й Москвою за впливи на Сході, автор дає цікаве навітлення чинам Гетьмана Хмельницького, характеризуючи його як одного з найвидатніших стратегів, політиків і державних мужів, яких знала історія Європи. В своїх доказах автор не обмежується на трафаретах, що вже зафіксовані різними авторами, а дає оригінальну й глибоку (як на популярну брошуру) аналізу доби Хмельниччини. Надзвичайно високо оцінює він і Сагайдачного, як вождя, що полишив нашої історії талановиті зразки воєнних кампаній і перемог.

Нав'язуючи до минувшини, автор розглядає далі сучасну політичну ситуацію на Сході Європи, оцінює політико-стратегічну ситуацію окупантів наших земель і робить прогнози майбутнього зулару між ними й Україною. В цій частині своєї праці, він доводить зокрема нереальність і шкідливість «орієнтації» на історичних ворогів, що на них будують свою політику деякі українські угруповання.

Цікаву книжку ген. Капустянського треба поширити серед нашого громадянства.

ЗМІСТ

	Стор.
Ген. штабу ген.-хор. М. Капустянський: Модерна війна й наші завдання	1
Ген. Штабу підполк. Колоссовський: Воєнна доктрина червоної армії	15
Сот. Смілий: Летунство на європейській шахівниці	21
Полк. Степанюк: Еспанська війна	37
Бурун: Залізнична комунікація в СССР	72
Інк. М. С.: Моторизований потенціал СССР	88
Рецензія: Історія українського війська	108
Рецензія: Ген.-хор. Капустянський: Українська збройна сила й українська національна революція	122